

Alexander Rabinowitch

Krig eller Fred?

[Följande är ett utdrag ur *The Bolsheviks in Power* (2007). Det är bokens Del 2, som handlar om Brest-Litovsk-förhandlingarna och meningsskiljaktigheterna på den ryska sidan om försöken att få stopp på kriget mellan Ryssland och Tyskland]

5. Kamp mot Lenin

För krigströtta ryska bönder, arbetare och soldater hade löftet om omedelbar fred utan annekteringar eller skadestånd varit en av de mest lovande delarna av bolsjevikernas program 1917. Sedan de moderata socialisterna misslyckats i försöken att anordna en fredskonferens i Stockholm på sommaren 1917 var det av de större politiska partierna i Ryssland bara bolsjevikerna som krävde omedelbar fred. Det absolut nödvändiga i att få snabbast möjliga slut på världskrigets mardröm kan vara en förklaring till varför vänsternsjevikerna som David Rjazanov, Solomon Lozovskij och Jurij Larin anslöt sig till bolsjevikerna på sensommaren 1917, och varför de och ledande moderata bolsjevikerna som Kamenev inte lämnade partiet i början av november när det hade uppstått stora motsättningar med centralkommitténs leninistiska majoritet om regeringens sammansättning.

Lenins deklARATION om fred, ett av de allra första dekret som den andra allryska sovjetkongressen antog den 26 oktober, uppmanade de krigförande länderna att genast inleda fredsförhandlingar. När ententen inte hade kommit med något positivt svar på sovjetregeringens första fredsinstitutiv inledde Sovnarkom separata samtal om vapenvila och fred med centralmakterna. Förhandlingarna startade den 20 november 1917 i staden Brest-Litovsk, där tyskarnas högkvarter i det ockuperade Polen låg, och två dagar senare (22 november) enades parterna om en tio dagars vapenvila, som därefter förlängdes med 28 dagar med förbehållet att den skulle förlängas automatiskt så länge inte den ena parten sade upp den sju dagar i förväg. Under vapenvilan skulle förhandlingar om varaktig fred inledas.

Den ryska delegationen (på bilden Kamenev) anländer till Brest-Litovsk 19 november (2 december) 1917

Tanken på separata fredsförhandlingar mellan sovjetregeringen och centralmakterna orsakade stor oro bland Rysslands tidigare allierade, bland inhemska motståndare till sovjetmakten och i stora delar av bolsjevikpartiet. Ledarna för de radikala bolsjevikerna i ledningen för Moskva-

oblasten anses allmänt ha varit de första med att uttrycka sitt missnöje.¹ Samma form av missnöje uppstod emellertid samtidigt i Petrograd. Vid Petersburgkommitténs möte den 16 november, som var tänkt att handla om frågor rörande upplösningen av och nyval till stadsduman, framförde enskilda medlemmar av kommittén sina betänkligheter inför de omedelbart förestående förhandlingarna med centralmakterna. Sedan Slutskij, i en rapport om det rådande läget, sagt att Lenin och Krylenko hade för avsikt att sluta en separat fred med Hindenburg varnade Viktor Nartjuk, en av representanterna för bolsjevikernas kommitté i arbetarkvarteren i Viborg, för att om partiet inte stod fast vid sina löften om att försöka uppnå allmän fred så skulle det förlora sitt stöd bland befolkningen. De flesta som närvarade vid detta möte ansåg det emellertid otänkbart att Lenin och Trotskij skulle kunna agera förrädiskt under förhandlingarna med tyskarna. Men de uttalade ändå sina bestämda åsikter om fredsfrågan genom att välja en ny exekutiv kommission, deras främsta ledningsorgan, som dominerades av glödande motståndare till en separatfred – de blivande ”vänsterkommunisterna”.²

Oron bland bolsjevikerna i Petrograd för att målsättningen om ”allmän proletär fred” skulle urvattnas under fredssamtalen med centralmakterna ökade när de fortsatte utan något tecken på att Storbritannien och Frankrike skulle ansluta sig till samtalen, eller att arbetarna i andra länder gav några märkbara tecken på att svara på sovjetiska uppmaningar om att ta fredsfrågan i egna händer. Denna växande oro kom till uttryck den 23 november vid Petersburgkommitténs möte med aktivister på distriktsnivå, där Karl Radek hade inbjudits att ge sin syn på utrikespolitiken. Radek, en framträdande partiledare känd för sin internationalism, var genom sina egna erfarenheter från Centraleuropa under kriget övertygad om att arbetarna och soldaterna i de tyska och österrikisk-ungerska kejsardömena skulle följa det revolutionära Rysslands exempel och att egentligen hela Europa stod på randen till avgörande revolutionära omvälvningar. På mötet med Petersburgkommittén den 23 november talade han intensivt för att alla ”avtal med kapitalisterna” skulle avvisas. Ryssland höll på att visa vägen för massorna i hela världen, förklarade han och insisterade på att den ryska revolutionen och världsrevolutionen var oskiljaktiga. Regeringen gjorde rätt i att inleda separata samtal med tyskarna så länge detta förenades med en intensifierad propagandakampanj bland arbetarna i andra länder och så länge det fördes en oförsonlig kamp mot de kompromissvänliga inom partiet.³

De flesta ledande på lokal nivå, som närvarade vid mötet, instämde helt med Radeks sammanfattning att avtal med kapitalister inte kunde godtas. Men Radek verkade ta för givet att ett stort antal ryska soldater vid fronten fortfarande var villiga att utkämpa ett heligt revolutionärt krig. Under den diskussion som följde ifrågasattes den uppfattningen av Dimitrij Manuilskij (Bezrabotnyj), som utan omsvep förklarade att ”fortsatt krig är omöjligt för Ryssland”. Men han såg inte detta som något bekymmer, eftersom världsrevolutionen snabbt skulle omintetgöra alla följder av en ofördelaktig fred. Några andra, som Grigorij Jevdokimov, en annan representant för Viborgdistriktet, och Pavel Pachomov, från andra stadsdistriktet, kritiserade Manuilskijs pessimism beträffande möjligheterna att mobilisera ryska soldater och arbetare för ett revolutionärt krig. Jevdokimov hävdade att en demobilisering av opålitliga element och förbättrat underhåll av de kvarvarande styrkorna skulle höja moralen i armén om fortsatta militära operationer skulle bli nödvändiga. Han betonade vikten av att tala öppet om möjligheten av revolutionärt krig och göra arbetare, soldater och matrosar redo för en sådan eventualitet. Pachomov instämde i detta och framhöll att ”om ett revolutionärt krig inte går att undvika kommer massorna att förstå det”. Å andra sidan avvisade Moisei Charitonov, en kollega till Pachomov från andra stadsdistriktet, indirekt själva tanken på att ett revolutionärt krig kunde bli nödvändigt och påpekade att han inte kunde tänka sig att tyskarna skulle försöka få igenom en

¹ Se Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35:253

² *Petersburgskii komitet*, sid. 571-576.

³ *Ibid.*, sid. 579-593.

ofördelaktig uppgörelse. Även om inget formellt uttalande om fredsfrågan gjordes på detta möte stod det klart att det både hos en majoritet inom Petersburgkommittén och bland aktivister på distriktsnivå fanns ett starkt motstånd mot en separatfred.⁴

* * *

Formella fredsförhandlingar inleddes i Brest-Litovsk den 9 december.⁵ Den dagen upprepade Adolf Joffe, som ledde den ryska delegationen, sovjetregeringens bestämda ståndpunkt om fred utan annekteringar eller skadestånd. Därefter lade han fram de huvudprinciper, som sovjetregeringen ansåg att förhandlingarna skulle baseras på. Där ingick ett snabbt tillbakadragande av utländska trupper från all ockuperad mark; att alla nationer som förlorat sin självständighet sedan 1914 skulle återfå den; och helt fria folkomröstningar om den politiska framtiden för alla nationalitetsgrupper som ville frigöra sig från de stater de tillhörde. Där talades också om rättigheter för nationella minoriteter överallt och man avvisade annekteringar och skadestånd i alla former.

På centralmakternas vägnar kom den österrikisk-ungerske utrikesministern greve Czernin med ett svar vid sammanträdet den 12 december. Till synes instämde han med den sovjetiska sidan. Han förklarade att centralmakterna var ute efter en rättvis och allmän fred snarast möjligt och att de principer Joffe presenterat, bl a förbud mot annekteringar och skadestånd, utgjorde en bas för diskussioner om en sådan fred. Czernin hade dock två kritiska invändningar, men Joffe tycks inte riktigt ha insett deras praktiska innebörd: den första var att hans villkor för att gå med på den sovjetiska sidans principer var att alla krigförande parter gjorde det utan dröjsmål, den andra att centralmakterna inte utan vidare kunde gå med på principen om självbestämmande för alla nationaliteter. Framtiden för dessa folk måste lösas av varje enskild stat i enlighet med den egna konstitutionen.

Även om Joffe och hans kolleger inte var helt nöjda med dessa invändningar var de ändå belåtna med vad de uppfattade som den förstående tonen i Czernins svar. Förutom att den tycktes ge ammunition åt ett ökat folkligt tryck för att få ententen att ansluta sig till förhandlingarna såg de det också som att centralmakterna var redo att dra tillbaka sina trupper från ockuperad mark i det tidigare ryska imperiet, oavsett vad ententen gjorde. För att ta den sovjetiska sidan ur den villfarelsen upprepade centralmakterna två dagar senare (14 december) ett uttalande för att klargöra situationen för de ockuperade områdena. Där sades att villkoret för att de skulle lämna rysk mark var avhängigt av att ententen agerade helt i samma anda. Dessutom tog de upp den känsliga frågan om att utifrån principen om självbestämmande hade ju folken i det ockuperade Polen, Litauen och större delen av Lettland redan uttalat sin vilja att bli fria från Ryssland (något som i det närmaste innebar att dessa länder skulle bli centralmakternas protektorat).

Uppgifter om att de revolutionära principer för fred som Joffe hade lagt fram fått ett positivt bemötande vidarebefordrades per telegram till Smolnyj den 12 december och tolkades omedelbart som en sensationell framgång. I en förstasidesrubrik i *Pravda* den 14 december hette det att tyskarna godkänt de ryska principerna som bas för fredsförhandlingarna, att de gått med på en allmän fred utan annekteringar och skadestånd. Nu uppmanades franska, italienska och brittiska soldater att svara på dessa eftergifter genom att resa sig mot sina egna regeringar.

Sovjetledarna var fortfarande euforiska när den allryska sovjetkongressens centrala exekutivkommitté, VtsIK, sammanträdde sent på kvällen den 14 december. När Trotskij tog till orda för att rapportera om framstegen i förhandlingarna reste sig åhörarna och gav honom en lång ovation. Han gjorde heller inga försök att dämpa entusiasmen. Snarare såg även han utvecklingen i Brest som en spektakulär seger för den revolutionära diplomatin. ”Tyskland har helt gått med på de fredsvillkor, som [andra] sovjetkongressen satte upp”, jublade han. ”Till och med

⁴ *Ibid.*, sid. 581-587.

⁵ För en insiktsfull analys av dessa förhandlingar, se Richard K Debo, *Revolution and Survival: The Foreign Policy of Soviet Russia, 1917-1918*, Toronto 1979, sid. 45-112.

våra fiender ... som helt nyligen kom med profetior om att de tyska diplomaterna inte ens skulle bry sig om att samtala med oss, utan i stället starta krig mot oss, får nu lära sig att tyskarnas reaktion är en oerhörd framgång för vår politik.” Isaac Sjteinberg, som annars brukade begära ordet för att skälla ut bolsjevikerna, öste nu beröm över deras revolutionära fredsinsatser. ”Detta är den första stora segern för vår diplomati”, utropade han. ”Obeväpnade gick vi in i fiendens läger och talade inte som jämlingar utan som den som bestämmer. Imperialismen har utsatts för ett dödligt slag.” Han lade fram ett resolutionsförslag, som antogs enhälligt och som entusiastiskt ställde sig bakom Sovnarkoms fredsanssträngningar. För att inte vara sämre kom Zinovjev med förslaget att ”storslagna fredsdemonstrationer” skulle anordnas runt om i landet söndagen den 17 december för att hylla segern i Brest. Även den resolutionen antogs enhälligt.⁶

De första uppgifterna om de klagöranden som Czernin gjort den 14 december, och som i stort innebar en dementi av den sovjetiska delegationens första positiva tolkning av centralmakternas förhandlingsposition, nådde förmodligen Smolnyj på kvällen den 16. Då hade samtalen i Brest-Litovsk ajournerats och den sovjetiska delegationen var på väg tillbaka till Petrograd. Den återkom följande morgon (17 december) och åkte raka vägen till Smolnyj för att lämna en rapport vid Sovnarkoms möte på morgonen. De flesta ledande regeringsmedlemmar fanns på plats.⁷ Delegationens rapport, som den återges i protokollet är oklar. Men en längre rapport från Kamenev vid ett utvidgat möte med centrala exekutivkommittén, VtsIK, den 19 december lämnar inget tvivel om vad delegationen haft att säga på mötet med Sovnarkom två dagar tidigare.⁸ Den höll fast vid uppfattningen att den villighet centralmakterna först uppvisat att låta förhandlingarna baseras på de principer Joffe lagt fram utgjorde en ovedersäglig triumf, trots det hyckleri de därefter svept in mycket i. Vad beträffar de framtida ekonomiska relationerna förmedlade delegationen antagligen intrycket att tyskarna förstod att ett separatavtal inte skulle ge dem någon speciellt förmånlig behandling. Det fanns emellertid inget delegationen kunde göra för att ändra tyskarnas hållning till den oerhört viktiga frågan om ockuperade ryska områden – i synnerhet inte tyskarnas tydliga avsikt att hantera principen om självbestämmande så att de kunde behålla kontrollen över Polen, Litauen och större delen av Lettland. Som Kamenev uttryckte det i sin rapport till centrala exekutivkommittén: ”Tyskarna har omvandlat principen om självbestämmande från en fråga om nationell frigörelse till en förklädd annektering.”⁹

Efter delegationens rapport begärde Sovnarkom att den exakta lydelsen av tyskarnas text skulle skaffas fram så fort som möjligt och under tiden fortsatte man att diskutera innebörden av den.¹⁰ Det verkar, på grundval av indirekta uppgifter, rimligt att gissa att Kamenev och Trotskij uttryckte tvivel på att tyskarna med kraft och framgångsrikt skulle kunna backa upp sina annektnionsmål (båda ansåg att alla försök i den riktningen skulle leda till att Kaisern störtades). Förmodligen uttalade bägge dessutom optimism angående utsikterna till att västmakterna snabbt skulle kunna ändra sig och vara villiga till en kompromissfred, samt också om möjligheterna att starta ett framgångsrikt revolutionärt krig om allt annat misslyckades.

Det är oklart huruvida även Lenin närde sådana förhoppningar i denna fas av fredsprocessen. Men om han hade gjort det så krossades alla eventuella tankar på ett revolutionärt krig vid ett långt möte samma dag (17 december) om demobilisering med representanter för Rysslands militära fronter, de stora garnisonerna i städerna och de örlogsstyrkor som då låg i Petrograd.

⁶ Keep, John. *The Debate on Soviet Power: Minutes of the All-Russian Central Executive Committee, Second Convocation, October 1917-January 1918*, Oxford, 1979, sid. 213-217; *Protokoly zasedanii Ispolintel'noho Komiteta Sovetov R.S.Kr., i Kaz. Deputatov II sozyva*, sid. 152-155.

⁷ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 28.1.2.

⁸ Keep, *The Debate*, sid. 223-239.

⁹ *Ibid.*, sid. 228; *Protokoly zasedanii Ispolnitel'noho Komitetas Sovetov R.S.Kr, i Kaz. Deputatov II sozyva*, sid. 164.

¹⁰ RGASPI, F. 19, op. 1, d.28.1.2.

Detta skedde i samma ögonblick som ett direkt kontrarevolutionärt hot vid Don gjorde att man tvingades skicka hela tågsätt med rödgardister från Petrograd för att ansluta sig till Antonov-Ovsejenkos styrkor där.¹¹ Någon socialistisk armé hade ännu inte börjat organiseras. För Lenin var därför det avgörande vilken stridskapacitet den ”gamla armén” vid fronten hade. Han pepprade representanterna för militären med frågor och lät dem fylla i ett frågeformulär om sannolikheten av, en ny tysk offensiv och framryckning mot Petrograd, och vad den mest troligt skulle leda till, men också om de ryska truppernas stridsduglighet vid fronten i händelse av att Ryssland skulle avbryta fredssamtalen.¹²

Enligt alla tillgängliga källor blev svaret på Lenins genomgång förödande. De flesta närvarande svarade att om striderna återupptogs kunde man i bästa fall hoppas att armén skulle klara av en ordnad reträtt. Och även då skulle artilleriet gå förlorat och de spontana avhoppet från styrkorna skulle öka. Huvuddelen av de närvarande ansåg uppenbarligen också att de ryska trupperna vid en ny tysk offensiv inte skulle kunna mobilisera något större motstånd och förhindra en snabb erövring av Petrograd. En överväldigande majoritet förordade därför att man skulle dra ut på tiden vid förhandlingarna i Brest så länge som möjligt och om det blev nödvändigt försöka få till stånd en fred till varje pris.¹³

Resultaten av denna genomgång blev inte allmänt kända vid denna tidpunkt. Men när hoppet om en snabb fred på ryska villkor såg ut att punkteras hamnade organisatörerna av den planerade fredsdemonstrationen i bryderi. Den 15 december var förberedelserna av demonstrationerna i full gång och det hela intensifierades följande dag. Att bara kort och gott inställa allt skulle vara pinsamt politiskt. Och eftersom en tysk delegation på hög nivå råkade befinna sig i Petrograd bestämde man sig för att imponera på tyskarna genom att ändra paradens karaktär från att fira freden till en uppvisning av militär styrka, folkets stöd för den sovjetiska politiken och stark fiendlighet gentemot inhemska motståndare till revolutionen. Så medan Sovnarkom fick ta del av Brestdelegationens olycksbådande redogörelse för Tysklands territoriella ambitioner tågade cirka 60 000 fullt beväpnade soldater från Petrogradgarnisonen, hundratals fabriksdelegater och flera musikkårer genom centrum av Petrograd innan de samlades på Marsfältet inför ett podium fyllt av sovjetiska dignitärer. Banderoller med fredsparoller drunknade i ett hav av röda fanor och plakat med hyllningar till sovjetregeringen och fördömanden av den konstituerande församlingen, av alla sorters ”fiender till folket”, ”sabotörer”, folk som ”Avskentjev och Tjernov” och ”kadeter av Kornilovtyp”.¹⁴

Med tanke på det Lenin fått veta med sin genomgång är det inte förvånande att läget inom armén i förhållande till de tyska kraven var en viktig fråga på nästa möte med Sovnarkom, sent på natten mellan den 18 och 19 december.¹⁵ Vid det mötet förhörde Lenin den dåvarande överbefälhavaren Krylenko, samt representanterna för soldatkommittéerna, om de trodde att ryska soldater skulle göra motstånd om tyskarna satte igång en offensiv. Precis som de militärer Lenin hade frågat ut dagen innan svarade Krylenko burdust att armén inte längre var stridsduglig och inte skulle tolerera minsta dröjsmål med att få slut på kriget – kort sagt: militärt fanns inget annat alternativ än att gå med på allt tyskarna kunde föreslå.¹⁶

¹¹ Se ovan, kapitel 2.

¹² M Kedrov, ”Iz krasnoi tetradi ob Il’iche” i *Vospominaniia o Vladimire Il’itje Lenine*, vol. 2, Moskva 1957, sid. 97; N I Pdvokskii, ”Ot krasnoi gvardii k krasnoi armii”, *Istoriik marksist*, 1938, n° 1: 16-34. Texten till Lenins enkät finns i Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35: 179-180, 472.

¹³ Se Debo, *Revolution and Survival*, sid. 60; och E N Gorodetskij, ”Demobilizatsiia armii v 1917-1918 gg”, *Istoriia SSSR*, 1958, n° 1: 15-19.

¹⁴ *Vetjernyi tjas*, 8 december 1917, sid. 2.

¹⁵ RGASPI, f 19, op. 1, d. 29, 1.2.

¹⁶ RGASPI, f 19, d. 28, 1.2: f.5, op. 1, d. 2424, 1.19; N Sinonjan, *Ego professiia revoliutsiia: Dokumental’nyi otjerk o zjizni i deiaternosti N V Krylenko*, Moskva 1985, sid. 93-94. I ett brev till Istpart på 1920-talet påpekar Krylenko att han efter mötet med militärrepresentanterna överlämnade en särskild skriven rapport till Lenin, där

Före mötet hade Lenin gått igenom militärernas skriftliga svar på hans frågor dagen innan. För honom personligen var det oerhört smärtsamt. Han visade svaren för några deltagare vid mötet¹⁷, bl a representanter för folkkommissariatet för krig som Podvojskij och Pavel Dybenko. Av Sovnarkoms protokoll från mötet den 18/19 december framgår inget om vad den efterföljande diskussionen handlade om, men den torde ha varit livlig med tanke på att vänster-socialistrevolutionärer som Kolegajev, Karelin, Sjteinberg och Trutovskij, samt blivande vänsterkommunister som Kollontaj, Lunatjarskij, Valerij Osinskij (V V Obolenskij) och Uritskij, var närvarande. Slutligen fattades beslut om att man skulle anse resultatet av Lenins frågeformulär vara ”definitivt” beträffande läget inom den existerande armén. Man antog emellertid också en resolution, på förslag av Lenin, som uppmanade till mer agitation mot tysk expansionism, tilldelning av nya medel för detta ändamål, att fredsförhandlingarna skulle flyttas till Stockholm, att samtalen skulle förlängas och att man skulle försöka förhindra tyskarnas försök att avsluta dem, att åtgärderna för att stärka arméns stridsförmåga skulle intensifieras, att åtgärder skulle vidtas för att förhindra ett tyskt genombrott mot Petrograd, och att man skulle starta en inhemsk propagandakampanj om nödvändigheten av revolutionärt krig.¹⁸

* * *

Trots att det rådde enighet om den långt framskridna demoraliseringen inom armén försökte Sovnarkom nu tillfälligt se till att man kunde klara av eventuella fortsatta strider. Krylenko utfärdade en dagorder till sina befälhavare där han uppmanade dem att vara beredda på att kriget kunde tänkas blossa upp på nytt. Samtidigt uppmanade han frivilliga att ansluta sig till en ny socialistisk armé.¹⁹ Detta var dock definitivt inte det sätt på vilket bolsjevikernas Petersburgkommitté uppfattade Sovnarkoms militära politik. Petersburgkommittén var djupt misstänksam mot regeringens defaitism. Betecknande var att överst på dagordningen vid kommitténs möten den 19 och 21 december stod rapporter av Radek om ”Västeuropa och fredssamtalen” och ”det internationella läget”.²⁰ På grundval av Radeks rapport, och hans tal och artiklar från samma period, råder inget tvivel om att han kommit med glödande uppmaningar att följa en hård linje vid förhandlingarna i Brest och att man, om nödvändigt, skulle göra motstånd mot tyskarnas militära hot. Vid denna tid var Radek besatt av målet att hindra sovjetregeringen från allt som kunde undergräva de revolutionära rörelserna i Central- och Västeuropa. Det står också klart att det verkställande utskottet i Petersburgkommittén, och kommitténs majoritet i största allmänhet, delade Radeks envisa motstånd mot alla uppgörelser med imperialisterna.

Efter mötet den 21 december skrev verkställande utskottet ett förslag till teser om fredssamtalen, som skulle behandlas på nästa ordinarie möte med Petersburgkommittén den 28 december. Även om denna text inte har återfunnits är huvudlinjen där tydlig utifrån det anförande Jakob Fenigstein höll för verkställande utskottets räkning vid det mötet, samt från den diskussion som sedan utspann sig. Fenigstein inledde med att säga att verkställande utskottet hade beslutat att låta frågan om Rysslands fredsstrategi gå till omröstning, eftersom man var övertygad om att en så avgörande fråga inte fick lämnas helt åt regeringen, att de breda massornas kontroll av den revolutionära ledningen skulle visa vägen.

Resten av Fenigsteins anförande innehöll en kraftfull attack på hur fredssamtalen fördes och en engagerad maning till att stå fast vid de revolutionära målen. De tyska soldaterna, sade han,

han betonade det fullständigt hopplösa i att förlita sig på att den gamla armén skulle kunna stå för några som helst insatser, eftersom den hade uppfattat vapenstillståndet och inledningen av fredssamtalen som att kriget var över, *Istpart, Protokoly s'ezdov i konferentsii vsesoiuznoi kommunistitjeskoi partii (b): Sed' moi s'ezd, mart 1918 goda*, Moskva-Leningrad 1928, sid. 261-262, not 48.

¹⁷ Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35:472; A Tjubarian, *Brestskii mir*, Moskva 1964, sid. 106.

¹⁸ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 29, 1. 28; Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35:181

¹⁹ RGASPI, f. 5, 1, d. 2423, 1. 19 ob.

²⁰ *Petersburgskii komitet*, sid. 607, 608.

hade ingen lust att slåss. Dessutom var den ryska armén fast besluten att försvara revolutionen. Vad borde sovjetregeringen göra i det läget? Enligt Fenigstein, och i förlängningen hans kolleger i verkställande utskottet, var svaret uppenbart. Oavsett omständigheterna fanns absolut inget som gjorde det berättigat att köpslå om revolutionära principer. ”Allt som avviker från vår formel [allmän fred utan annekteringar och skadestånd] kommer att skada arbetarna och bönderna”, fastslog han. ”Det finns helt enkelt inget alternativ till att kämpa för den sorts fred vi vill ha.” ”Vad bör vi göra om vi inte kan få igenom våra mål vid fredssamtalen?”, undrade han retoriskt. ”Då avbryter vi dem”. Och då skulle de tyska imperialisternas annektnionsmål avslöjas inför alla folk i världen. ”Ett krig som utlöses av en sådan politik kommer inte att likna något som helst tidigare krig”, fortsatte Fenigstein. ”Politiskt medvetna arbetar-, bonde- och soldatmassor kommer att inse att det inte finns något annat val.” ”Det var ett stort misstag när vi inympade massorna med förhoppningar om att fredssamtalen skulle garantera fred”, tillade han. ”Nu måste vi starta en bred kampanj för att övertyga dem om att det inte går att godta de tyska fredsvillkoren och visa att det är möjligt med revolutionärt krig mot dem.”²¹

Därefter övergick Fenigstein till att lägga fram det verkställande utskottets teser, som siktade till att få centralkommittén i Petersburgkommittén att orubbligt motsätta sig alla former av kapitulation, vilket framgår av den livliga debatt som följde. Det kanske mest iögonfallande med den debatten är att alla deltagare delade verkställande utskottets motvilja mot att ha något att göra med Kaiserns representanter. Några talare från distrikten var helt klart inte lika förtröstansfulla som Fenigstein beträffande de ryska soldaternas och arbetarnas villighet att utkämpa ett revolutionärt krig. De flesta var dock benägna att satsa sina förhoppningar på att det europeiska proletariatet i rättan tid skulle komma till undsättning (vilket var fallet med Sarra Ravitj och Fedor Dingelstedt), eller var åtminstone optimistiska om att förhandlingarna i Brest skulle dra ut på tiden tillräckligt länge för att det skulle gå att åstadkomma mer lovande förutsättningar för revolutionärt krig (vilket var fallet med Semon Semkov och Moisei Gorelik).

I själva verket avvisade alla, så gott som utan undantag och direkt eller indirekt, varje form av kompromiss med centralmakterna. Ivan Naumov från Viborgdistriktet var mest orolig för att Rysslands gamla allierade skulle försöka gå med i ett revolutionärt krig mot den tyska imperialismen. Det lämpliga i att ta emot bistånd från kapitalistiska stater i ett krig mot imperialismen var redan något som bekymrade en del och Naumov ansåg att Fenigstein borde ha tagit upp detta. Alla verkade också överens om att Petersburgkommittén omedelbart borde agera för att hålla modet uppe i regeringen och högsta partiledningen. Som Stanislav Kossior från Narvadistriktet påpekade: ”Vi har goda skäl att tro att det förekommer vacklan högst upp i partiledningen.” Nu fordrades djärvhet: ”Vi ska angripa imperialisterna, inte köpslå med dem.” ”Några kamrater [exempelvis Lenin] anser det vara bättre att hålla fast vid något än att bli besegrad”, tillade Kossior. ”Jag anser det vara bättre att bli besegrad än att kompromissa.”²²

Den kanske mest engagerade pläderingen för den traditionellt radikala Petersburgkommitténs obehagliga uppslutning bakom revolutionära principer, oavsett kostnaderna, stod Volodarskij för. Utan tvekan var han den inom Petersburgkommittén som partiets fotfolk uppskattade mest och litade på. För honom, precis som för Fenigstein och Kossior, stod det klart att med ännu en runda fredssamtal på gång var någonting i görningen i toppen och att detta hemlighölls för Petersburgkommittén. Risken var därmed oerhört stor att regeringen skulle gå med på en skamlig fred som skulle göra bolsjevikerna till åtlöje inför hela den internationella fredsrörelsen. Nu måste Petersburgkommittén ingripa och ställa allt till rätta, precis som under andra kritiska situationer 1917.

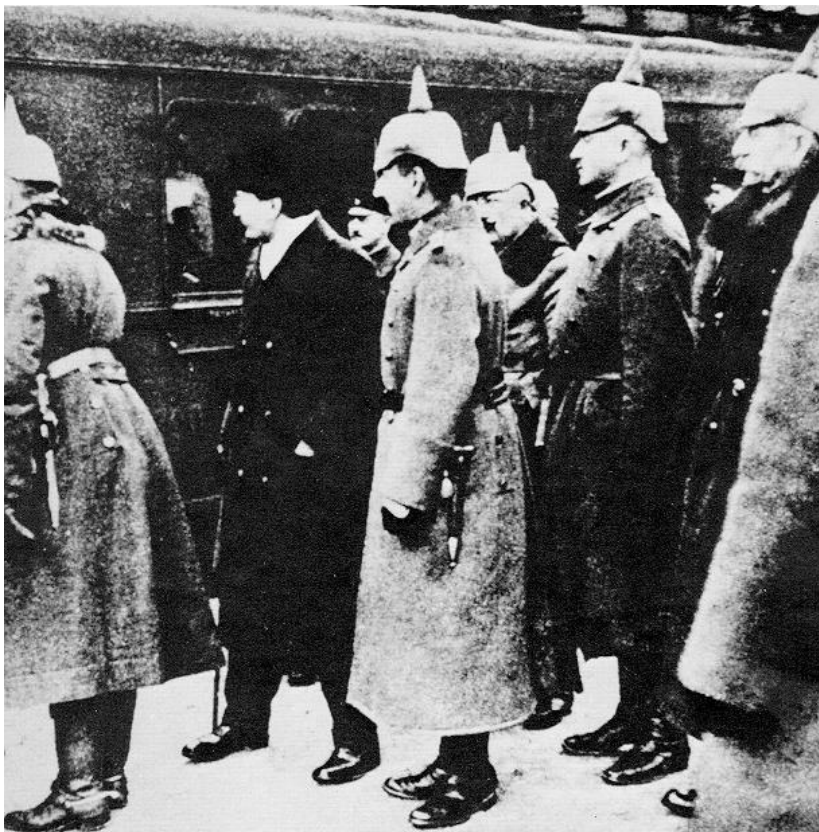
²¹ *Ibid.*, sid. 609-611, 621-622.

²² *Ibid.*, sid. 611-618.

Vid detta tillfälle var Volodarskij förvånansvärt optimistisk angående möjligheterna att göra motstånd mot tyskarna och få till stånd avgörande revolutioner internationellt. Samtidigt var han fatalistisk och anmärkte att folk som förespråkade fred till varje pris skyllde på ekonomiskt kaos och det omöjliga i att skaffa föda åt en armé på elva miljoner man. Han svarade att det inte var samma sak att skaffa mat åt två eller tre miljoner soldater som åt elva. Bolsjevikerna hade krossat den existerande ekonomiska apparaten och om de inte klarade av att skapa en ny var det hur som helst färdigt, med eller utan krig. ”Visst vore det mycket enklare att kompromissa och se fram mot att underteckna en fred inom två veckor, men vart skulle det leda oss?”, sade han avslutningsvis.²³

Efter Volodarskij begärde Ravitj ordet för att kritisera uppfattningen, som hon läste in i hans kommentarer, att det skulle bli lätt att utkämpa ett revolutionärt krig. Men hon tillade genast: ”Detta får inte innebära att vi slår oss till ro”. Enligt henne låg det revolutionära Rysslands hopp om att överleva mindre hos de egna styrkorna än hos det internationella proletariatet. Nu måste det viktigaste vara att befrämja världsrevolutionen. Som hon såg det kunde det verkställande utskottets teser bli till stor hjälp för delegationen i Brest. Innan mötet den 28 december avslutades antog Petersburgkommittén teserna. Med några mindre korrigeringar skulle de överlämnas till centralkommittén. Samtidigt övervägde Petersburgkommittén om det inte borde sammankallas en nationell partikonferens för att ”strama upp partiets politik”. Men sedan Volodarskij antytt att en nationell partikongress om stridsfrågorna redan var i görningen bestämde man sig för att avvakta med kravet på en nationell konferens.²⁴

* * *

Trotsky anländer till Brest-Litovsk 26 december 1917 (8 januari 1918)

²³ *Ibid.*, sid. 615-616.

²⁴ *Ibid.*, sid. 619.

Mellan den 24 och 27 december, när ett av de mest avgörande åren i Rysslands historia närma-
de sig sitt slut, var Lenin i Finland.²⁵ Han återvände till Petrograd den 28 december, en vecka
före öppnandet av den konstituerande församlingen, övertygad om att ett revolutionärt krig var
lika med självmord och att det var nödvändigt att gå med på en annekteringsfred på tyskarnas
villkor, ju förr desto bättre. Historiker har haft olika uppfattning om hur Lenins syn på
fredsfrågan utvecklades. Vissa har inte bara gjort gällande att Lenin var i tyskarnas sold på
våren och sommaren 1917, utan dessutom att både Oktoberrevolutionen och kanske till och
med kapitulationen i Brest ingick i en gemensam bolsjevikisk-tysk plan för att destabilisera
Ryssland och få ett slut på striderna på östfronten.²⁶ Om vi lämnar frågan om det tyska stödet
till bolsjevikerna före Oktoberrevolutionen därhän, får min tolkning av tillgängliga fakta mig att
dra slutsatsen att Lenin kom till makten övertygad om nödvändigheten av omedelbar fred om
det revolutionära Ryssland skulle kunna överleva, men att detta egentligen inte bekymrade
honom särskilt mycket på grund av hans absoluta övertygelse att avgörande socialistiska
revolutioner skulle inträffa utomlands inom en snar framtid. Han började emellertid redan i
december anfäktas av tvivel om hur mycket det gick att förlita sig på dem och därmed också på
de kortsiktiga möjligheterna att kunna sluta en allmän demokratisk fred. Efter vistelsen i
Finland gjorde han en av sina karakteristiska helomvändningar och drog slutsatsen att det inte
fanns något annat alternativ än att gå med på alla fredsvillkor som tyskarna kunde tänkas
erbjuda. Scenen låg nu klar för den djupaste krisen inom partiet under Lenins tid som ledare för
Sovjetstaten.

Nu hade centralmakterna dessutom i Brest-Litovsk meddelat att deras tidigare rätt positiva
inställning till fredsprinciperna var av noll och intet värde på grund av att ententen inte reagerat
på dem. Vidare hade de gett Trotskij en avtalstext att underteckna. De hade rent av överlämnat
en karta med tydliga markeringar av de gamla ryska områden som tyskarna även i fortsätt-
ningen tänkte ockupera. Dessutom hade centralmakterna inlett egna, separata fredsförhand-
lingar med den ukrainska Radan. Efter flera dagars resultatlösa försök att få motsidan att ge
vika skickade Trotskij ett telegram till Lenin, där han meddelade att han inte kunde underteckna
den fred som förelagts honom och begärde nu tillstånd att tillkännage att kriget var över och att
den ryska armén skulle demobiliseras utan att något avtal hade undertecknats. I telegrammet
sade sig Trotskij vara säker på att tyskarna inte skulle klara av att återuppta några militära
operationer i öster på grund av läget på hemmaplan och bad Lenin om omedelbart besked.²⁷
Lenin ansåg dock att Trotskij hade gjort en felbedömning. Efter att ha kommit fram till att det
enda sättet att hindra en ny tysk offensiv, som oundvikligen skulle leda till att bolsjevikernas
planer för Ryssland skulle krossas, var att omedelbart sluta ett formellt fredsavtal med tyskarna,
skickade han den 3 januari ett svar till Trotskij med begäran om att denne skulle få till stånd en
ajournering av förhandlingarna och sedan återvända till Petrograd för konsultationer.²⁸

Så fort den omedelbara krisen med den konstituerande församlingen var över sammanfattade
Lenin sina synpunkter om att omedelbar fred var absolut nödvändigt i ”Teser om en omedelbar
annexionistisk separاتفred”. Han planerade sedan en icke officiell konferens i Petrograd den 8
januari med ett sextiotal höga partiledare från hela landet för den tredje allryska kongressen för
arbetar- och soldatsovjeter. I sina teser medgav Lenin att det skulle behövas lite tid för att
besegra sovjetregeringens inre fiender och organisera landet efter socialistiska principer, att

²⁵ Vladimir Iljitj Lenin, *Biografittjeskaia chronika*, 5:156-157.

²⁶ Se exempelvis Dmitri Volkogonov, *Lenin: A New Biography*, New York 1994, sid. 109-128; Richard Pipes, *Three "Whys" of the Russian Revolution*, New York 1995, sid. 45-46; Richard Pipes, *The Russian Revolution*, New York, 1994, sid. 410-412, 431-438 och 612-624 [den svenska, förkortade upplagan *Den ryska revolutionen*, 1997, s. 140-142, 147-149, 232-223]; och Richard Pipes, utg., *The Unknown Lenin: From the Secret Archives*, New Haven, 1996, sid. 6, 15-16.

²⁷ L Trotskij, *Sotjinenija*, vol. 17, pt. 1, Moskva-Leningrad, 1926, sid. 631, not 38.

²⁸ Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35:225.

socialistiska revolutioner oundvikligen skulle bryta ut i Europa, men att det var omöjligt att förutsäga när detta skulle inträffa. Detta var ett betydande steg bakåt jämfört med hur han tänkt under och omedelbart efter Oktober. Följaktligen, hävdade han, fanns det två alternativ för Ryssland – antingen genast inleda ett revolutionärt krig eller underteckna en separاتفred, som innebar stora territoriella förluster och avsevärda ekonomiska skadestånd.

Anhängarna av omedelbart revolutionärt krig hade fel från början till slut, fortsatte Lenin. Tvärtemot vad de påstod skulle sovjetregeringen genom att ingå en separاتفred varken förråda den internationella socialismens sak eller förneka sina löften från tiden före Oktober, förutsatt att man använde den tidsfrist som en fred innebar till förberedelser för revolutionärt krig. Men framför allt, hävdade Lenin i dessa teser, blundade anhängarna av revolutionärt krig för att armén av bönder vid fronten var helt stridsoduglig och hur som helst inte kunde delta i något revolutionärt krig. Dessutom hade arbetet på att skapa en socialistisk armé av arbetare och bönder nätt och jämt påbörjats. Utan socialistiska revolutioner i Europa skulle Ryssland invaderas och sovjetregeringen störtas på några veckor och sedan skulle Ryssland tvingas gå med på än mer förödmande villkor. Revolutionärt krig var ingen utväg; hur smärtsamt det än var, gjorde revolutionens internationella förpliktelser det nödvändigt att omedelbart sluta fred på tyskarnas villkor.²⁹

Efter att ha publicerat sina teser utsattes Lenin för ett bombardemang av kritik från anhängarna av revolutionärt krig, som redan kallades vänsterkommunister. Av hans anteckningar framgår att Lomov och Valerij Osinskij från Moskvaoblastens byrå intog ståndpunkter liknande de som återfanns i Petersburgkommitténs teser av den 28 december.³⁰ Som argument för att man skulle avbryta samtalen och starta ett revolutionärt krig framhöll Osinskij att de tyska soldaterna skulle vägra att delta i någon offensiv mot revolutionens Ryssland och att ett uppror mot imperialismen var nära förestående i Tyskland. Varvara Jakovleva, från Saratov, framhöll att allt måste göras för att sätta Europa i brand och att hon för detta själv var redo att dö med den revolutionära fanan i händerna. Jevgenij Preobrazjenskij, från Uralbergen, förklarade med tydlig syftning på Lenins oro för Rysslands militära svaghet, att den revolution som inte kunde försvara sig vid fronten redan var död och påpekade dessutom att den franska revolutionen visat att tron på seger var avgörande i liknande situationer och att tyskarna hur som helst inte skulle kunna gå till attack, eftersom de ryska vägarna var ofarbara vintertid.³¹

Vid denna konferens intog Trotskij den mellanställning, som avspeglats i hans telegram till Lenin från Brest. Han var överens med Lenin om att Ryssland inte var i stånd att föra ett revolutionärt krig. Men gemensamt med vänsterkommunisterna var att han var skeptisk till Tysklands förmåga att sätta igång en ny offensiv. Därför föreslog han att man helt enkelt skulle förklara att kriget var över, att [den ryska] armén skulle demobiliseras och att den skulle fara hem och bygga ett socialistiskt Ryssland. Senare skulle Trotskij säga att han inte varit säker på att tyskarna inte skulle kunna gå till angrepp, men att det hade varit helt avgörande att utröna detta innan man undertecknade en fred baserad på annekteringar; om nödvändigt skulle man sedan ändå ha tid på sig att kapitulera.³²

En av deltagarna på konferensen erinrar sig att Lenin blev så upprörd över de obevekliga attacker han utsattes för att han stormade ut ur lokalen.³³ I slutet av konferensen genomfördes

²⁹ *Ibid.*, 35:243-252. På svenska: [Till historien om den olycksaliga fredens problem](#)

³⁰ Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Leninskii sbornik*, vol. 11, Moskva, 1929, sid. 43-44; Institut marksizma-leninizma pri TsK KPSS, *Sed moi ekstrennyi s'ezd RKP (b), mart 1918 goda: Stenografitskii ottjet*, Moskva, 1962, sid. 216-218.

³¹ *Ibid.*

³² L Trotskij, [Mitt liv](#)

³³ Kedrov, "Iz krasnoi tetradi ob Il'iche", sid. 10.

en votering och vänsterkommunisterna segrade klart mot både Lenin och Trotskij (32 röstade för revolutionärt krig, 16 stödde Trotskij och bara 15 Lenin).³⁴

Medlemmarna av Petersburgkommittén (för att inte tala om Moskvaoblastens byrå) kände sig säkert uppmuntrade av detta resultat. Samtidigt var det inte bindande. Enligt partiets stadgar låg den yttersta beslutanderätten i frågor av nationell betydelse hos centralkommittén mellan partikongresserna. Vid centralkommitténs möte den 11 januari gjorde Lenin följaktligen ett nytt försök att vinna över partiledningen på sin sida. Enligt Trotskij hade han och Lenin innan detta möte kommit överens om att om man testade strategin med ”varken krig eller fred” och den misslyckades skulle Trotskij ge sitt stöd till ”omedelbar fred”.³⁵ De flesta som närvarade vid centralkommitténs möte den 11 januari hade också varit med på den inofficiella konferensen den 8 januari. Därigenom kunde Lenin fortsätta där han börjat. När debatten inleddes upprepade han huvudargumenten i sina teser om det hopplösa i revolutionärt krig och mot Trotskijs position, som han ansåg bara handla om politiskt gestikulerande för en internationell publik utan att på minsta sätt påverka tyskarnas expansionism. Han tillade att om sovjetrepubliken inte gick med på omedelbar fred på tyskarnas nuvarande villkor förelåg en risk för att Tyskland skulle starta en offensiv och i så fall skulle Ryssland få gå med på långt mer kostsamma freds-villkor.³⁶

Till Lenins förfäran var reaktionerna i centralkommittén minst lika svala som vid det bredare forumet med partirepresentanter från hela landet tre dagar tidigare. Av de 16 centralkommitté-medlemmar som närvarade vid detta möte ställde sig bara tre – Artem (Fedor Sergejev), Sokolnikov och Stalin – på Lenins sida. Dessutom verkade de rätt oengagerade jämfört med det engagemang vänsterkommunisterna uppvisade. Ändå innebar inte detta att stämningarna bland Lenins motståndare förblivit oförändrade mellan den 8 och 11 januari. Den 8 januari hade en absolut majoritet röstat för att omedelbart avbryta fredsförhandlingarna med Tyskland och kopplat detta till en proklamation om allmänt revolutionärt krig mot kapitalismen. Vid centralkommitténs möte tre dagar senare verkade även de mest glödande vänsterkommunisterna se goda sidor i Trotskijs idé om att lämna förhandlingarna med en deklaration om ”varken krig eller fred” om man också såg till att förhandlingarna drog ut på tiden så länge som möjligt och under tiden intensifierade ansträngningarna för att stärka de revolutionära rörelserna utomlands och de militära satsningarna hemma vid.

Under debatten den 11 januari medgav Bucharin, som sågs som vänsterkommunisternas främste talesman, rent ut att ”Trotskijs inställning är den mest korrekta”. Därefter tillade han, ”vad gör det om tyskarna besegrar oss, vad gör det om de rycker fram ytterligare hundra verst – det vi bryr oss om är vilken inverkan det kommer att ha på den internationella [arbetar-]rörelsen”. En generalstrejk kopplad till förhandlingarna i Brest höll på att organiseras i Wien; om ett fredsavtal undertecknades skulle den gå om intet. Det var nödvändigt att utnyttja varje möjlighet att dra ut på förhandlingarna och undvika att underteckna en skamlig fred. Därigenom skulle massorna i Västeuropa få ny energi.³⁷ Uritskij, som också var en glödande vänsterkommunist, medgav visserligen att det revolutionära Ryssland för stunden inte hade några möjligheter att gå ut i något revolutionärt krig, men tillade att en fred med annekteringar skulle vara något som proletariatet i Petrograd stod främmande för. ”Genom att vägra underteckna fredsavtalet [och] demobilisera armén ... kommer vi givetvis att öppna dörren åt tyskarna”, konstaterade han.

³⁴ *Protokoly tsentral'nogo komiteta RSDRP (b)*, sid. 168. Se även N N Smirnov, *Tret'ii vserossiiskii s'ezd sovetov*, Leningrad, 1988, sid. 98.

³⁵ Om denna fråga, se Debo, *Revolution and Survival*, sid. 79.

³⁶ *Protokoly tsentral'nogo komiteta RSDRP (b)*, sid. 168-169. På svenska finns Lenins [Tal om krig och fred på sammanträde med RSDAP\(b\):s CK](#) (11 januari)

³⁷ *Ibid.*, sid. 169-170.

”Men då kommer folkets självbevaringsdrift omedelbart att utlösas och ett revolutionärt krig påbörjas.”³⁸

Lomov avvisade Lenins argument att en andningspaus skulle göra det möjligt att genomföra sociala reformer och sade att tyskarna inte skulle tillåta det. Han förklarade att det revolutionära Ryssland genom att sluta fred skulle kapitulera för den tyska imperialismen och att ”vi måste anta Trotskijs ståndpunkt, men med maximala ansträngningar för att förbereda ett revolutionärt krig”. Dzerzjinskij gjorde ett känsloladdat inlägg där han hävdade att om man undertecknade freden så skulle det innebära att man gav upp hela det bolsjevikiska programmet och anklagade Lenin för att i ”maskerad form” göra ”på samma sätt som Zinovjev och Kamenev gjorde i Oktober”, dvs bara tänka på Ryssland och strunta i den stora internationella inverkan som utvecklingen i Ryssland hade. Bara Kossior, som deltog i mötet som representant för Petersburgkommittén, verkade stå fast vid vänsterkommunisternas ursprungliga krav på ett omedelbart revolutionärt krig. Med Petersburgkommitténs teser av den 28 december som vägvisare förklarade han att ”organisationen i Petersburg protesterar mot och kommer att fortsätta att protestera mot Lenins uppfattning så länge den kan och anser att ett revolutionärt krig är det enda möjliga”.³⁹ Kanske hade inte Kossior vetskap om det, men det var inte helt sant. Stämningarna i några av partiets distriktskommittéer i Petrograd låg redan närmare Trotskijs uppfattning än Petersburgkommitténs.⁴⁰

Mot slutet av centralkommitténs möte den 11 januari var det svaga stödet för Lenins åsikt så uppenbart, att man inte ens ansåg det nödvändigt att rösta om den. Att omedelbart starta ett revolutionärt krig avvisades med 11 röster mot 2 och en nedlagd. I stället ställde sig högsta partiledningen med 9 röster mot 7 bakom Trotskijs ”varken krig eller fred” i förening med demobilisering av [den gamla] armén. Vid samma tillfälle antog man med röstsiffrorna 12-1 Lenins förslag om att allt måste göras för att dra ut på förhandlingarna så länge som möjligt.⁴¹ Enligt rapporter i tidningarna röstade ledningen för vänstersocialistrevolutionärernas fraktion i den tredje allryska sovjetkongressen av arbetar- och soldatdeputerade för fortsatt krigföring med alla till buds stående medel om inte fred med tillfredsställande villkor gick att uppnå.⁴² Den ståndpunkten skulle emellertid snabbt ändras. Vid ett gemensamt möte mellan bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas centralkommittéer natten mellan den 12 och 13 januari röstade man mot att gå med på omedelbar fred på tyskarnas villkor, avvisade förslaget om revolutionärt krig och röstade för att förverkliga Trotskijs strategi. För tillfället tillfredsställde den resolutionen alla parter. Lenin såg det som att när det blivit omöjligt att fördröja förhandlingarna i Brest ytterligare skulle fredsavtalet undertecknas; vänsterkommunister och vänstersocialistrevolutionärer ansåg sig ha fått grönt ljus för att förbereda revolutionärt krig, och Trotskij drog slutsatsen att han nu hade tillstånd att åka till Brest och förkunna ”varken krig eller fred”. Han utgick också från att om det osannolika skulle inträffa att Tyskland bestämde sig för att återuppta fientligheterna så skulle det gå att dra ut på undertecknandet av en fred på tyska villkor och försinka tyskarnas planer på att sätta igång en framgångsrik offensiv och då skulle det inte råda någon tvekan om vilket svaret skulle bli från Europas arbetare.

* * *

I sin rapport till tredje allryska sovjetkongressen på kvällen den 11 januari om vad hans regering uppnått och syftade till hoppade Lenin över allt som handlade om fredsförhandlingarna

³⁸ *Ibid.*, sid. 170.

³⁹ *Ibid.*, sid. 172. Lenins anteckningar om detta möte återfinns i V I Lenin, *Neizvestnye dokumenty, 1891-1922*, Moskva, 1999, sid. 223-224.

⁴⁰ Exempelvis skedde en sådan förändring i bolsjevikernas Otjtinskii distrikt (TsGAIPD).

⁴¹ *Protokoly tsentral'nogo komiteta RSDRP (b)*, sid. 173.

⁴² *Petrogradskoe echo*, 12 januari 1918, sid. 2; *Nasji vedomosti*, 13 januari 1918, sid. 2.

och överlämnade det ämnet till Trotskij.⁴³ Trotskij, som talade den 13, koncentrerade sig i sin tur på en genomgång av hur förhandlingarna i Brest hade förlöpt. Enligt honom skulle man genom att tydligt avslöja tyskarnas imperialistiska planer få de revolutionära kriserna i Österrike och Tyskland att anta nya höjder.⁴⁴ Kamenev tog också upp detta tema i sin kompletterande redogörelse för utvecklingen i Brest och dess betydelse internationellt.⁴⁵ Att döma av det officiella protokollet nämnde varken Trotskij eller Kamenev, eller kongress-resolutionen om fred, det minsta om strategin med ”varken krig eller fred” eller om att det kunde bli nödvändigt att starta ett revolutionärt krig. Bolsjevikernas och vänstersocialist-revolutionärernas gemensamma resolution om fredspolitik, som kongressen antog den 14 januari, ställde sig bakom och prisade alla uttalanden och steg som sovjetmakten gjort för att uppnå en allmän och demokratisk fred; man slog fast att den revolutionära arbetarrörelsen i Centraleuropa var bästa tänkbara garanti mot en imperialistisk fred och uppmanade den ryska fredsdelegationen att stå fast vid de fredsprinciper som återfanns i den ryska revolutionens program.⁴⁶ Det är nära till hands att dra slutsatsen att oviljan att ställa sig bakom Trotskijs ”varken krig eller fred” avspeglade en sent påkommen insikt om att det skulle kunna skada den strategin om man i förväg avslöjade den ryska förhandlingspositionen. Orsaken till att man avstod från att säga något i frågan kan ha varit mer komplex. En del vänsterkommunister, bl a ledningen för Petersburgkommittén⁴⁷, ansåg vid denna tid att bolsjevikernas partigrupp, där Lenins anhängare var i majoritet, på sovjetkongressen avsiktligt låtit resolutionens ordalydelse vara vag för att Lenin och Sovnarkom skulle få det yttersta avgörandet. Som kommer att framgå var det just på det sättet som Lenin och Sverdlov senare skulle tolka resolutionen.⁴⁸

Under en del av sitt tal lät Trotskij förstå, kanske av hänsyn till Lenin, att även om arbetar-representanterna i Brest skulle fortsätta att avslöja tyskarnas hyckleri kunde det inte uteslutas att den ryska delegationen skulle bli tvungen att med kapitalisternas representanter underteckna en fred, som klart stod i strid med arbetarnas intressen.⁴⁹ I ett tal senare inför kongressen tog även Zinovjev upp möjligheten av att Ryssland skulle tvingas underteckna en fred med annekteringar, men tillfogade genast att en sådan fred ju i själva verket bara skulle handla om en vapenvila.⁵⁰ Även om dessa förstuckna antydningar om att Ryssland kanske fick gå med på en fred med annekteringar helt klart ökade misstänksamheten bland vänsterkommunister och vänstersocialistrevolutionärer var det ingenting som någon utomstående kunde ana. Trots sin aversion mot bolsjevismen (det här skedde ju trots allt bara drygt en vecka efter upplösningen av konstituerande församlingen) prisade till och med Martov, efter Trotskijs anförande, ”de storartade steg” mot en allmän fred som tagits av ”förespråkarna för en världsomfattande internationell revolution”.⁵¹

Martovs kommentar kan ha berott på den ökade revolutionära oro som rådde i Europa just då och som såg ut att vara kopplad till den ryska fredspolitik. För samtidigt som delegaterna på sovjetkongressen i Petrograd försökte enas om vad en revolutionär fredspolitik gick ut på tycktes för ett kort ögonblick de senaste rapporterna från Wien, Budapest, Warszawa, Helsingfors, Berlin och andra stora städer i Europa peka på möjligheten av att den socialistiska revolution i väst som man så otåligt väntat på var i antågande. Och minsta spår i nyhetsrapporteringen

⁴³ *Tret'ii vserossiiskii s'ezd sovetov rabotjich, soldatskikh, i krest'ianskih deputatov*, sid. 21-34.

⁴⁴ *Ibid.*, sid. 48-55; Trotskij, *Sotjinenija*, vol. 17, pt. 1, sid. 53-69.

⁴⁵ *Tret'ii vserossiiskii s'ezd sovetov rabotjich, soldatskikh, i krest'ianskih deputatov*, sid. 56-58.

⁴⁶ *Ibid.*, sid. 71, 92-93.

⁴⁷ Se exekutivkommitténs uttalande i *Protokoly tsentral'nogo komiteta RSDRP (b)*, sid. 180-183.

⁴⁸ Se GARF, f. 1235, op. 18, d. 7,1. 31.

⁴⁹ *Tret'ii vserossiiskii s'ezd sovetov rabotjich, soldatskikh, i krest'ianskih deputatov*, sid. 52.

⁵⁰ *Ibid.*, sid. 64.

⁵¹ *Ibid.*, sid. 59.

om det ena eller andra tecknet på revolutionär oro utomlands framhävdes med stor entusiasm i bolsjevikernas tidningar i Petrograd och meddelades till jublande kongressdelegater.

Petrogradbor som den 13 januari läste bolsjevikernas *Krasnaja gazeta* möttes av följande rubrik i halvfet stil och versaler:

I ÖSTERRIKE, UNGERN OCH WARSZAWA HÅLLER REVOLUTIONÄRA ARBETARE PÅ ATT BILDA EGNA SOVJETER OCH ARBETARDEPUTERADE ... HELA VÄRLDEN STÅR I BRAND!⁵²

Och den 17 januari hette det:

NÄR ARBETARE, SOLDATER OCH BÖNDER I OKTOBER STÖRTADE JORDÄGARNA OCH INDUSTRIÄGARNA VISSTE DE DETTA: UTAN REVOLUTION I ANDRA LÄNDER KAN INTE VÅR REVOLUTION SEGRA ... MEN VÄRLDSREVOLUTIONEN FORTSÄTTER ATT GÅ FRAMÅT ... FÖR BARA NÅGRA DAGAR SEDAN RIKTADES VÄRLDENS BLICKAR MOT ÖSTERRIKE, UNGERN, OCH POLAND, OCH FOLKLIGA RESNINGAR SKAKADE TSARERNAS TRONER DÄR.

Och sen kom det än mer underbara nyheter:

I VIBORG, HELSINGFORS, TAMMERFORS OCH FLERA ANDRA STÄDER I FINLAND RIKTAR FINLÄNDSKA RÖDGLARDISTER DET ENA SLAGET EFTER DET ANDRA MOT DE FINLÄNDSKA KAPITALISTERNA ... SAMMA SAK I SÖDRA FRANKRIKE ...[OCH] STORA STREJKER HAR BRUTIT UT I ENGLAND ... VÄRLDSREVOLUTIONEN ÄR NÄRA.⁵³

Och den 19 januari kom den allra mest efterlängtade nyheten:

VIA TELEGRAF HAR NYHETEN KOMMIT ATT EN REVOLUTIONÄR RÖRELSE STARTAT I TYSKLAND OCH SPRIDER SIG MED BLIXTENS HASTIGHET ... VÄRLDSREVOLUTIONEN TÅGAR FRAMÅT SEGERRIKT OCH NU RÅDER INGET TVIVEL OM ATT SLUTSEGERN ÄR NÄRA.⁵⁴

Vågen av storartade händelser nådde sin höjdpunkt den 21 januari då rubriken på förstasidan av *Krasnaja gazeta* löd:

UPPROREN VÄXER BLAND VÄRLDENS ALLA FOLK OCH ALLA NATIONALITETER ...
FÖR BARA NÅGRA DAGAR SEDAN VERKADE DEN RYSKA REVOLUTIONEN SÅ FÖRFÄRLIGT ISOLERAD ...
OCH NU?
NU SLÅR NYA KRAFTER TILL MOT VÅRA GEMENSAMMA FIENDER ...
VÄRLDSREVOLUTIONENS MURBRÄCKA SVINGAS ÄN HÅRDARE!⁵⁵

Vänsterkommunisterna blev hänfödda över alla tecken på ökande revolutionär oro i Europa, det tycktes ju bekräfta deras inställning i fredsfrågan. De kan också ha känt sig uppmuntrade av Sovnarkoms beslut den 15 januari att börja upprätta en ”Arbetarnas och böndernas Röda armé” och av att man inom Folkkommisariatet för militära frågor hade bildat en grupp för att samordna verkställandet av detta beslut.⁵⁶ Samtidigt gjorde det sätt på vilket fredsfrågan behandlats på vid sovjetkongressen dem medvetna om risken för att Lenin ändå på något sätt skulle kunna förverkliga sitt mål med en separatfred med det imperialistiska Tyskland, och detta trots stämningarna bland majoriteten av partimedlemmarna och de till synes avgörande händelserna utomlands. Slutandet av en sådan fred kunde inte komma på tal, ansåg de. Den 15

⁵² *Krasnaja gazeta*, 13 januari 1918, sid. 1.

⁵³ *Ibid.*, 17 januari 1918, sid. 1.

⁵⁴ *Ibid.*, 19 januari 1918, sid. 1.

⁵⁵ *Ibid.*, 21 januari 1918, sid. 1.

⁵⁶ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 47.

januari undertecknade ett tiotal av de mest framträdande vänsterkommunisterna ett uttalande som krävde att en nationell partikonferens skulle inkallas inom en vecka för att slutgiltigt ta ställning till fredsfrågan. Om ett avtal undertecknades innan en sådan konferens sammanträtt förklarade de att de omedelbart skulle avgå från sina ledande uppdrag i partiet och regeringen.⁵⁷

Samma dag (15 januari) kom Petersburgkommitténs verkställande utskott med ett lika drastiskt uttalande. Det var undertecknat av Kossior, Glb Bokij, Fenigshtein, Ravitj och Afanasij Pluzjnikov (samtliga vänsterkommunister) och avspeglade Petrogradorganisationens djupa misstro mot centralkommittén:

TILL CENTRALKOMMITTÉN I RSDAP:

Den politiska linje [i fredsfrågan] som centralkommittén nu följer, som att döma av bolsjevik-gruppens resolution på [tredje] kongressen går ut på att uppnå vad som måste anses som en ”skamlig” fred, skulle innebära att vi struntade i våra principer ... och en säker undergång för vårt parti som revolutionär förtrupp ... På Petersburgorganisationens vägnar vänder sig verkställande utskottet bestämt mot den grundläggande inriktningen [för våra fredsförhandlingar] och det hemlighetsmakeri som även ansvariga organ i våra främsta partiorganisationer ägnar sig åt.

Vi har goda skäl att påstå att undertecknande av en ”skamlig” fred skulle strida mot åsikterna hos partiets majoritet... Om vår nuvarande fredspolitik fortsätter ... riskerar vårt parti att splittras. På grund av detta kräver verkställande utskottet att en speciell partikonferens inkallas omedelbart. I nuvarande läge kan bara en sådan avgöra vår hållning till freden.⁵⁸

Hela Petersburgkommittén hade sedan kring den 18 januari en lång diskussion om fredsfrågan vid ett möte med ”aktiva partiarbetare”. En rad möten med Petersburgkommittén för att diskutera ”krig eller fred” ägde rum under andra hälften av januari. Vid det första mötet stod Bucharin för huvudrapporten. Av andra uttalanden och texter av honom under samma period framgår klart att han i denna rapport våldsamt motsatte sig undertecknande av någon fred med annekteringar och att han kan ha stött strategin med ”varken krig eller fred”, samtidigt som han manade till intensifierade satsningar på förberedelser för ett snabbt revolutionärt krig. Han kan också ha yrkat på att centralkommittén snabbt skulle sammankalla en partikonferens. Och ett uttalande Bucharin som gjorde inför centralkommittén antyder att nog även han kände viss förståelse för det underförstådda hotet om en splittring av partiet, som funnits i verkställande utskottets uttalande den 15 januari.⁵⁹

Petersburgkommitténs diskussion om freden vid mötet kring den 18 januari avslutades med ett stycke med ytterligare en rad teser om frågan, som antogs enhälligt med en nedlagd röst. Dessa teser, som skrivits av Bucharin, tog inte direkt upp Trotskijs ”varken krig eller fred” eller frågan om omedelbart revolutionärt krig. Inte heller talade de om att en nationell partikonferens skulle inkallas för att diskutera fredspolitik. I stället koncentrerade de sig på att, utifrån ett internationalistiskt perspektiv och mot bakgrund av de senaste nyheterna från utlandet, avvisa Lenins argument för att ingå en omedelbar separatfred. Förhandlingar pågick i Brest-Litovsk och därmed var detta huvudfrågan för Bucharin.

I dessa teser klargjordes att det avgörande för huruvida man kunde godta eller förkasta en dålig annexionistisk fred med var att följa den linje som mest gynnade möjligheterna till en proletär revolution, att det avgörande genombrott, som fredsförhandlingarna bidragit, till nu var på gång inom den internationella proletära rörelsen, och att detta skulle omintetgöras om man gick med på en ”skamlig fred”, att till och med om revolutionens Ryssland led ett nederlag vid fronten så skulle det bara gynna världsrevolutionen genom att ytterligare bidra till att göra motståndarstyrkorna revolutionära, samt att det var en illusion att tro att fred skulle tillåta någon andnings-

⁵⁷ *Protokoly tsestral'noho komiteta RSDRP (b)*, sid. 181.

⁵⁸ *Ibid.*, sid. 182-183.

⁵⁹ *Ibid.*, sid. 176, särskilt tes 5-8.

paus och trygga sovjetmaktens överlevnad i Ryssland, eftersom den internationella imperialismen skulle gå till attack mot ett revolutionärt Ryssland så fort tillfälle yppade sig.⁶⁰

Hur kraven på en partikonferens skulle behandlas stod överst på dagordningen när bolsjevikernas centralkommitté samlades den 19 januari (1 februari).⁶¹ Alla närvarande erkände allvaret i den kris som hade uppstått i partiet rörande frågan om krig eller fred och man verkade eniga om att det inte fick gå till en direkt brytning. Men utöver detta fanns ingen större enighet om hur man nu skulle agera. Inledningsvis antydde Lenin att hans regering till sist ändå förmodligen skulle underteckna ett fredsavtal på tyskarnas villkor och att han för sin del ansåg sig ha fått mandat att göra det vid tredje allryska sovjetkongressen.⁶² Lenins strategi på detta sammanträde för att bemöta kraven på att omedelbart inkalla en officiell partikonferens gick ut på att så snart som möjligt ha ännu ett möte med centralkommittén och de partiledare från viktigare organisationer ute i landet, som ännu befann sig i Petrograd i samband med sovjetkongressen, för att därmed kunna skjuta på frågan om en eventuell nationell partikongress. Och även om besluten på en sådan partikongress skulle vara vägledande och bindande för en nyvald centralkommitté så skulle det ta minst en månad att förbereda den. Följaktligen skulle också en blixtkallad kongress komma för sent för att binda upp Lenin i förhandlingarna med tyskarna.

Stalin, Sverdlov, Stasova, Artem och Sokolnikov meddelade på olika sätt sitt stöd för Lenins uppfattning. Trotskij var nu tillbaka i Brest. De vänsterkommunister som deltog på detta möte avvisade Lenins version av det mandat hans regering fått i fredsförhandlingarna. Redan innan Lenin talade hade Lomov pläderat för att en konferens måste inkallas därför att de anföranden Trotskij, och i synnerhet Zinovjev, hållit på sovjetkongressen hade fått många partimedlemmar att misstänka att beslut var fattat om en separاتفred med tyskarna. Därför, sade Lomov, var det ”nödvändigt att höra [hela] partiets stämma, som så länge fått vara tyst”.⁶³ Och så fort Lenin talat färdigt insisterade Uritskij på att det hade varit ”Trotskijs åsikt som sovjetkongressen ställt sig bakom” och att den också ”antagits av centralkommittén”. Vänsterkommunisterna enades enhälligt om att bolsjevikernas fredspolitik låg i spillror och att bara en officiell partikonferens kunde få någon ordning på den. Vid centralkommitténs möte den 19 januari var det Bucharin och Lomov som skarpast betonade detta. Till sist beslutade centralkommittén att en extra partikongress skulle äga rum den 20 februari (5 mars) och en inofficiell konferens den 21 januari, där alla viktiga motsättningar i fredsfrågan åter skulle vädras.

De 14 deltagarna vid centralkommitténs konferens den 14 januari röstade om tio frågor. Bara fem av de närvarande – Lenin, Stalin, Muranov, Artem och Sokolnikov – var för att underteckna en omedelbar fred med annekteringar. En stor majoritet, bl a Lenin som kanske tillfälligt låtit sig påverkas av de revolutionära händelserna utomlands⁶⁴ var för att dra ut på förhandlingarna. Bara Innokentij Stukov ville avbryta förhandlingarna direkt. En majoritet ansåg att det gick för sig att underteckna en fred med annekteringar om man ställdes inför ett ultimatum. Det var bara vänsterkommunisterna Osinskij och Stukov som röstade nej i den frågan. Bucharin och Uritskij verkar ha lämnat mötet före omröstningen, men även om de hade varit kvar skulle resultatet ändå ha blivit detsamma. Utifrån de frågor som ställdes går det att anta att den strategi av ”varken krig eller fred” som vägledde Trotskij i Brest inte längre ifrågasattes. Men bortsett

⁶⁰ *Ibid.*, sid. 183-184.

⁶¹ *Ibid.*, sid. 174-180.

⁶² *Ibid.*, sid. 175-176, 283-204, not 207.

⁶³ *Ibid.*, sid. 175, 283 not 206.

⁶⁴ I detta sammanhang, se den tjuogoandra tesen som Lenin lade till sina ”Tesen om kriget” den 21 januari (Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35:251-252). [Teserna i [Till historien om den olycksaliga fredens problem](#)]

från detta avspeglade omröstningarna tydligt de skarpa motsättningar om fredsfrågan som nu klöv partiet.⁶⁵

Allt tycktes nu hänga på den revolutionära utvecklingen i Europa och, givetvis, förhandlingarna i Brest-Litovsk. Trotskij hade återvänt till Brest den 17 (30) januari. Återupptagandet av förhandlingarna sammanföll med bolsjevikernas militära framgångar i Finland och Ukraina. Det sammanföll också med att revolutionära oroligheter brutit ut i Europa – vilket tycktes båda gott för ryssarna. Men denna enstaka lovande situation skulle inte vara länge. Framför allt slogs de stora strejkerna och revolutionära protesterna i Tyskland ned snabbt och kraftfullt. Detta gjorde att Lenin åter blev övertygad om behovet av att snarast möjligt gå med på tyskarnas villkor för fred. Hans övertygelse stärktes av ytterligare en rapport från Krylenko till Sovnarkom om tillståndet bland de ryska trupperna vid fronten och de bakre leden. Under tiden fortsatte Trotskij och hans kolleger att duellera med sina motparter i Brest. Det ledde till allt större otålighet inom den tyska arméledningen. Medan förhandlingarna var ajournerade den 23-24 januari (4-5 februari) pågick diskussioner mellan regeringarna i Tyskland och Österrike-Ungern å ena sidan och den tyska generalstaben å den andra. De avslutades med att de förra gick med på att snabbt underteckna ett separat avtal med delegationen från Ukraina och därefter lägga fram ett ultimatum för Trotskij – med andra ord skulle konferensen i Brest-Litovsk vara avklarad på en vecka. Antingen fick Trotskij då godta de villkor han ställdes inför eller också skulle fientligheterna återupptas – så såg det ultimatum ut som den tyske utrikesministern Richard von Kuhlmann tänkte överlämna till Trotskij.

Trots en del krånglande i sista stund från moderater på både österrikisk-ungerskt och tyskt håll, som ville draperas sina regeringars annektionspolitik i någon form av legitim skrud, stod det klart för de ryska förhandlarna att det ökade inflytandet för den tyska generalstaben under general Max Hoffman gjorde att det inte gick att förhålla förhandlingarna särskilt länge till. Den 27 januari (9 februari) undertecknade centralmakterna ett separat avtal med Ukraina. Det tillfalle Trotskij gått och väntat på kom följande dag, den 28 januari (10 februari). När centralmakternas representanter såg ut att ha låtit sig invaggas i tron att Ryssland var på väg att kapitulera kom Trotskij's ”bomb”. Han meddelade att även om Ryssland vägrade underteckna något formellt fredsavtal betraktade landet det krigstillstånd man befunnit sig i med Tyskland, Österrike-Ungern, Bulgarien och Turkiet som avslutat och att man tänkte demobilisera sina trupper.⁶⁶

Senare samma dag samlades centralmakternas chefsförhandlare till ett sista möte. Med undantag för general Hoffman lutade samtliga starkt åt att låta det hela vara. Kuhlman och Czernin ansåg att eftersom ryssarna nu, efter sin deklaration, egentligen gått med på att låta ockuperad mark förbli i tyskarnas händer fanns inget längre något som var värt att strida för. På order av sina militära överordnade hävdade general Hoffman emellertid att eftersom syftet med vapenvilan med Ryssland hade varit att få till stånd en fred och när inte detta var möjligt och vapenvilan var över måste fientligheterna återupptas inom de sju dagar som överenskommelsen om vapenvila stipulerade.⁶⁷

Tyskarna fortsatte diskussionerna långt in på natten, medan de ryska delegaterna for till järnvägsstationen för att ta tåget till Petrograd med känslan av, om än inte alldeles övertygande, att det stora krigets långa, förfärliga mardröm var över för Rysslands del. Strax efter att tåget hade lämnat Brest skickade Trotskij ett telegram till Krylenko vid det ryska stabshögkvarteret i

⁶⁵ *Protokoy tsentral'noho komiteta RSDRP (b)*, sid. 190-191. Se även V I Lenin, *Neizvestnye dokumenty*, sid. 225-227.

⁶⁶ Trotskij, *Sotjinenija*, vol. 17, pt 1, sid. 103-104, 106; Max Hoffman, *War Diaries and Other Papers*, vol. 2, London, 1963, sid. 229.

⁶⁷ Hoffman, *War Diaries*, 2:219; John W Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk: The Forgotten Peace, March 1918*, London, 1963, sid. 229.

Mogilev och meddelade vad som skett och instruerade honom att ge order om demobilisering, något som Krylenko inte dröjde med att verkställa. På Lenins begäran återkallades ordern följande dag, men den psykologiska inverkan den hade haft genom att ytterligare undergräva stämningarna i den redan hopplöst demoraliserade armén kunde inte göras ogjord. Bara strax före avresan förstärktes de ryska delegaternas förhoppningar om fred av uppgifter om att de tyska och österrikisk-ungerska diplomaterna utövade påtryckningar på militären att avvakta. Och därför skrockade de belåtet medan de slog sig ned i järnvägsvagnen, lyckönskade varandra till hur skickligt man hade grundlurats den tyska imperialismen och lutade sig tillbaka. ”Under återresan till Petrograd trodde ingen av oss att tyskarna skulle kunna inleda någon offensiv”, erinrade sig Trotskij många år senare.⁶⁸

* * *

I slutet av september och de första veckorna i oktober 1917 var ett av Lenins huvudargument för ett omedelbart maktövertagande att alla länder i Europa stod på tröskeln till en proletär revolution och att de ryska bolsjevikerna, i kraft av ett gynnsamt läge, hade både tillfälle och ett krav på sig att sätta igång den revolutionen. Om bolsjevikerna väntade tills sovjetkongressen hade avsatt den provisoriska regeringen, upprepade han, skulle det vara ett förräderi mot den revolutionära saken internationellt.

I början av december 1917, då separata fredsförhandlingar mellan Tyskland och den sovjetiska regeringen inleddes i Brest-Litovsk, trodde Lenin fortfarande att avgörande socialistiska revolutioner stod för dörren i Europa. Men i slutet av månaden hade inte någon av de revolutioner han förlitat sig så mycket på materialiserats, den oerhörda demoraliseringen av den ryska armén vid fronten var uppenbar och de kontrarevolutionära styrkornas framryckning vid Don hade satt igång. På grund av allt detta var Lenins slutsats att en omedelbar fred på tyskarnas villkor var nödvändig för att revolutionens Ryssland skulle överleva. Olyckligtvis för honom var emellertid många av hans närmaste kamrater i partiets ledande organ – i Petrograd, Moskva och på andra håll i landet – fortfarande fastlåsta vid hans tidigare glödande internationalism (detta var definitivt fallet med ledarna för bolsjevikernas Petersburgkommitté). Vänsterkommunisterna var övertygade om att en separat fred med Kaiserns regering skulle sabotera möjligheterna till revolution i Tyskland i årtal, att det var möjligt – om än smärtsamt – att utkämpa ett revolutionärt krig, och att den socialistiska revolutionen i Ryssland inte kunde överleva på egen hand. Därför avvisade de bestämt Lenins betoning av fred till varje pris.

I detta läge fick Trotskijs plan ”varken krig eller fred” – som gick ut på att om det revolutionära Ryssland kort och gott förklarade kriget som avslutat och ensidigt avrustade skulle Kaiserns regering inte lyckas med att få sina trupper att strida och därmed skulle kriget vara över för Rysslands del – bred uppslutning bland bolsjevikerna och vänstersocialistrevolutionärer. I mitten av januari godtog en majoritet av ledningarna för bägge partierna (men inte Lenin) Trotskijs synsätt. Sedan den till en början så löftesrika vågen av arbetaroro i Europa hade slagits ned kastade Trotskij sin deklARATION över förvirrade tyska förhandlare i Brest och återvände till Petrograd fullt optimistisk om att ha satt sina motståndare på det hala. Men allt hängde förstås på vilket svar tyskarna skulle komma med.

⁶⁸ Trotskij, *Mitt liv*.

6. "Det socialistiska fosterlandet i fara"

Trotskijs sensationella deklARATION att kriget var över och att den verkade ha godtagits av centralmakterna vid midnatt nådde Smolnyj omkring midnatt mellan den 28 och 29 januari. Omedelbart utfärdade Zinovjev ett jublande uttalande till pressen, som torde ha varit lika förbryllande för reportrarna som Trotskijs deklARATION hade varit för centralmakternas representanter i Brest. När en förbryllad journalist frågade vad "varken krig eller fred" innebar konkret, förklarade han utan omsvep att det handlade om en förlängning av vapenvilan. "Enligt vår uppfattning kommer inte centralmakterna att kunna starta någon offensiv, eftersom de arbetande massorna inte kommer att stödja en sådan åtgärd", sade han för att snabbt tillägga: "att fortsätta att annektera utländskt territorium ligger inte i Tysklands och Österrikes intresse."¹ Som Sjteinberg skulle erinra sig "lade sig ett stolt lugn, blandat med oro, över Petrograd".²

Nästa morgon surrade det av nyheter runt om i Petrograd om de osannolika händelserna i Brest. Bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas centralkommittéer höll urtima möten och ställde sig bakom Trotskijs drag.³ Vid ett möte med Petrogradsovjeten förklarade Michail Lasjevitj, tidigare medlem av bolsjevikernas militärorganisation och nu militär kommissarie, kort och gott: "Tyska trupper kommer inte att angripa dem som inför hela världen uttalat att de inte tänker spilla sina bröders blod."⁴ En resolution "Om avslutningen av kriget", som Zinovjev lagt fram och som antogs vid detta möte, ställde sig bakom den ryska hållningen i Brest-Litovsk, uppmanade arbetarna i Tyskland, Österrike, Bulgarien och Turkiet att hindra imperialistmakterna att använda våld mot befolkningarna i Polen, Litauen och Kurland, och förklarade att först på dagordningen stod nu att skapa en ny röd socialistisk armé. Men resolutionen tycktes ändå mindre handla om hur man skulle fylla den nya armén än att försöka få till stånd något som påminde om ordning i de demobiliserade hopar ur den gamla armén som nu i hundratusentals strömmade tillbaka hem från fronten.⁵

Som väntat gjorde tidningarna i Petrograd olika bedömningar av följderna av Trotskijs agerande i Brest. Liberala och moderata socialistiska dagstidningar, som redan från början varit misstänksamma till separata fredssamtal med fienden, betecknade Trotskijs drag som katastrofalt, något som skulle leda till nya prövningar, plågor och förödelse för det redan så hårt drabbade och försvarslösa Ryssland. "Början till slutet för revolutionen", hette det i mensjevikernas *Novyj luch*. Å andra sidan hälsade bolsjevikernas tidningar nyheterna från Brest med oreserverad glädje. Enligt rubriken i *Krasnaja gazeta* var kriget nu över:

DAGEN EFTER KRIGET

Nu upplever vi dagen efter att kriget avslutats ... Den ryska bonden kan nu återvända till den mark han törstat efter. Den ryska arbetaren kan återvända till den stad som han lämnade för så länge sedan. Alla ryska folk kan nu ägna sig åt att bygga sin nya och fria tillvaro.⁶

Vänstersocialistrevolutionärernas tidningar tenderade, i likhet med bolsjevikernas dagstidningar, att avfärda risken för att den tyska regeringen skulle återuppta offensiven på östfronten, hur mycket den än skulle önska det. "Efter en sådan deklARATION [som Trotskijs] blir det svårt för den tyska generalstaben att få sina trupper att angripa Ryssland, eftersom det inte finns något som kan motivera en invasion och den tyske soldaten inser att han bara kämpar för erövringar som ska gynna bourgeoisin", skrev *Znamja truda* den 30 januari. "När freds-

¹ *Novoje vedomosti*, 29 januari 1918, sid. 2.

² I N Steinberg, *In the Workshop of the Revolution*, New York, 1953, sid. 237.

³ *Sotsial demokrat*, 13 februari 1918, sid. 2.

⁴ *Izvestija*, 31 januari 1918, sid. 3.

⁵ GARF, f. 1235, op. 18, d. 4,1. 1.

⁶ *Krasnaja gazeta*, 31 januari 1918, sid. 1.

förhandlingarna nu brutit samman enbart på grund av centralmakterna kommer helt naturligt revolutionära rörelser att uppstå kraftfullare än någonsin.”⁷

För västmakterna, som höll på att planera en avgörande vår- och sommaroffensiv på västfronten, var förstås ett slut på kriget i öst allt annat än välkommet. Ett par veckor tidigare hade det brittiska utrikesministeriet avdelat en ung Rysslandskännare, Robert Bruce Lockhart, som sitt speciella sändebud i Petrograd. Lockharts huvuduppgift var att övertyga den sovjetiska regeringen om att fortsätta de gemensamma allierade krigsinsatserna. Samtidigt gav de ansvariga för den brittiska flottan den nye marinattachén i Petrograd, kapten Francis Cromie, i uppdrag att leda evakueringen av allierat krigsmateriel från Östersjöregionen. Cromie hade utmärkt sig som chef för den brittiska ubåtsflotta, som hade samarbetat med ryska marina enheter i Östersjön.⁸ Som marinattaché var han direkt underställd amiral Reginald ”Blinker” Hall, chef för den marina underrättelsetjänsten. Men Cromie saknade all erfarenhet av spionage, subversiv verksamhet eller ens diplomati. I augusti skulle lettiska officerare, som blivit informatörer åt tjecken svika hans förtroende och avslöja hans försök att störta sovjetmakten i nordväst. Cromie hade antagligen också blivit lurad av Maria (Moura) Benckendorff, en attraktiv ryska som var anställd som kontorist och översättare på brittiska ambassaden. Indicier antyder att Moura, som var Lockharts älskarinna, var informatör åt tjecken.⁹ ”Ett slags grammofon åt allt infernaliskt skvaller på ambassaden”, var hur hon beskrev Cromie i ett brev till Lockhart.¹⁰

Trotskij, Radek och Karelin kom tillbaka till Petrograd från Brest vid femtiden på morgonen den 31 januari. Trotskij begav sig omedelbart till Smolnyj, där han rapporterade för Lenin om slutskedet av förhandlingarna. Senare samma dag lämnade Trotskij och Karelin också en rapport om förhandlingarna vid ett gemensamt möte mellan de bolsjevikiska och vänster-socialistrevolutionära centrala exekutivkommittéerna och till Sovnarkom senare på natten till den 1/14 februari¹¹, den första dagen enligt den nya kalendern.¹²

Trotskij gjorde en detaljerad redogörelse om sin taktik i Brest inför centrala exekutivkommittén. Den strejkvåg som hade brutit ut i Tyskland och Österrike-Ungern i januari hade tillfälligt stärkt Rysslands förhandlingsposition och försvagat tyskarnas. Sedan oroligheterna slagits ned hade den tyska delegationen emellertid kommit med nya expansionistiska krav och det mer kraftfullt än någonsin. I slutskedet av förhandlingarna hade den ryska delegationens ställning ytterligare försämrats genom den ukrainska delegationens självständiga agerande och osminkade rapporter i ryska tidningar om den ryska arméns fortsatta sönderfall. Sedan avtalet mellan centralmakterna och den ukrainska delegationen blivit klart den 27 januari/9 februari stod det klart att tyskarna inte tänkte vika från sina krav och därmed gick det inte längre att försöka dra ut på förhandlingarna. I och med detta hade Trotskij bestämt sig för att göra sin slutdeklaration.

Med oförställd belåtenhet skildrade Trotskij motståndarnas förskräckelse, samt även reaktionerna bland de handplockade tyska soldater som var stationerade i Brest och som, sade han,

⁷ *Znamja Truda*, 30 januari 1918, sid. 1.

⁸ För en ny biografi om Cromie, se Roy Bainton, *Honored by Strangers: The Life of Captain Francis Cromie CB DSO RN-1882-1918*, Shrewsbury, 2002.

⁹ Nina Berberovas klassiska *Zheleznaia zjensjtjina, 1892-1974*, New York, 1991, om än något föråldrad är fortfarande den bästa studien om Moura Benckendorff.

¹⁰ Hoover Institution, Lockhart Collection, Box 6, Sidney Reilly

¹¹ Lyckligtvis har en sammanfattning av protokollet från centrala exekutivkommitténs möte, tryckt 1918 men aldrig publicerad, bevarats (se GARF, f. 1235, op. 18, d.5, II. 125). Min version av sammanträdet den 1/14 februari baseras på detta material tillsammans med redogörelser i *Novaja Zjizn*, 15 februari 1918, sid. 2; *Nasj Vek*, 15 februari 1918, sid. 2; samt *Znamja Truda*, 15 februari 1918, sid. 4.

¹² Den dagen bytte Ryssland från den julianska kalendern till den gregorianska (1/14 februari). Om det inte anges ”gamla kalendern” svarar datumangivelserna hädanefter mot den ”nya” gregorianska kalender som används i väst.

gjort sig stort besvär med att försäkra honom att revolutionens Ryssland inte behövde oroa sig för någon tysk attack. Till och med deras officerare hade sagt att det skulle vara omöjligt att få dem att rycka fram mot Ryssland. Även om Trotskij varnade för att fullständigt utesluta risken för nya tyska militära operationer, gjorde han klart att detta var mindre sannolikt. Han hade personligen åkt längs de ryska ställningarna och blivit förskräckt över det kaos och den anarki, som rådde bland trupperna. Detta gjorde att han inte kunde dela vänsterkommunisternas illusioner om att ryska soldater skulle försvara revolutionen om de blev attackerade. Som han såg det var syftet med omedelbar, öppen och allmän demobilisering att visa omvärlden att Sovjetryssland var fast beslutet att avsluta sin inblandning i kriget och lägga bördan med försvaret av den ryska revolutionen, om så skulle visa sig nödvändigt, på Europas revolutionära massor.¹³

Karelin framhöll att det grundläggande problemet för den ryska delegationen i Brest inte så mycket hade handlat om att avslöja de rovgiriga villkor som centralmakterna erbjudit, det var lätt, utan att kräva mer än bara en återgång till det territoriella status quo som rått före kriget. Egentligen stred detta mot socialistiska principer, som ju gick ut på fred utan annekteringar och skadestånd och alla folks rätt till självbestämmande, oavsett när de förlorat sin självständighet, som det stipulerats i det fredsdekret som antagits av andra allryska sovjetkongressen och som därefter åter fastslagits.¹⁴ Trotskijs slutdeklaration i Brest hade följt naturligt ur detta svåra dilemma. Genom Rysslands hållning i Brest hade den ryska revolutionen blivit en fyrbåk för förslavade folk överallt, fortsatte Karelin. För att illustrera detta skildrade han det vänskapliga mottagande han och Trotskij fått i Warszawa, när de gjort ett besök där under en paus i överläggningarna i Brest. På folklig nivå hade tidigare fientliga känslor mot Ryssland ersatts av respekt för den ryska revolutionen. Karelin medgav att det hade varit ett vågspel att kort och gott förklara att kriget var över och vägra underteckna något fredsavtal och att resultatet kunde bli en ny offensiv. I likhet med Trotskij var han däremot tveksam till om tyskarna skulle kunna använda sig av soldaterna på östfronten vid en sådan attack.¹⁵

I ett svar till Trotskij och Karelin tackade Pumpjanskij, å socialistrevolutionärernas vägnar, Brestdelegationen för att den inte hade undertecknat någon separatfred. Han ansåg ändå att förhandlingsresultatet inte var tillfredsställande, eftersom man lämnat fronten vidöppen för en tysk invasion. Precis som han gjort inför konstituerande församlingen, under hånfulla kommentarer, manade han till en internationell socialistisk fredskonferens i Stockholm och att en enad folkfrontsregering skulle bildas via konstituerande församlingen.

Sjteinberg, som talade för vänstersocialistrevolutionärerna, gav högre betyg åt den sovjetiska diplomatin och sade att de arbetande i Europa och Amerika var naturliga bundsförvanter åt det revolutionära Ryssland och att till följd av Brest skulle banden med dem bli starkare än någonsin. Han avvisade Pumpjanskijs uppmaning att konstituerande församlingen skulle samlas igen, men anslöt sig ändå till dennes krav på en omedelbar och brett baserad socialistisk fredskonferens i Stockholm och om ett slut på onödiga konflikter på hemmaplan när man nu löpte risken att centralmakterna skulle återuppta fientligheterna. Ryssland måste vara redo att försvara sig, varnade han. ”För att detta ska bli möjligt är det först och främst nödvändigt att få ett slut på det inbördeskrig inom demokratin, som håller på att slita isär vårt land.”

Martov gick i polemik med Trotskijs påstående att austro-tyskarna var svagare efter förhandlingarna i Brest än de hade varit från början. Enligt honom tydde allt på motsatsen. Även om han indirekt anslöt sig till ”varken krig eller fred” betonade han att det var nödvändigt att ta hänsyn till centralmakternas stärkta självförtroende gentemot det revolutionära Ryssland och,

¹³ GARF, f. 1235, op. 18, d. 5,II. 1-4.

¹⁴ Se kapitel 1; *Dekrety sovetskoi vlasti*, 1:39-41; och *Tret'ii vserosiiskii s'ezd Sovetov*, sid. 43-44.

¹⁵ GARF, f. 1235, op. 18, d. 5,II. 4-11.

framför allt, behovet att skapa förutsättningar för att alla ryska medborgare skulle kunna delta i försvaret av landet mot en tysk invasion.

I en avslutande replik till Martov framhöll Trotskij att huvudansvaret för att hindra Ryssland från att krossas av Tyskland låg hos det tyska folket. Likafullt medgav han att ”om nödvändigt får vi försvara oss själva”. Ett bolsjevikiskt resolutionsförslag, som antogs vid detta möte, ställde sig bakom den ryska delegationens agerande i Brest och uttryckte sin övertygelse att socialistiska arbetare i alla länder skulle göra samma sak och att arbetare och soldater i Österrike och Tyskland skulle driva den kamp mot imperialister och utsugare som inletts i Wien och Berlin till ett lyckosamt slut. Resolutionen varnade för att den ryska revolutionen var omgiven av fiender och framhöll bildandet av en fri röd socialistisk armé som en avgörande uppgift i rådande läge.¹⁶ För att kunna förklara Rysslands fredspolitik och bygga upp stöd för den bland socialister i Västeuropa bestämdes att Kamenev skulle skickas till Storbritannien och Frankrike.¹⁷

Följande dag (15 februari) verkade Trotskij mer säker än någonsin på att Tyskland inte skulle gå till attack. Vid ett sammanträde på kvällen med Petrogradsovjeten satte han 90 mot 10 på att tyskarna inte skulle angripa.¹⁸ Den utbredda uppfattningen bland bolsjevikerna i Petrograd, att kriget var över för rysk del och att det nu var på tiden att ge högsta prioritet åt inhemska problem, avspeglades i att Trotskij denna dag tog över ansvaret för livsmedelsförsörjningen, det största och mest hotfulla inrikespolitiska problemet vid denna tid.¹⁹

Föga anade Trotskij hur snabbt hans förutsägelser skulle sättas på prov. Avgörandet i kampen mellan den civila och militära makten i Tyskland angående hur man skulle replikera på Trotskij's deklaration om ”varken krig eller fred” hade i själva verket fallit två dagar tidigare (13 februari) vid ett möte i konseljen, där en debatt om vilken politik som skulle föras mot revolutionens Ryssland utmynnade i beslut om en begränsad offensiv i öster. Målet med denna offensiv var att flytta fram de tyska ställningarna till Narva och Pskov och, viktigare, att ”sätta bolsjevikerna på plats”. Attacken skulle börja den 18 februari.²⁰

De första uppgifterna om att Tysklands vapenvila med Ryssland skulle utlöpa och krigstillstånd återinföras vid middagstid den 18 nådde Smolnyj på natten den 16 februari.²¹ Trotskij befann sig på Lenins ämbetsrum i samtal med Lenin, Karelin och en icke namngiven kollega till Karelin, när ett telegram med nyheterna anlände. Lenin, som blev uppenbart oroad, lämnade tyst över telegrammet till Trotskij. I sina memoarer skriver Trotskij om denna episod att Lenin snabbt avrundade mötet, körde ut vänstersocialistrevolutionärerna från sitt kontor och slungade ur sig: ”De har bedragit oss ändå ... Det här odjuret tänker inte låta någon komma undan.”²²

Sedan Lenin hade påmint Trotskij om att han enligt deras överenskommelse måste stödja ett omedelbart fredsavtal svarade Trotskij att det återstod att se om tyskarna verkligen var i stånd

¹⁶ *Ibid.*, II. 11-21, 23.

¹⁷ Kamenevs uppdrag misslyckades fullständigt. Han utvisades från Storbritannien kort efter ankomsten och blev arresterad av de vita i Finland när han försökte ta sig tillbaka till Ryssland och hölls internerad på Åland till i augusti 1918.

¹⁸ *Izvestija*, 19 februari 1918, sid. 2.

¹⁹ Enligt Sverdlov var det inte bara Trotskij, utan många medlemmar av regeringen som ansåg att det efter tre månaders vapenvila skulle bli omöjligt för både tyska och ryska soldater. (GARF, f. 1235, op. 18, d. 7.1. 32).

²⁰ Debo, *Revolution and Survival*, sid. 116-120; Z A B Zeman, utg., *Germany and the Revolution in Russia: Documents from the Archives of the German Foreign Ministry*, London, 1958, sid. 274-275; Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, sid. 229-232; Gordon Craig, *Germany, 1866-1945*, New York, 1959, sid. 391; Trotskij, *Mitt liv*.

²¹ Ministerstvo inostrannykh del SSSR, *Dokumenty vnesjnoi politiki SSSR*, vol. 1, Moskva, 1957, sid. 105; S M Majorov, *Bor'ba Sovetskoj Rossii za vychod iz imperialistitjeskoi voiny*, Moskva, 1959, sid. 217; A Samoilo, *Dye zjizni*, Moskva, 1958.

²² Trotskij, *Mitt liv*.

att angripa Ryssland. Kanske var det orsaken till att nyheten tills vidare inte offentliggjordes.²³ Inte ens de högre militära företrädare, som bar ansvaret för att försvara Ryssland eller Sovnarkom informerades.²⁴ Först på kvällen den 18, sedan den ryska underrättelsetjänsten hade snappat upp ett telegram till tyska befälhavare med innehållet att eftersom Trotskij brutit vapenvilan skulle man återuppta de militära operationerna, blev den ryska militären informerad om det nödläge som höll på att uppstå.²⁵

* * *

Nyheter om att den tyska offensiven hade återupptagits satte omedelbart åter igång debatten om den oerhört laddade frågan huruvida man skulle ingå en separatfred med centralmakterna, vilket Trotskij hade försökt kringgå med sin strategi av ”varken krig eller fred”. Den nya debatten, som hela tiden fick näring av utvecklingen vid fronten och den ovisshet som rådde om vad tyskarna egentligen var ute efter, rasade så gott som oavbrutet mellan den 17 och 24 februari. Den fördes i tidningarna, i bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas centralkommittéer, i Sovnarkom, bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas fraktioner i allryska sovjetkongressens centrala exekutivkommitté, på plenarsammanträden där, i Petrograd-sovjeten, bolsjevikernas Petersburgkommitté, Petrogradbolsjevikernas fjärde stadskonferens, distriktssovjeterna i Petrograd och bolsjevikernas distriktskommittéer, bland vanliga arbetare på fabrikerna, i soldatförläggningarna och bland matroserna på olika förläggningar och ombord på fartygen i Östersjöflottan.

Debatten startade natten mellan den 17 och 18 februari på ett möte med bolsjevikernas centralkommitté. De centralkommittédokument som har publicerats för dessa dagar innehåller bl a en tabell över hur de elva närvarande medlemmarna röstade i en rad frågor som rörde krig eller fred. Ur Lenins synvinkel var den första av dessa frågor allra viktigast – huruvida regeringen skulle erbjuda sig att återuppta fredsförhandlingarna, vilket i hans ögon var samma som att begära omedelbar fred på tyskarnas villkor. I den frågan förlorade Lenin omröstningen med 6 röster mot 5.²⁶ Den sista frågan var lika viktig – om en tysk offensiv verkligen inleddes och om inga revolutionära uppror inträffade i Tyskland och Österrike, skulle man då sluta fred? Den omröstningen vann Lenin; och Trotskij betalade av på de löften han gett genom att rösta med honom.

Vid ett möte morgonen därpå (18 februari) gjorde centralkommittén en ny bedömning av läget, strax innan de tyska militära operationerna väntades sätta igång. Vid det laget rapporterades många tecken på intensiv tysk militär aktivitet i närheten av fronten. Fientliga flygplan hade observerats över Dvinsk, bara tvärs över de tyska ställningarna, och det såg ut som att en attack på Reval [Tallinn], den stora hamnstaden vid Östersjön, var omedelbart förestående. Tyskarnas radio hade börjat tala om nödvändigheten av att skydda sig mot hotet från ”smittan” i öster. Det värsta av allt, från centralkommitténs sida sett, var att det inte fanns några som helst tecken på protester, vare sig bland de tyska trupperna vid fronten eller i de bakre leden. Men attacken hade fortfarande inte inletts. Och eftersom så mycket vid det föregående mötet gått åt till saker som man bara hade vaga informationer om, föreslog Sverdlov nu att mötet skulle ajourneras tills man hade en klarare bild av läget på marken. Det tänkte inte Lenin alls gå med på och av hänsyn till honom enades man om att fortsätta mötet och bara inrikta sig på att diskutera om det var tillrådligt att omedelbart skicka ett telegram till tyskarna med förslag om omedelbar fred. I

²³ Det stod inget i tidningarna i Petrograd om de nya striderna förrän den 19 och då var den tyska framtryckningen redan i full gång.

²⁴ Detta framgår av olika militära direktiv under dagen den 17 februari (RGA VMF, f. r-342, op. 1, d. 144, 1. 1). Vad beträffar Sovnarkom kan Samoilos meddelande ha anlänt efter Sovnarkoms möte den 16 februari. Att döma av arkivdokument inställdes det kabinettsmöte som var planerat till den 17.

²⁵ Se RGA VMF, f. r-342, op. 1, d. 20, 1. 14

²⁶ *Protokoly tsentral'noho komiteta RSDRP (b)*, sid. 194-195.

slutet av diskussionen om den frågan krävde Lenin att de tyska fredsvillkoren skulle accepteras utan dröjsmål, men han förlorade åter omröstningen med en röst.²⁷

Detta kan förklara de bolsjevikiska folkkommissariernas agerande vid det möte med Sovnarkom, som inleddes tidigt på kvällen (18/19 februari), i första hand för att diskutera den snabbt växande militära krisen.²⁸ Förutom regeringsmedlemmar från bolsjevikerna och vänster-socialistrevolutionärerna deltog också en del individer från presidiet i den allryska centrala exekutivkommittén, fredsdelegationen i Brest och generalstaberna i den ”gamla” armén och embryot till Röda armén och marinen. Med en del avbrott för att låta deltagarna gå på möten med sina respektive centralkommittéer varade Sovnarkoms möte hela natten och fram till tidigt på morgonen. Mycket av diskussionerna tycks ha handlat om hur man skulle ta itu med problemet att man i det närmaste inte hade några reguljära militära styrkor för att försvara revolutionen mot tyskarna tills hjälp anlände från utlandet. Bland det som diskuterades var att utfärda en omedelbar order om mobilisering (som ansågs vara förhastat, eftersom det fortfarande tycktes finnas utsikter att det tyska proletariatet, eller *Der Reichstag*, skulle ingripa; ett försvarsavtal med de moderata socialisterna (på förslag av vänstersocialistrevolutionärerna, men som bolsjevikerna avvisade); möjligheterna till partisanstrid (som bedömdes som speciellt goda eftersom ”praktiskt taget varenda en hade vapen”); och att inleda en evakuering av Petrograd (som inte rekommenderades, eftersom det skulle ta krafter från satsningen på försvaret).

Medan tiden gick kom allt mer oroväckande rapporter om att den tyska offensiven börjat rulla på. På några timmar hade fienden erövat Dvinsk och Minsk och ryckte fram på bred front mot Petrograd. Trots att de framryckande styrkorna bestod av små, hastigt hopsamlade, icke reguljära avdelningar, bjöd panikslagna ryska soldater inget som helst motstånd och flydde huller om buller, utan att stoppa upp för att förstöra järnvägsspår och broar, vid minsta tecken på att tyskarna närmade sig. Knappt hundra tyska soldater var allt som krävdes för att erövra Dvinsk.

Sovnarkom drog sig tillbaka vid midnatt. Vid ett möte med bolsjevikernas centralkommitté, som inleddes sent på natten kort efteråt, beslutade man i sista stund, förmodligen delvis på grund av att Lenin hade blivit otålig, att skicka ett telegram att man gick med på de tyska fredsvillkoren för att avvärja tyskarnas framryckning mot Petrograd. Vid detta tredje centralkommittémöte på 24 timmar manade Lenin obevekligt till omedelbar kapitulation.²⁹ ”Det går inte att vänta längre när vi ser hur läget är”, fastslog han. ”Det har gått så långt att revolutionen kommer att bli krossad för gott om vi fortsätter att försöka sitta på två stolar ... Om tyskarna kräver att bolsjevikerna lämnar makten skulle vi förstås vara tvungna att slåss. [Men] det kan inte vara tal om några fler dröjsmål nu.”

Lenins huvudmotståndare på detta möte var Bucharin, och skulle så förbli under hela Brestkrisen. Trots sin ungdom var denne inte det minsta imponerad. Bucharin begärde ordet och förklarade att Lenin och de som var för fred till nästan varje pris hade drabbats av panik. I själva verket var det som hände inte det minsta oväntat. Imperialisterna var ute efter att slå ned revolutionen innan den hade hunnit sprida sig. Nu var det nödvändigt att förbereda sig på en oundviklig strid. Som Bucharin uttryckte det ”går allt precis som väntat ... Vi har förutsett allt. Vi sade ju att endera sprider den ryska revolutionen sig, eller också kommer den att dö under trycket från imperialismen”.

²⁷ *Ibid.*, sid. 197-199.

²⁸ Upplysningarna om detta möte är vaga och motsägelsefulla. Min version baseras på ett mycket kortfattat protokoll i RGASPI, f. 19, op. 1, d. 64, och på rapporter i *Novaja Zjizn*, 20 februari 1918, sid. 3; *Vetjernaia zvezda*, 19 februari 1918, sid. 1; *Novyj den*, 20 februari 1918, sid. 3; *Novyj vetjernyi tjas*, 20 februari 1918, sid. 1; *Novyj lutj*, 20 februari 1918, sid. 1; *Novoje vedomosti*, 19 februari 1918, sid. 1; *Petrogradskoe echo*, 19 februari 1918, sid. 1 och 20 februari 1918, sid. 1; samt *Krasnaja gazeta*, 20 februari 1918, sid. 1.

²⁹ *Protokoly tsentral'nogo komiteta RSDRP (b)*, sid. 200-205. Se även *Petrogradskii golos*, 21 februari 1918, sid. 2; samt Vladimir Iljitsj Lenin, *Biografitjeskaia chronika*, 5:263.

Lenin dömde ut Bucharins argument som hopplöst utopiska. ”Om vi inte är redo [till ett revolutionärt krig] måste vi gå med på fred”, sade han ilsket. ”Till och med om tyskarna skulle komma med nya krav som icke inblandning i Ukraina, Finland, Livland och Estland skulle det vara helt nödvändigt att gå med på det också”, avslutade han. För Lenin var det priset som fick betalas om man ville överleva! Det enda viktiga var att rädda den ryska revolutionen som brohuvud för den internationella revolutionen.

Samtidigt som Trotskij höll med Lenin om att det inte gick att slåss mot tyskarna med de spillror som sovjetregeringen förfogade över, hyste han ändå fortfarande hopp om att Europas arbetare skulle komma till undsättning. På centralkommittémötet natten mellan den 18 och 19 februari föreslog han, uppenbarligen för att vinna tid, att Ryssland i stället för att omedelbart kapitulera skulle skicka noter till Berlin och Wien med begäran om detaljer i deras krav. Trotskij verkar ha trott att detta skulle ha propagandistiskt värde. Men när det stod klart att den tanken inte kunde accepteras av någon av motparterna uppfyllde han åter sin del av avtalet med Lenin. Med röstsiffrorna 7-5 och en nedlagd var det Trotskij som stod för den avgörande rösten när bolsjevikernas centralkommitté bytte fot och föreslog att den tyska regeringen omedelbart skulle informeras om att Ryssland var redo att underteckna ett fredsavtal. Lenin och Trotskij fick i uppdrag att författa en text med det innehållet. Kort efteråt röstade också vänstersocialist-revolutionärernas centralkommitté, vid ett möte där bara sex av femton medlemmar var närvarande, för fred och sade ja till Lenins och Trotskijs utkast till meddelande om kapitulation.³⁰

Trots dessa beslut finns inget som tyder på att motståndet mot Lenin hade minskat särskilt mycket inom Sovnarkom när den samlades igen. Inför den växande dysterhet som rapporterna om den snabba tyska framryckningen hade lett till, låg fortfarande tyngdpunkten på motstånd.³¹ På morgonsidan, när förslaget om att omedelbart begära fred uppenbarligen framfördes för första gången, startade en ny omgång häftig debatt. Lenin, nu med Trotskij vid sin sida, ledde kampen för omedelbar kapitulation. Sjteinberg och Pavel Dybenko steg fram som de främsta företrädarna för revolutionärt krig. Vid några tillfällen blev stämningen så laddad och klyftan mellan de båda sidorna så stort att en bedömare ansåg att några av folkkommissarierna skulle vara tvungna att avgå. När mötet närmade sig slutet, och antalet närvarande folkkommissarier sjunkit till nio, fattades beslut om ”omedelbar fred” med en rösts marginal.³² Utan att rådgöra med den allryska centrala exekutivkommittén skickade Lenin och Trotskij genast ett telegram till Berlin som meddelade att Sovnarkom var redo att underteckna ett fredsavtal i enlighet med de villkor som hade lagts fram i Brest-Litovsk.³³

Hur reagerade andra politiska grupperingar än bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer? De allra flesta hade reagerat på nyheten om den tyska offensiven med att förklara sig redo att glömma gammalt groll och gemensamt försvara landet mot fienden. Det är därför föga förvånande att de reagerade med en storm av upprördhet över nyheten att Ryssland knappt 24 timmar senare kapitulert. I skarpast tänkbara ordalag fördömde kadeternas, socialistrevolutionärernas och mensjevikernas tidningar att regeringen gått med på de tyska fredsvillkoren och krävde att den konstituerande församlingen omedelbart skulle återinkallas.

För Lenin låg det inget oväntat i att liberaler och moderata socialistiska grupper skulle protestera våldsamt mot hans politik. Mer oroväckande, och potentiellt katastrofalt, var omfattningen av det raseri som beslutet att ge efter för tyskarna utan strid hade gett upphov till inom stora och helt avgörande delar av hans eget parti och vänstersocialistrevolutionärerna. Att frågan fortsatte att vara explosiv framgick omedelbart vid möten med bolsjevikernas och vänstersocialist-

³⁰ *Novaja Zjizn*, 20 februari 1918, sid. 3.

³¹ *Russkije Vedomosti*, 21 februari 1918, sid. 2; *Petrogradskoe echo*, 19 februari 1918, sid. 1.

³² *Novaja Zjizn*, 21 februari 1918, sid. 3; *Novyj den*, 20 februari 1918, sid. 3; *Nasji vedomosti*, 20 februari 1918, sid. 2; *Russkije Vedomosti*, 21 februari 1918, sid. 2; *Petrogradskoe golos*, 21 februari 1918, sid. 2.

³³ *Petrogradskii golos*, 21 februari 1918, sid. 2.

revolutionärernas partifraktioner inom sovjeternas centrala exekutivkommitté på eftermiddagen den 19 februari. De hade samlats för att diskutera regeringens fredspolitik som skulle behandlas på den centrala exekutivkommitténs plenarmöte samma kväll. Förutom de redan välkända motsättningarna i frågan om omedelbar fred med annekteringar eller revolutionärt krig mellan leninister och vänsterkommunister, och mellan motsvarande grupperingar inom vänster-socialistrevolutionärerna, uppstod hätska stridigheter om procedurfrågor vid dessa gruppmöten om det beryktade telegram som Lenin-Trotskij skickat. Kritiker av kapitulationen både bland bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer kom med invändningen att Sovnarkom med en rösts övervikt hade beslutat om en avgörande politisk fråga utan att sammanträdet varit besluts- mässigt och utan att centrala exekutivkommittén tillfrågats. Till och med Sverdlov, vanligtvis Lenins mest pålitlige och foglige underhuggare, protesterade mot att Lenin-Trotskijs telegram hade sänts iväg utan att ha förankrats i centrala exekutivkommittén.³⁴ Vänstersocialistrevolutio- närens stora grupp var så uppretad att den gjorde nya försök att ordentligt stärka centrala exekutivkommitténs möjligheter att kontrollera Sovnarkom och enskilda kommissariat. Även om det inte rådde någon tvekan om att vänstersocialistrevolutionärernas centralkommitté hade gått med på att Lenin-Trotskij-telegrammet skulle skickas iväg, var många av vänstersocialist- revolutionärernas deputerade irriterade över att ett så viktigt ärende avgjorts av bara en liten del av den egna ledningen.³⁵

Den centrala frågan vid bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas gruppmöten på eftermiddagen den 19 februari var således huruvida Lenin-Trotskij-telegrammet, där man gick med på de tyska villkoren, skulle upphävas och hela frågan tas upp på nytt. Detta skapade stora motsättningar både bland bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer. Till en början fanns fler förespråkare för revolutionärt krig (eller som vänstersocialistrevolutionärerna föredrog att kalla det, ”ett uppror mot imperialismen”) bland vänstersocialistrevolutionärerna än inom den bolsjevikiska gruppen. Ännu på natten den 19 februari var det, på grund av den fortsatt häftiga debatten inom båda fraktionerna, så osäkert om det skulle gå att få hela centrala exekutiv- kommittén att gå med på omedelbar fred på tyskarnas villkor, och riskerna så stora för en blodig strid med katastrofala följder inte bara för regeringskoalitionen mellan bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer utan också för hela regeringsstrukturen, att bolsjevikernas ledning inom den centrala exekutivkommittén inställde kvällssammanträdet. I stället anordnades ett ytterst ovanligt gemensamt slutet möte mellan bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionä- rernas fraktioner inom centrala exekutivkommittén.³⁶

Vid detta möte höll Lenin ett två timmar långt anförande, där han mobiliserade varje tänkbart argument till förmån för omedelbar fred. Hans motståndare, som anfördes av Sergej Mstislav- skij för vänstersocialistrevolutionärerna och Radek för bolsjevikerna, lät sig emellertid inte övertygas och vid midnatt ska de båda fraktionerna ha skilts åt, med ett visst övertag för anti- leninisterna. Fraktionerna träffades med jämna mellanrum, både enskilt och tillsammans, under natten och dagen därpå. Båda fick rapporter bakom lyckta dörrar av Krylenko, som var orubb- ligt för omedelbar kapitulation. Men hans rapportering verkar inte ha haft någon märkbar inverkan. För stunden var ingen av grupperna i stånd att uppnå samförstånd.³⁷

Om fortsatt debatt och obeslutsamhet förblev nyckelordet bland bolsjevikernas och vänster- socialistrevolutionärernas grupper inom centrala exekutivkommittén i Tauriska palatset, var

³⁴ *Ibid.*, samt *Novyj den´*, 21 februari 1918, sid. 3.

³⁵ *Sotsial demokrat*, 20 februari 1918, sid 2; *Petrogradskoe echo*, 19 februari 1918, sid. 1.

³⁶ GARF, f. 1235, sop. 33, d. 10,1. 1.

³⁷ Protokollen från bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas fraktionsmöten samt från gemensamma möten mellan bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer från denna period är inte tillgängliga i ryska arkiv. De bästa tidningsrapporter jag sett om mötena den 19-20 februari återfinns i *Nasj Vek*, 21 februari 1918, sid. 2; *Novyj den´*, 21 februari 1918, sid. 3; *Novaja Zjizn´*, 20 februari 1918, sid. 3 och 21 februari 1918, sid. 2; samt *Sotsial demokrat*, 21 februari 1918, sid. 2-3.

detta inte fallet på andra håll i Petrograd. Mycket snart efter att den tyska offensiven hade återupptagits bearbetade bolsjevikernas Petersburgkommitté alla sina distriktskommittéer. Med undantag för partikommittén i Viborgdistriktet, där meningarna var delade, var en klar majoritet i alla andra partikommittéer motståndare till kapitulation.³⁸ Av en tillfällighet började den militära krisen samtidigt som bolsjevikerna i Petrograd samlades till sin fjärde stadskonferens. Detta möte, med deltagande av Petersburgkommittén och valda representanter för partiets distriktskommittéer, hade inletts den 17 februari. Vid den tidpunkten uppskattades antalet partimedlemmar till 36 000, en minskning med cirka 12 000 sedan årets början.³⁹ Detta var dock en ungefärlig siffra, då inga försök hade gjorts att hålla ordning på antalet medlemmar – och framför allt att kontrollera det fortsatta utflöde från huvudstaden av partiveteraner som hade börjat efter maktövertagandet. Sedan var också en stor andel av de gammelbolsjeviker som fortfarande var kvar i staden fullt upptagna av uppdrag för regeringen eller i militärtjänstgöring. Av praktiska skäl hade deras band till partiorganisationen då blivit ansträngda.

För att ersätta dessa förluster antog deltagarna på stadskonferensen nya partistatuter.⁴⁰ Petersburgkommitténs storlek minskades från 40 eller fler medlemmar som valts av distriktskommittéerna i proportionella val till 9 medlemmar som skulle väljas en gång i kvartalet på stadskonferenser. Därmed var nu inte alla 16 av partiets distriktskommittéer representerade i Petersburgkommittén. De nya stadgarna öppnade vägen för bildande av en helt ny representation av sovjetdelegater som till största delen bestod av valda delegater från distriktskommittéerna, en av 500 medlemmar för att motverka denna förändring. Den skulle ersätta Petersburgkommittén som högsta lokala partiorgan mellan stadskonferenserna en gång i kvartalet. Ungefär samtidigt skapades ett rådgivande organ, som inte ens var omnämnt i de nya stadgarna, församlingen av [parti-] organisatörer. Den kunde inkallas när Petersburgkommittén så fann det lämpligt och bestod av avlönade organisatörer i varje distrikt. Kanske delvis på grund av att en del av dessa organisatörer också var sekreterare i distriktens partikommittéer, var ett oproportionerligt stort antal av dem hängivna unga kvinnor.⁴¹

Även om församlingen av organisatörer bestod⁴² så kom den valda representationen av sovjetdelegater aldrig att fungera som det var tänkt.⁴³ I efterhand verkar därför minskningen av och omstuvningen av partiorganisationen i Petrograd vid Petrogradbolsjevikernas fjärde stadskonferens ha inneburit ett viktigt steg på vägen mot att slå sönder den relativa interna demokrati, som hade utgjort en viktig anledning till bolsjevikernas styrka 1917. Men under den strid som rasade om huruvida man skulle gå med på tyskarnas fredsvillkor är det mest intressanta att konstatera, att Petersburgkommittén, precis som stadens partikonferens, dominerades av vänsterkommunister. Det var därför inte förvånande att man den 20 februari gick emot regeringens kontroversiella beslut att söka fred.⁴⁴ Sedan Lenin och Radek lagt fram olika uppfattningar om krig eller fred brydde sig konferensdeltagarna inte ens om att diskutera dem. Konferensen avfärdade Lenins varning för att ”gräddan av proletariatet i Petrograd skulle komma att offras i strider med tyskarna” som irrelevant och antog en skarpt formulerad

³⁸ *Kommunist*, 14 mars 1918, sid. 2.

³⁹ Detta var den siffra som angavs på sjunde nationella partikongressen i början av mars 1918. *Sed'moi ekstrennyi s'ezd RKP (b)*, sid. 4.

⁴⁰ TsGAIPD, f. 4000, op. 7, d. 814, 11. 12-17; *Kommunist*, 5 mars 1918, sid. 4.

⁴¹ För en stark studie av viktiga kvinnliga bolsjeviker, bl a flera ledande organisatörer i Petrograd, se Barbara Evans Clements, *Bolshevik Women*, Cambridge, 1997.

⁴² För protokoll från mötena med Församlingen av organisatörer i mars-april och juni, se TsGAIPD, f. 1, op. 1, d. 66. 1-25, 50-33; och f. 4000, op. 7, d. 814, 11, 1-81. Församlingen av organisatörer fortsatte att ha möten i varje fall fram till 25 december 1918, det sista datum för vilket det har påträffats något protokoll.

⁴³ För protokoll från sovjetdelegaternas möten mellan april och juli 1918, se TsGAIPD, f. 43000, op. 7, d. 820.

⁴⁴ *Kommunist*, 5 mars 1918, sid. 4; *Pravda*, 19 februari 1918, sid. 4.

resolution med kritik av centralkommittén och med krav på att Sovnarkoms beslut att gå med på de tyska villkoren skulle upphävas.⁴⁵

På många sätt var den allvarligaste protesten under dessa dagar mot Sovnarkoms fredspolitik ett uttalande, egentligen en krigsförklaring mot majoriteten i bolsjevikernas centralkommitté, som undertecknats av fyra medlemmar ur minoriteten i centralkommittén (Bucharin, Uritskij, Lomov och Bubnov) och sju andra framträdande partiledare (Jakovleva, Pokrovskij, Smirnov, Pjatakov, Metjeslav Bronskij och Andrej Spunde). I uttalandet fördömdes centralkommitté-majoritetens vilja att sluta fred på tyska villkor som ”ett synnerligen ondskefullt slag mot det internationella proletariats sak”, som oundvikligen skulle leda till ”att allt som [det ryska] proletariatet hade uträttat för socialismen efter Oktoberrevolutionen skulle tillintetgöras”. För Lenin var kanske det allra mest oroväckande att undertecknarna sade sig vara beslutna att inom partiet agitera mot den fredspolitik som majoriteten stod för med det uttalade syftet att så fort som möjligt få det upphävt av en partikongress.⁴⁶

Likartade trotsiga anti-freds/krigsvänliga resolutioner antogs också vid denna tid av partikommittéer på nationell och lokal nivå inom vänstersocialistrevolutionärerna. Framför allt när en stor majoritet av det partiets centralkommitté den 20 februari uttalade sitt motstånd mot en separatfred, och därigenom kullkastade det beslut som fattats natten mellan den 18 och 19 februari. Den vanligen tillförlitliga *Novaja zjizn* uppgav att stämningarna mot att gå med på en separatfred vid detta möte var så starka att en majoritet sade sig vara redo att omedelbart bryta med bolsjevikerna om inte Lenin och Trotskij gick med på att upphäva beslutet att gå med på tyskarnas villkor.⁴⁷

Strax efter att vänstersocialistrevolutionärernas centralkommitté hade ändrat uppfattning uppstod enighet om revolutionärt krig inom vänstersocialistrevolutionärernas grupp i den allryska sovjetens centrala exekutivkommitté.⁴⁸ Vid ungefär samma tidpunkt ändrades styrkebalansen inom bolsjevikernas grupp i sovjetens exekutivkommitté än tydligare till fördel för vänsterkommunisterna.⁴⁹

* * *

Bidragande till den växande radikalismen både bland bolsjevikerna och vänstersocialistrevolutionärer under dagarna efter att kapitulationstelegrammet hade avsänts var att den tyska regeringen inte gjorde sig någon brådska med att besvara det. Dess trupper fortsatte att rycka fram på bred front och erövrade stad efter stad längs de viktigaste järnvägslinjerna till Riga, Reval [Tallinn] och Pskov. Och mycket snart såg också Petrograd ut att vara i riskzonen för en attack som staden var både psykologiskt och militärt dåligt förberedd för.

Den tyska offensiven tog både den sovjetiska regeringen och de ansvariga inom folkkommissariatet för militära frågor på sängen. Mer medveten om Rysslands utsatthet än någon annan, förutom möjligtvis Lenin, verkar militärledningen dagarna efter Trotskijs utspel om ”varken krig eller fred” mot bättre vetande ha ägnat sig åt förhoppningar om att tyskarna skulle låta sig nöjas. Det hade gått dåligt att få demobiliseringen av den gamla armén att ske under något som påminde om ordnade former och börja bygga upp en ny, socialistisk Röd armé. Många år senare, i sina memoarer, erinrade sig Il'in-Zjenevskij sina upplevelser under dessa dagar av orolig väntan: ”Varje dag utan att något hände ingav nya förhoppningar och då kom

⁴⁵ TsGAIPD, f. 12, op. 1, d. 4.1. 1 ob; *Kommunist*, 5 mars 1918, sid. 4; *Nasj Vek*, 21 februari 1918, sid. 2; *Russkije Vedomosti*, 21 februari 1918, sid. 2.

⁴⁶ *Protokoly tsentral'nogo komiteta RSDRP (b)*, sid. 209-210.

⁴⁷ *Novaja Zjizn*, 21 februari 1918, sid. 2. Vänstersocialistrevolutionärerna i Petrograd ställde sig snabbt bakom denna svängning vid sin tredje konferens, *Znamja Truda*, 26 februari 1918, sid. 1.

⁴⁸ *Nasj Vek*, 21 februari 1918, sid. 2.

⁴⁹ *Ibid.* Se även D V Oznobisjin, *Ot Bresta do lur'eva*, Moskva, 1966, sid. 88.

blixten från klar himmel. Tyskarna började avancera och ryckte fram i ett oerhört tempo mot Petrograd.” ”Jag kommer aldrig att glömma den tunga och nedtryckta stämningen bland vårt folk i partiet och sovjeterna”, fortsatte han. ”För många tycktes nu allt förlorat, det såg ut som om vi skulle bli krossade av den tyska imperialismens vapenmakt, och att sovjetrepubliken var dömd att bli en tysk koloni.” En av de första som föll offer för den desperation som rådde var Il'in-Zjenevskijs hustru, hon sköt sig.⁵⁰

Fram på natten mellan den 19 och 20 februari hade Sovnarkom diskuterat möjligheten att ordna försvaret och starta ett revolutionärt krig om det skulle visa sig nödvändigt.⁵¹ Diskussionerna lär ha handlat mindre om möjligheten att organisera defensiva operationer i traditionell mening än om utsikterna att kunna överleva tills det tyska proletariatet var i stånd att ”angripa den tyska imperialismen bakifrån”. Med tanke på bakslagen i drabbningarna mellan tyska trupper och delar av den gamla armén, röda garden och snabbt hopplockade enheter av rödgardister så dök partisankrig åter upp som en tänkbar strategi.⁵² Den framgångsrika framryckning som Antonov-Ovsejenkos irreguljära trupper stått för vid Don stärkte otvivelaktigt sådana idéer.

Den 20 februari åhörde Sovnarkom rapporter från Krylenko och Vasilij Altfater, biträdande marinbefälhavare, om växande kaos vid fronten och de åtgärder som vidtagits för att mobilisera invånarna i Petrograd till försvar av huvudstaden, upprätta en krigskassa och evakuera personer som inte var lämpade för krigstjänst. På förslag av vänstersocialistrevolutionärerna upprättade Sovnarkom en provisorisk exekutivkommitté bestående av Lenin, Trotskij och Stalin från bolsjevikerna och Karelin och Prosj Prosjian från vänstersocialistrevolutionärerna, med uppgift att i det akuta läget agera i Sovnarkoms ställe mellan sammanträdena.⁵³

Natten mellan den 21 och 22 februari höll Petrogradsovjeten ett urtima plenarmöte i Smolnyj. Där framkom dilemmat för de bolsjevikerna som var för omedelbar fred; de var tvungna att medge att utsikterna var försvinnande små att tyskarna nu kunde tänkas gå med på något så när godtagbara villkor för kapitulation, samtidigt som man måste mobilisera arbetare, soldater och bönder i vad som alltmer liknade en kamp på liv och död om revolutionen skulle överleva.⁵⁴ Zinovjevs främsta syfte med att inkalla detta möte var för att få stöd för att gå med på tyskarnas villkor. Bolsjevikfraktionen i Petrogradsovjeten höll på med att arbeta fram sin hållning i denna fråga vid ett grälsjukt möte, som tog så lång tid att plenarsammanträdet försenades i två timmar. Fraktionen agerade fortfarande i stort sett utan någon partikontroll uppifrån och var därför inte bunden av att centralkommittén med minsta möjliga marginal hade röstat för fred natten mellan den 18 och 19 februari eller av den klingande uppslutningen bakom revolutionärt krig vid partiets stadskonferens den 20. Med understöd av Lasjevitj arbetade Zinovjev hårt för att få över gruppen på Lenins sida. Radek och Rjazanov ledde vänsterkommunisternas motattack och uppmanade bolsjevikfraktionen att dra tillbaka sitt godkännande av Lenin-Trotskijes telegram och kräva att Sovnarkom och allryska sovjetens centrala exekutivkommitté skulle avbryta kontakterna med tyskarna och koncentrera sig på det militära försvaret. Att döma av applåderna låg sympatierna inom gruppen hos Radek och Rjazanov. Ändå röstade den för Zinovjev och Lasjevitj. Beslutet var bindande för hela fraktionen; när mötet upplöstes var Zinovjev obeveklig på den punkten.⁵⁵

⁵⁰ Il'in-Zjenevskij, *The Bolsheviks in Power: Reminiscences of the Year 1918*, (1984), sid. 22.

⁵¹ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 65, 1. 1.

⁵² *Novaja Zjizn*, 23 februari 1918, sid. 2.

⁵³ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 66, 11. 1 ob,-2; *Nasj Vek*, 22 februari 1918, sid. 2.

⁵⁴ *Izvestija*, 22 februari 1918, sid. 2-3; *Novyj vetjernyj tjas*, 22 februari 1918, sid. 2; *Nasj Vek*, 22 februari 1918, sid. 3.

⁵⁵ L Stupotjenko, *V Brestskie dni*, Moskva, 1926, sid. 10-12.

Zinovjev inledde plenarsammanträdet med ett långt och entusiastiskt försvarstal för regeringens agerande.⁵⁶ ”Skamligt nog”, sade han öppenhjärtigt, ”får vi erkänna att våra soldater inte bjuder något som helst motstånd ... Det har funnits exempel på hur grupper av *obeväpnade* tyska soldater fått hundratals av de våra att fly (kursiverat i originalet). Samtidigt framhöll han att om inte tyskarna gav Ryssland något andrum fanns inget annat alternativ än att försvara revolutionen ”till sista man och sista kula”. I sitt tal växlade Zinovjev fram och tillbaka mellan dessa båda taktiskt oförenliga förhållningssätt: å ena sidan var omedelbar kapitulation absolut nödvändig; å andra sidan var det helt avgörande att lämna allt annat åt sidan för revolutionens sak. Zinovjev betonade speciellt det senare och for ut i haranger om att ”det socialistiska fosterlandet är i fara”, ett vibrerande försvar av revolutionen som redan tidigare samma dag hade publicerats i de sovjetiska tidningarna.

Krylenko fortsatte att ge exempel på den fortsatta katastrofen vid fronten och dess ekonomiska konsekvenser. Han beskrev det oerhörda kaos, som rådde på de ryska järnvägarna sedan miljontals ryska soldater försökte fly från slagfältet. Om det inte på något vis gick att stoppa denna mänskliga tidvattenvåg skulle, fortsatte han, hungersnöd bli oundvikligt i Petrograd och alla möjligheter att bygga socialismen gå förlorade, oavsett om man lyckades få ett omedelbart stopp på kriget. Krylenko krävde att ett stort antal agitatorer från de mest erfarna och dugliga arbetarna och soldaterna i Petrograd skulle sändas till fronten. Om dessa agitatorer lyckades återställa någon form av ordning bland trupperna där antydde han att det skulle minska den allt djupare livsmedelskrisen och underlätta försvaret av Petrograd, om det skulle bli nödvändigt.⁵⁷

Efter Zinovjevs och Krylenkos tal fick representanter för alla grupperingar i Petrogradsovjeten tillfälle att framföra sina ståndpunkter. Michail Levinson lade fram ett resolutionsförslag för vänstersocialistrevolutionärerna och Efrem Berg för socialistrevolutionärer och mensjeviker. Levinsons resolutionsförslag krävde att Lenin-Trotskij-telegrammet skulle upphävas och att landets krafter skulle mobiliseras i kamp mot tyskarna, vilket fick Zinovjev att kritisera vänstersocialistrevolutionärerna för att ha brutit med revolutionen ”i ett av de mest kritiska ögonblicken”. Bergs resolution, som var gemensam för socialistrevolutionärerna och mensjevikerna, krävde att en ny, bred och representativ regering skulle bildas omedelbart, ”ett andra sammanträde” med konstituerande församlingen och sammankallande av en internationell socialistisk fredskonferens.

För bolsjevikernas räkning lade Anton Slutskij fram en resolution, som avspeglade partiets taktiska dilemma. Efter att ha ställt sig bakom Lenin-Trotskij-telegrammet uttalade den övertygelsen att tyskarna var ute efter att krossa revolutionen. Resolutionen uppmanade därför arbetare och soldater i Petrograd att ”omedelbart resa sig till försvar av det socialistiska Ryssland och hennes revolutionära huvudstad”. Resolutionen föreslog att en kommitté för revolutionärt försvar av Petrograd skulle leda och samordna försvarsförberedelserna.⁵⁸ Och slutligen uppmanades distriktssovjeterna att bilda grupper av agitatorer och sända dem till fronten för att försöka få någon ordning på demobiliseringen. Votering begärdes om de tre resolutionsförslagen och bolsjevikernas blev antaget. Man enades också om sammansättningen av kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd och den utsågs att ta hand om det mesta som hade att göra med försvarsförberedelserna.⁵⁹

⁵⁶ *Nasj Vek*, 22 februari 1918, sid. 3; *Izvestija*, 22 februari 1918, sid. 3; *Novyj Vetjernyj tjas*, 22 februari 1918, sid. 2.

⁵⁷ För en bra måklände framställning av det närmast totala kaos som rådde bland dessa trupper, se rapporten av en kommissarie i Röda armén i RGASPI, f. 146, op. 1, d. 169, 1. 30.

⁵⁸ *Izvestija*, 22 februari 1918, sid. 3. Enligt Sverdlov skulle denna kommitté ha obegränsade befogenheter, GARF, 1235, op. 18, d. 8, 1. 40.

⁵⁹ Om denna fråga, se A L Fraiman, *Revoljusionnaia zasjtjita Petrograda v fevråle-marte 1918g.*, Moskva-Leningrad, 1964, sid. 82. De första medlemmarna av Kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd var

* * *

Vid tiotiden på kvällen den 21 februari, i precis samma ögonblick som Petrogradsovjeten började debattera Sovnarkoms fredspolitik, hade Sverdlov sammankallat det länge försenade mötet med den allryska sovjetens centrala exekutivkommitté, till synes för att diskutera samma fråga.⁶⁰ Det är viktigt att hålla i sär skillnaden i politisk betydelse och karaktär mellan de båda mötena. Det viktigaste var att konflikten i Petrogradsovjeten mellan vänstersocialistrevolutionärer och bolsjeviker i frågan om krig eller fred utan tvekan var besvärande; de bolsjeviker som stödde Lenin var dock i majoritet. Den sortens motsättningar inom centrala exekutivkommittén skulle antagligen ha lett till slutet för koalitionen mellan bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer och det går inte att utesluta att det till och med skulle ha lett till att Lenins regering hade fallit. För på detta sammanträde med centrala exekutivkommittén hade vänstersocialistrevolutionärerna klar majoritet, på grund av att många vänsterkommunister var frånvarande.⁶¹ Den som bar huvudansvaret för att denna potentiellt dödliga kula kunde undvikas satt ordförande på mötet: den taktiskt förfarne Sverdlov. Denne var mer medveten än någon av sina partikamrater om det laddade i fredsfrågan, liksom om den växande harmen inom exekutivkommittén över att Sovnarkom inte hade rådgjort med den innan man sände iväg Lenin-Trotskijs kapitulationstelegram. Sverdlov hade därför skjutit på exekutivkommitténs sammanträde tills känslorna svalnat. Han verkar också ha spelat en viktig roll för att övertyga Lenin om de tänkbara konsekvenserna av denna ilska och fick Lenin att lova att Sovnarkom inte skulle driva fredsförhandlingarna längre utan konsultationer med exekutivkommittén i förväg, oavsett hur tyskarnas svar löd.⁶²

Att även Lenin vid tidpunkten då exekutivkommittén samlades hade godtagit att det var nödvändigt att försvara sig gynnade Sverdlov. Medlemmar av ledningen för presidiet, samtliga bolsjeviker eller vänstersocialistrevolutionärer, upprättade nu en dagordning baserad på synen att exekutivkommitténs överhöghet skulle respekteras i alla kommande beslut i fredsfrågan och godkände åtgärder i procedurfrågor som i det närmaste garanterade att plenarmötet skulle slippa några större gräl. Framför allt hade man enats om att Sverdlov skulle inleda mötet med en rapport om fredsprocessens utveckling dittills. Sedan skulle exekutivkommittén bli ombedd att glömma politiska meningsskiljaktigheter och anta ett resolutionsförslag från presidiet med en uppslutning *pro forma* bakom regeringens fredsanssträngningar och som också uttalade sin övertygelse att arbetarna, soldaterna och bönderna skulle gå samman och försvara "den socialistiska sovjetmakten mot angrepp av alla slag".⁶³ Att skydda den socialistiska revolutionen mot utländska och inhemska fiender skulle vara mötets ledmotiv.

Så verkar planen ha sett ut och den följdes också nästan till punkt och pricka. Även om Sverdlov i sin inledande rapport inte helt uteslöt möjligheten att tyskarna skulle besvara Lenins och Trotskijs telegram med godtagbara fredsvillkor stod det klart att han delade den allmänna uppfattningen att detta inte var sannolikt. I denna anda läste han upp en ström av eggande maningar till strid, som Sovnarkom redan utfärdat (bl a "Det socialistiska fosterlandet är i fara"). Uppläsningen av dessa appeller var tänkt som en illustration till att regeringen var helt inriktad på att försvara revolutionen, även om man också försökte uppnå en omedelbar fred, och att förmedla intryck av att läget militärt var akut. Därefter meddelade Sverdlov att han och

bolsjevikerna Zinovjev, Sverdlov, Lasjevitj, Volodarskij och Zalutskij och från vänstersocialistrevolutionärerna Jakov Fisham och Michail Levinson. Senare tillkom en representant från Folkkommisariatet för militära frågor, alla fem medlemmar av ett Extra högkvarter för militärdistriktet i Petrograd, som bildats tidigare den dagen (21 februari), fem representanter från sovjetens centrala exekutivkommitté, samt två medlemmar vardera från bolsjevikpartiet och vänstersocialistrevolutionärerna (*Pravda*, 23 februari 1918, sid. 2).

⁶⁰ GARF, f. 1235, op. 18, d. 7, 11. 32-41; RGASPI, f. 86, op. 1, d. 76, 11. 1-15.

⁶¹ GARF, f. 1235, op. 18, d. 7, 11. 30-32.

⁶² *Ibid.*, I, 39.

⁶³ *Ibid.*, I, 37.

presidiet hade enats om att inte lämna ordet fritt för diskussion, ”eftersom alla medlemmar av exekutivkommittén redan har tänkt igenom och diskuterat det rådande läget tillräckligt”. Därpå föreslog han också att en resolution med stöd till regeringens fredssträngningar och som ställde sig bakom försvaret av revolutionen skulle antas utan debatt. Mensjevnik-internationalisten Raphael Abramovitj försökte förgäves invända att presidiets resolutionsförslag inte tog upp någon av de frågor rörande krig och fred som behövde klargöras omedelbart och undrade varför den högsta regeringsinstitutionen i landet inte hade fått komma till tals på två dagar – och varför man fortsatte att tysta ner ”oppositionen”.⁶⁴ Bara 6 av den centrala exekutivkommitténs 150 medlemmar röstade mot presidiets resolution; av nejrösterna kom samtliga utom en från moderata socialister.⁶⁵ Och därmed var det länge emotsedda plenarsammanträdet med centrala exekutivkommittén över. Det hade pågått knappt en timme.

* * *

På natten mellan den 22 och 23 februari fick radiostationen i Tsarskoje Selo, som användes av högt uppsatta företrädare för sovjetregeringen för känsliga överföringar eftersom den ansågs vara den säkraste i Petrogradregionen för långväga förbindelser, två meddelanden från Georgij Tjitjerin, chef för den ryska delegationen i Brest. Det första var riktat till Sovnarkom och meddelade att tyskarnas svar på det ryska fredsinitiativet hade överlämnats till en sovjetisk kurir och att denne var på väg till Petrograd med det. Det andra var riktat till Trotskij och informerade honom om att Österrike-Ungern, och dess allierade, var redo att avsluta fredsförhandlingarna.⁶⁶ Villkoren anlände 10.30 på förmiddagen och trots kärvheten i dem är det tveksamt om Lenin blev särskilt förvånad. Förutom de frågor som tyskarna drivit i Brest krävde man nu att Ryssland skulle överlämna kontrollen av Livland och Estland, lämna och erkänna Finlands, Ukrainas och Georgiens självständighet, omedelbart demobilisera den gamla ryska armén, den Röda armé som höll på att bildas och de röda gardena, dra tillbaka eller avväpna den ryska marinen, återställa handelsavtalet från 1904 och, i själva verket, också betala ett avsevärt skadestånd, samt avstå från all revolutionär propaganda i de områden som tillhörde centralmakterna. Sovjetregeringen fick 48 timmar på sig att godta detta. För att ytterligare komplicera det hela hade drygt hälften av den tidsfristen utlöppt när de nya villkoren var framme.⁶⁷

Man kan undra över vilka tankar som for genom Lenins hjärna medan han begrundade de nya tyska villkoren. Kan han ha känt sig lättad över att de inte var ännu hårdare? Trots allt liknade de ju vad han vid centralkommitténs möte natten mellan den 18 och 19 februari sagt att Ryssland kanske måste gå med på. Å andra sidan hade den tid som gått sedan dess avslöjat djupet och omfattningen på motviljan mot att böja sig inför den tyska imperialismen bland många, om inte de flesta, av Lenins närmaste partikamrater. Och förvisso finns det få bättre exempel på Lenins berömda envishet och viljestyrka än den beslutsamhet han nu gav prov på när det gällde att besegra sina motståndare i detta avgörande ögonblick i bolsjevikernas och den ryska revolutionens historia.

När bolsjevikernas centralkommitté samlades på eftermiddagen den 23 februari för att diskutera de nya tyska villkoren kan ingen där ha varit okunnig om vad som stod på spel. Det handlade om två helt olika sätt att se på hur revolutionen skulle kunna överleva. Dessutom var båda sidor i den interna partistrid som var på väg att blossa upp förvissad om att den politik den andra sidan stod för var rena självmordet.

⁶⁴ *Ibid.*, II. 34-38.

⁶⁵ *Ibid.*, I. 38.

⁶⁶ *Nasj Vek*, 24 februari 1918, sid. 2.

⁶⁷ Debo, *Revolution and Survival*, sid. 142; Wheeler-Bennett, *Brest-Litovsk*, sid. 255-257.

De korta, formella protokollsanteckningarna från detta möte verkar synnerligen osammanhängande.⁶⁸ ”Kamrat Sverdlov läser upp de tyska villkoren”, heter det inledningsvis. Nästan genast lade Lenin alla sina kort på bordet. I anteckningarna heter det: ”Kamrat Lenin anser att politiken med radikalt frasmakeri är över. Om den fortsätter kommer han att lämna regeringen och centralkommittén. För ett revolutionärt krig behövs en armé [och] någon sådan finns inte. Det innebär att villkoren måste accepteras.” Genast insåg vänsterkommunisterna att Lenins hot om avgång varken var något tillfälligt infall eller någon bluff och att om de inte godtog tyskarnas villkor fick de också ta över ansvaret för att styra Sovjetryssland och leda kampen mot den tyska imperialismen, den ryska bourgeoisin och den del av proletariatet som stödde Lenin. Och Lenin gjorde allt för att se till att detta skulle vara fullständigt klart.

De flesta av medlemmarna i centralkommittén uttalade därefter en efter en sin syn på om fredsvillkoren skulle accepteras. ”Lenins argument är inte helt övertygande”, förklarade Trotskij. Zinovjev replikerade att ”de senaste dagarnas erfarenheter visar tydligt att det inte finns någon entusiasm [från proletariatets sida att strida] ... Vi befinner oss nu i en situation då vi måste gå med på [tyskarnas] förslag”. Bucharin trasade sönder de tyska villkoren och tillade att de ”inte ger något stöd till Lenins förutsägelser [om att kunna utnyttja ”andningspausen” till förberedelser av revolutionärt krig på kort tid]”. Stalin ställde sig på Lenins sida: ”Antingen får vi en andningspaus eller också dör revolutionen – det finns inga andra alternativ.” Sverdlov och Sokolnikov gjorde klart att de tänkte rösta med Lenin, Zinovjev och Stalin. Uritskij och Lomov var lika bestämda med att de var helt emot att skriva på freden och skulle rösta i enlighet med detta. Uritskij betonade att ”sovjetmakten kommer inte att räddas för att vi undertecknar freden”. Lomov vände sig mot Zinovjevs bedömning av stämningarna bland massorna. ”Den panik som det talas om existerar inte”, sade han. ”Vi kan åstadkomma mycket [om vi rustar oss till försvar].”

Lomov, den ende vänsterkommunisten som öppet accepterade tanken på att fortsätta utan Lenin, hävdade att ”det finns ingen anledning att bli rädd på grund av att Lenin hotar att avgå. Vi [vänsterkommunister] måste ta makten utan Vladimir Iljitj [Lenin]”. Men helt klart var många vänsterkommunister oroade av det perspektivet. Detta gällde Dzerzjinskij, Krestinskij, Joffe och Trotskij. Trotskij höll inte med Lenin om att revolutionen var dömd om man avvisade tyskarnas villkor. Tvärtom var han säker på att det både skulle ha gått att organisera motståndet mot tyskarna och att det skulle ha gett internationell respons om partiet var enat. Men eftersom så inte var fallet var ett revolutionärt krig omöjligt.

Strax innan frågan om man skulle gå med på tyskarnas villkor gick till votering kom Bucharin med ett nytt angrepp på Lenin och hans förutsättningar, men kampen var redan förlorad. Vid omröstningen var 7 för att gå med på tyskarnas villkor (Lenin, Stasova, Zinovjev, Sverdlov, Stalin, Sokolnikov och Smilga), medan 4 röstade emot (Bubnov, Uritskij, Bucharin och Lomov), och 4 nedlagda röster (Trotskij, Krestinskij, Dzerzjinskij och Joffe). I en skriftlig deklARATION, som Krestinskij läste upp omedelbart efter voteringen, förklarade Krestinskij, Joffe och Dzerzjinskij att de lagt ned rösten därför att även om de var emot att skriva på fredsavtalet, så skulle en splittring av partiet av det slag som Lenins hotade med potentiellt vara ännu mer katastrofal.⁶⁹ Uritskij läste upp ett uttalande från dem som, i likhet med honom, röstat nej. I uttalandet konstaterade Uritskij, Bucharin, Lomov och Bubnov samt Jakovleva, Pjatakov och Smirnov, att centralkommitténs majoritet i stället för att ge vika för tyskarna hade lämnat in sin avskedsansökan från sina höga poster i parti och regering så att de kunde ha frihet att bedriva en kampanj mot avtalet såväl innanför som utanför partiet.⁷⁰ Uppenbarligen var vänsterkommunisternas närmaste mål att hindra avtalet från att godkännas av partiets fraktion i

⁶⁸ *Protokoly tsestral'noho komiteta RSDRP (b)*, sid. 211-218.

⁶⁹ *Ibid.*, sid. 216.

⁷⁰ *Ibid.*

centrala exekutivkommittén och även av exekutivkommittén som sådan. För Lenin var frågan fortfarande farofylld av två skäl: för det första hade risken nu ökat att vänsterkommunisterna kunde ta hem segern i bolsjevikernas fraktion i sovjeternas allryska centrala exekutivkommitté och sedan också i själva exekutivkommittén, tillsammans med vänstersocialistrevolutionärer, mensjeviker och högersocialistrevolutionärer; för det andra skulle vänsterkommunisternas avhopp under rådande omständigheter sannolikt leda till en omfattande splittring i partiet och nästan med säkerhet påskynda ett sammanbrott för koalitionen mellan bolsjeviker och vänstersocialistrevolutionärer.

Med tanke på detta var Lenin redo att sträcka sig långt för att hålla kvar vänsterkommunisterna i fällan. Redan i början av mötet, när Lomov frågade Lenin om han skulle tillåta vänstern att agitera mot freden, svarade Lenin snabbt ja. Dessutom hade Lenin inte gjort några invändningar när Sverdlov mot slutet av diskussionen indirekt gått med på Uritskijs erbjudande att vänta med avgångarna om han och hans meningsfränder fick full frihet att ägna sig åt lobbyverksamhet och rent av rösta nej till avtalet i centrala exekutivkommittén. Senare uppmanade Lenin vänsterkommunisterna att lämna salen under omröstningen, men han insisterade inte på det. Genom en underförstådd överenskommelse om att avgångarna skulle få anstå tills nya överläggningar hade ägt rum nästa dag, blev följden att medlemmarna av kommittén diskuterade planer för gemensamma sammanträden mellan bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas centralkommittéer och mellan bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas fraktioner i centrala exekutivkommittén, samt ett gemensamt plenarmöte med centrala exekutivkommittén och Petrogradsovjeten, som samtliga var planerade att hållas i Tauriska palatset med omedelbar verkan. I slutet av bolsjevikernas centralkommittémöte skrev Lenin ner en not till radiostationen i Tsarskoje Selo där han uppmanade dem att göra sig beredda på att överföra ett radiotelegram till den tyska regeringen före klockan sju nästa morgon, då tidsfristen för Tysklands ultimatum skulle utlöpa.⁷¹

* * *

Det gemensamma mötet mellan bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas fraktioner i centrala exekutivkommittén inleddes klockan elva på kvällen den 23 februari med ännu en förfärlig rapport om hur de ryska soldaterna flydde från fronten och en desperat vädjan från Krylenko om omedelbar kapitulation. Krylenkos anförande avbröts av protester från vänstersocialistrevolutionärerna, som ansåg hans rapport vara ensidig. Någon bland åhörarna ropade ”och flottan då?” – på vilket Raskolnikov svarade med att vifta med ena handen i en gest av förtvivlan: ”Det finns ingen flotta ... Matroserna flyr tillbaka hem och lämnar fartygen åt fienden.”⁷²

Varje grupp fick bara hålla två anföranden; ett för fred och det andra emot, och inga diskussioner tilläts. För bolsjevikerna talade Lenin för att gå med på tyskarnas ultimatum, medan Radek talade emot.⁷³ Vänstersocialistrevolutionärerna vägrade utse någon som talade för fred och Kamkov hävdade envist att inom hans grupp var alla eniga om att avvisa tyskarnas fredsvillkor. Den ende från vänstersocialistrevolutionärerna som talade var därför Sjteinberg, en stark anhängare av revolutionärt krig. Ingen votering förekom efter detta gemensamma möte, eftersom vänstersocialistrevolutionärernas grupp redan beslutat att inte godta de nya villkoren och bolsjevikgruppen ännu inte hade diskuterat dem.

⁷¹ Vladimir Iljitj Lenin, *Biografijeskaja Chronika* 5:274. Själva noten publicerad i *Leninskii sbornik*, 11:27.

⁷² Stupotjenko, *V Brestskie dni*, sid. 18-19.

⁷³ En sammanfattning av Lenins tal finns i Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35:372. [Se även tidningsrapporten [Speech at the Joint meeting of the Bolshevik and “Left” Socialist-Revolutionary Groups of the all-Russia C.E.C., February 23, 1918.](#) – Red]

På grund av att tiden var så knapp organiserade Sverdlov ett möte med enbart bolsjevikernas fraktion inom exekutivkommittén och föreslog där att bolsjevikerna skulle avstå från mer diskussioner om huruvida man skulle gå med på tyskarnas fredsvillkor och omedelbart gå till omröstning i frågan. ”Men vi kan väl åtminstone få ställa några frågor?”, undrade en av gruppens medlemmar försiktigt. ”För all del”, svarade Sverdlov. Enligt L Stupotjenko, en av deltagarna på mötet ”blev det nu en av de mest intressanta diskussioner jag någonsin varit med om”. Motståndarna till freden överöste Lenin med frågor, ”den ena giftigare än den andra”.⁷⁴ Jurij Steklov anförde attacken. När man slutligen gick till omröstning ska Lenins position ha fått 72 röster mot 25 för vänsterkommunisterna.⁷⁵ De senare led ytterligare ett nederlag när man avvisade Steklovs förslag att fraktionsmedlemmarna inte skulle vara bundna av detta beslut utan ha rätt att rösta efter sitt samvete på exekutivkommitténs möte, vilket centralkommittén tidigare underförstått hade gått med på.⁷⁶

På grund av alla dessa överläggningar kunde Sverdlov inte sammankalla exekutivkommitténs plenarmöte förrän klockan tre på morgonen.⁷⁷ Då återstod bara fyra timmar till tyskarnas ultimatum skulle utlöpa. Med detta som förevändning föreslog Sverdlov för presidiet räkning att man sedan de tyska fredsvillkoren redovisats och efter att man lyssnat på en 15 minuter lång rapport från en representant för Sovnarkom, så skulle en företrädare för varje partigrupp ges tillfälle att redovisa gruppens syn på huruvida man skulle gå med på eller avvisa de tyska villkoren. Därefter skulle man gå till omröstning. Detta förslag godtogs, vilket innebar att vänsterkommunisterna inte ens skulle få komma till tals.

Sedan Sverdlov hade läst upp de tyska villkoren tog Lenin till orda som chef för Sovnarkom. Det kanske mest anmärkningsvärda med detta tillvägagångssätt var att regeringen varken hade gått igenom eller röstat om de nya villkoren. Ur teknisk synvinkel representerade Lenins framställning av sin syn på fredsfrågan bara hans egen uppfattning. Nu blev det så att tre olika synsätt på fredsfrågan framkom vid mötet. 1) Bolsjevikmajoritetens, som den framställdes av Lenin och Zinovjev; 2) vänstersocialistrevolutionärernas, genom Kamkov och 3) den ståndpunkt som intogs av mensjevikinternationalisterna, socialistrevolutionärerna och de förenade socialdemokratiska internationalisterna, som företrädades av Martov, Michail Lichatj respektive Gavriil Lindov.

Lenins och Zinovjevs framträdanden behöver inte utvecklas närmare, eftersom de inte innehöll något nytt i förhållande till vad de sagt tidigare.⁷⁸ Kamkovs tal visade på den djupa klyftan i förhållandet mellan bolsjevik och vänstersocialistrevolutionärer och som nu kom till uttryck i synen på freden. Han pläderade klart och kraftfullt för fortsatt kamp och hånade Lenins anklagelse om att fredsmotståndarna var oförmögna att ta till sig obehagliga fakta och agerade ansvarslöst. Som svar på Lenins påstående att det inte fanns något annat alternativ än att under-teckna freden tryckte Kamkov på att allt hopp om att kunna rädda den ryska revolutionen som socialistisk låg i att kategoriskt avvisa de nya tyska villkoren och tillkännage en allmän ”resning” mot den internationella bourgeoisin, även om detta skulle innebära att Petrograd och stora delar av landet skulle behöva överges innan Ryssland kunde räddas av revolutioner i Centraleuropa.⁷⁹

Som Martov såg det var fredsvillkoren i sig ett bevis på att den ryska revolutionen var dömd att gå under tidigt. Han betecknade idén om ”andningspaus”, som var själva hörnstenen i Lenins

⁷⁴ Stupotjenko, *a.a.*, sid. 24.

⁷⁵ *Nasj Vek*, 26 februari 1918, sid. 2.

⁷⁶ Stupotjenko, *a.a.*, sid. 27.

⁷⁷ GARF, f. 1235, op. 18, d. 8, 11. 91-110; *Nasj Vek*, 26 februari 1918, sid. 2.

⁷⁸ GARF, f. 1235, op. 18, d. 8, 1. 98.1. 1011. [Lenin: [Inlägg på allryska centrala exekutivkommitténs sammanträde](#)].

⁷⁹ *Ibid.*, 11. 99, 102.

förhoppningar om att det skulle gå att snabbt blåsa nytt liv i den ryska revolutionen, som rent ”självedrägeri”. Som han uttryckte det var tyskarnas villkor en garanti för att ”samma dag som freden undertecknas kommer sovjetmakten att vara tyskarnas fånge”. Och han tillade: ”Det måste man förstå och sedan ställa sig frågan om det är värt det priset för att sovjetmakten ska existera.” I Martovs ögon fanns bara två acceptabla utvägar: att slåss med entusiasm, eller, om seger inte var möjlig, att slåss och dö ärofullt som kommunarderna i Paris hade gjort. Han gjorde emellertid förtydligandet att som han såg det var läget inte hopplöst, att en realistisk strategi bestod i att retirera långt in i Ryssland och därifrån organisera försvarskampen baserad på enheten mellan alla livskraftiga revolutionära krafter. Samtidigt var den lösning Lenin föreslog, nämligen omedelbar kapitulation, inte någon lösning utan ett recept för katastrof.⁸⁰ Martovs betoning av att det inte gick att gå med på tyskarnas fredsvillkor och nödvändigheten av att försöka fortsätta kampen mot tyskarna oavsett svårigheterna återkom också i de tal som Lichatj och Lindov höll.⁸¹

Under dessa anföranden från oppositionen stod Lenin vid sidan av podiet och väntade nervöst på att omröstningen skulle börja. Allt tydde på ett oerhört ovisst resultat. På grund av att så många medlemmar, många av dem vänsterkommunister, var frånvarande hade bolsjevikerna än en gång inte någon majoritet bland de nära 230 närvarande.⁸² Även om samtliga närvarande vänsterkommunister fogade sig i den partidisciplin som en majoritet av bolsjevikgruppen drivit igenom och röstade för tyskarnas fredsvillkor, skulle Lenin ändå behöva stöd från ytterligare en fjärdedel för att kunna segra. I kulisserna var motståndare till Brestfreden bland vänster-socialistrevolutionärerna under tiden idogt sysselsatta med att försöka vinna över vänsterkommunister till sin ståndpunkt.⁸³ Man kom överens om att genomföra en preliminär omröstning genom att hålla upp röstkort, som därefter omedelbart skulle åtföljas av namnupprop. Resultatet var omöjligt att förutsäga. Sverdlov räknade först jarösterna – 112 stycken. Därefter räknades nejrösterna och antalet nedlagda – 86 respektive 22. När Sjteinberg blev varse att några bolsjevikiska soldater applåderade resultatet vrålade han i raseri och dunkade nävarna i räckena till de platser där regeringen satt.⁸⁴

Vid halvfemtiden på morgonen, två och en halv timme innan tyskarnas ultimatum utlöpte, hade Lenin fått sin majoritet. Medan han skyndade iväg för att få Sovnarkom att godkänna texten som gick med på tyskarnas krav och sedan skicka ett telegram med den, började en omröstning med namnupprop. En efter en steg medlemmarna av centrala exekutivkommittén upp på podiet och tillkännagav sin röst. När Bucharin i ett tidigt skede röstade mot att gå med på fredsvillkoren fick han applåder av moderata socialister och vänstersocialistrevolutionärer.⁸⁵ Lunatjarskij uppges ha fallit i gråt när han reste sig för att rösta ja. Det blev ingen skillnad mellan omröstningen med namnupprop och den preliminära: 116 för, 85 emot och 26 nedlagda. ”Det går inte att sälja ut Ryssland med bara fem rösters övervikt”, ropade någon längst bak i salen. 22 anhängare till fred bland vänstersocialistrevolutionärerna lade ned sina röster. Helt klart kunde Lenin känna rätt stor tacksamhet mot dem. Flera av de mest ihärdiga vänsterkommunisterna från Petersburgkommittén fogade sig i partidisciplinen och röstade också ja till tyskarnas

⁸⁰ *Ibid.*, 11. 95-97.

⁸¹ *Ibid.*, 11. 97-98, 103-104; *Nasj Vek*, 26 februari 1918, sid. 2.

⁸² Siffrorna varierar över antalet deltagare på detta möte. Antalet avlagda röster uppges till cirka 230. Det råder ingen tvekan om att bolsjevikerna inte var i majoritet. Se sammanlagda antalet deltagare per partigrupp och den officiella röstsammanställningen per parti i GARF, f. 1235, op. 18, d. 8, 11. 70, 109-110.

⁸³ 1924 medgav flera f d vänsterkommunister att Kamkov hade gjort en framstöt till Bucharin och Pjatakov om att de skulle bryta med Lenin, utnyttja vänsterkommunisternas majoritet i centralkommittén och ansluta sig till vänstersocialistrevolutionärerna och bilda en ny regering mot Brest. De f d vänsterkommunisterna hävdade att Kamkovs förslag kommit helt aporopå och att de inte tagit det på allvar, *Pravda*, 3 januari 19124, sid. 5. Även om detta mycket väl kan vara sant finns det ingen anledning att ifrågasätta allvaret i Kamkovs förslag.

⁸⁴ *Nasj Vek*, 26 februari 1918, sid. 2-3.

⁸⁵ K T Sverdlova, *Iakob Michailovitj Sverdlov*, Moskva, 1960, sid. 350.

villkor, bl a Bokij, Volodarskij, Kossior och Ravitj. Rjazanov och Pjatnitskij sällade sig till Bucharin och bröt leden genom att rösta nej. Kollontaj, Dzerzjinskij, Krestinskij, Joffe, Bubnov och Uritskij återfanns bland de ledande vänsterkommunisterna som ”inte tog ställning”.⁸⁶

Strax före klockan sju på morgonen den 24 februari skickade radiostationen i Tsarskoje Selo ett telegram till Berlin med beskedet att ”efter beslutet av centrala exekutivkommittén i den allryska sovjetkongressen ... har Sovnarkom beslutat att gå med på den tyska regeringens fredsvillkor och kommer att skicka en delegation till Brest-Litovsk”.⁸⁷

* * *

Omedelbart efter Trotskij's deklARATION i Brest-Litovsk om ”varken krig eller fred” hade stora delar av det revolutionära Petrograd, om än långt ifrån alla, firat ”slutet på kriget”. Även Trotskij hade varit säker på att hans pjäsoffer varit lyckat. Den 18 februari hade tyskarna emellertid svarat med att inleda en offensiv i syfte att flytta fram sina ställningar betydligt närmare Petrograd.

Den offensiven utlöste nya diskussioner bland bolsjevikledarna om en separatfred. Inledningsvis hade såväl majoriteten i partiets centralkommitté som i Sovnarkom bestämt motsatt sig en omedelbar fred, som Lenin velat, och i stället valt att avvakta och se hur proletariatet i Europa skulle reagera på tyskarnas agerande. Men sammanbrottet för den ryska armén vid fronten skedde så snabbt att Trotskij sent på natten mellan den 18 och 19 februari gav Lenin det stöd som behövdes för att få bolsjevikernas centralkommitté att gå med på tyskarnas villkor. Samma natt, med lika snäv marginal, fick omedelbar fred också majoritet på möten med delar av vänstersocialistrevolutionärernas centralkommitté och Sovnarkom och Lenin och Trotskij kunde sända sitt beryktade ”accepteringstelegram” till Berlin.

Efteråt rasade striden om en separatfred hårdare än någonsin både i bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas läger. Bolsjevikernas Petersburgkommitté förblev en härd av bittert motstånd mot partiets och regeringens fredspolitik. Och det var de stämningarna som fick Petrogradbolsjevikernas fjärde stadskonferens, där så mycket tid hade gått åt till diskussioner av organisatoriska förändringar i syfte att i någon mån kompensera för den oerhörda nedgången i medlemstal och samtidigt bevara någon sorts demokrati i beslutsprocessen, att gå emot centralkommittén och kräva att Sovnarkoms beslut att gå med på tyskarnas villkor skulle upphävas.

Under tiden fortsatte tyskarna att snabbt avancera. Mycket snart tycktes Petrograd direkt hotat av fiendestyrkorna. Den bistra verkligheten försatte den leninistiska majoriteten i parti och regering i den besvärliga positionen att både försöka behålla stödet för en separatfred och organisera försvaret av Petrograd. Det ironiska var att denna knepiga situation gjorde att Sverdlov natten mellan den 21 och 22 februari lyckades få centrala exekutivkommittén att vända uppmärksamheten från freden till försvarsfrågan, vilket innebar att vägen kunde jämnas för en resolution som medan den bara i förbifarten ställde sig bakom Sovnarkoms försonliga politik mot tyskarna också uppmanade de ryska massorna att försvara revolutionen till det yttersta.

Knappt hade detta uppnåtts förrän tyskarnas än hårdare fredsvillkor blev kända och utlöste en ny våldsam debatt om frågan om krig eller fred. I detta kritiska läge tycks Lenins hot om att lämna regeringen och partiledningen ha varit avgörande för att få en majoritet i bolsjevikernas centralkommitté att gå med på tyskarnas nya villkor. Men vänsterkommunisterna, anförda av Bucharin, och vänstersocialistrevolutionärerna var också nu häftiga motståndare till detta. Dessa djupa klyftor visade sig tydligast vid centrala exekutivkommitténs möte natten mellan den 23 och 24 februari, då anhängare till Lenins förslag om omedelbar fred med ytterst knapp

⁸⁶ GARF, f. 1235, op. 18, d. 8,11. 109-110.

⁸⁷ Lenin, *Polnoe sobranie sotjinenij*, 35:381.

marginal tog hem omröstningen. Förvisso hade ett viktigt hinder för att få slut på kriget övervunnits. Men fler hinder fanns på vägen i ett läge då tyskarna bara kom närmare Petrograd och då stora delar av bolsjevikpartiet och vänstersocialistrevolutionärerna fortfarande var orubbliga motståndare till en separatfred.

7. En skamlig fred

När Lenin på morgonen den 24 februari skickade telegrammet till Berlin om att man hade godtagit de hårdare fredsvillkoren hoppades han att man nu skulle kunna hindra de snabbt framryckande tyska trupperna från att erövra Petrograd. Han var förstås inte medveten om att tyskarna planerade att tvärstanna utanför staden. Hans rädsla för att tyskarna tänkte erövra den ryska huvudstaden och krossa revolutionen fick därför ny näring när han senare samma dag först fick veta att Pskov, drygt 20 mil sydväst om Petrograd och med direkt järnvägslinje till huvudstaden, hade erövrats och sedan att tyskarnas generalstab avvisat Krylenkos begäran om omedelbar vapenvila; och så kom även rapporter om att fiendestyrkorna börjat gå vidare från Pskov. Samtidigt började tyska trupper tränga djupt in i det som nu är Vitryssland och Ukraina. Det avtal som avslutade Rysslands deltagande i världskriget skulle formellt undertecknas i Brest den 3 mars. Centrala exekutivkommitténs presidium hade planerat öppnandet i Moskva av den fjärde allryska sovjetkongressen för att ratificera avtalet till den 12 mars.¹ Under tiden fortsatte tyska trupper framryckningen och regering och partiledning fick börja förbereda evakuering, om det skulle visa sig nödvändigt, samtidigt som man skulle leda försvaret av Petrograd och dessutom bekämpa både kontrarevolutionärer och det hätska motståndet mot en ”skamlig” separatfred från vänsterkommunister och vänstersocialistrevolutionärer.

Den 26 februari hade Sovnarkom diskuterat frågan om att evakuera den nationella regeringen till Moskva och ett formellt beslut hade fattats om att man skulle fortsätta förberedelserna.² Flera kriser hade uppstått dagarna före denna diskussion. Exempelvis hade tyska trupper ockuperat Pskov den 24 februari, medan ryska styrkor flydde huller om buller undan vad som såg ut som en bred tysk offensiv mot Petrograd. Den allmänna mobiliseringen av arbetarna i Petrograd för att skicka dem till fronten gjorde regeringen oerhört sårbar för inhemska motståndare. Den 22 februari började förberedelserna av en evakuering av Petrograd genom att bilda en undantagskommission för detta ändamål.³ Redan den 20 februari hade Sovnarkom bildat en provisorisk exekutivkommitté med rätt att agera för Sovnarkoms räkning under den allt mer skärpta militära krisen. Kvällen därpå (21/22 februari) utlystes undantagstillstånd i huvudstaden och Petrogradsovjeten bildade kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd med uppgift att ha hand om försvarsrelaterade frågor.⁴

Sovnarkoms provisoriska exekutivkommitté utfärdade så fort den bildats en rad upprop om att kalla det ryska folket till vapen. Det viktigaste hette ”Det socialistiska fosterlandet i fara!”:

För att rädda det utmattade, utpinade landet från nya krigiska hemsökelse har vi beslutat oss för det största offer och förklarat för tyskarna att vi samtycker till att underteckna deras fredsvillkor ... [Men] de tyska generalerna vill upprätta sin ”ordning” i Petrograd och i Kiev. Den *socialistiska sovjetrepubliken befinner sig i den största fara*. Till det ögonblick då det tyska proletariatet reser sig och segrar, är det en helig plikt för Rysslands arbetare och bönder att självuppoftande försvara sovjetrepubliken mot det borgerlig-imperialistiska Tysklands horder.

Detta upprop, som Trotskij hade skrivit och Lenin godkänt, informerade ryska medborgare om att Sovnarkom beslutat att alla tillgängliga krafter och tillgångar i landet helt skulle ägnas det revolutionära försvaret; att alla sovjeter och andra revolutionära organisationer till sista blodsdroppen skulle försvara varje ställning; och att allt skulle göras både för att hindra tyskarna från att använda sig av ryska järnvägslinjer och utrustning och att ryska livsmedelsförråd och annan värdefull egendom föll i tyskarnas händer. Man tillkännagav också att de kontrarevolutionära tidningarna skulle stängas och att ”fiendliga agenter, spekulanter, banditer, ligister, kontra-

¹ *Dekrety sovetsoi vlasti*, 1:512; *Izvestija*, 3 mars 1918, sid. 1.

² RGASPI, f 19, op. 1, d. 70, l. 1.

³ *Ibid.*, d. 68, l. 1-1 ob.

⁴ Se ovan, kap. 6.

revolutionära agitatorer och tyska spioner” skulle skjutas ”på stället”. ”Det socialistiska fosterlandet i fara” skickades dagen därpå i telegramform till sovjeterna runt om i Ryssland och publicerades i Sovnarkoms namn i både *Pravda* och *Izvestija*.⁵

När centrala exekutivkommitténs sammanträdde på natten mellan den 21 och 22 februari och enades om att börja förbereda ett enat försvar hade ansträngningar redan inletts för att hålla emot ”de tyska horderna”. Att organisera något fullgott försvar var emellertid svårt, även bortsett från tyskarnas styrka. Den demoralisering som rådde bland trupperna i den gamla frontarmén gjorde att det ansågs som utsiktslöst att försöka använda sig av dem. Och till råga på allt gjorde Krylenko den 21 februari inget för att dölja för Petrogradsovjeten att enheter inom garnisonen i Petrograd också befann sig i ett långt framskridet tillstånd av upplösning.

Att trupperna från garnisonen inte var att lita på stod klart den 25 februari då Konstantin Jeremejev, bolsjevikernas befälhavare för militärdistriktet i Petrograd och medlem av kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd, försökte överföra trupper som formellt stod under hans befäl till nordfronten. Bortsett från ett lettiskt skytteregemente vägrade andra enheter inom garnisonen att efterkomma ordern att lämna huvudstaden och försöka stoppa den tyska framryckningen.⁶ Natten mellan den 24 och 25 februari, den så kallade fabriksirenernas natt, då regeringen och befolkningen tolkade Pskovs fall som att en tysk attack mot huvudstaden var omedelbart förestående, hade man visserligen på stora möten i garnisonsenheterna lovat att försvara huvudstaden in i döden. I praktiken hände emellertid ingenting. Några enheter vägrade gå ut i strid om man inte garanterades bättre betalning och mer mat, men mer typiskt var hur Petrogradskij- och Izmajlovskijregementena agerade: under stora ansträngningar hade bolsjevikerna inom dessa enheter lyckats få ut mannarna ur kasernerna och i formeringar, men endast ett fåtal spridda grupper av soldater visade sig villiga att bege sig till de tåg som stod och väntade på Warszawa-stationen och till sist skulle till och med detta fåtal vägra att kliva ombord. Bara några enskilda bolsjevikerna från dessa enheter gjorde det.⁷

Att mobilisera fabriksarbetarna i försvaret var mer komplicerat. I februari och mars 1918 var känslorna mellan proletariatet i Petrograd och bolsjevikerna redan betydligt svalare än när Kerenskij ryckte fram mot huvudstaden i slutet av oktober 1917 och detta hämmade rekryteringsförsöken. Det förändrade stämmningsläget berodde delvis på befolkningens missnöje med de ekonomiska följderna av Oktoberrevolutionen, framför allt livsmedelsbrist och snabbt ökande arbetslöshet. Annat som i slutet av februari och början av mars 1918 satte käppar i hjulet för rekrytering av arbetare för försvarsändamål hade att göra med den allmänt sjunkande moralen; det stora antalet partimedlemmar och sympatiserande fabriksarbetare som redan överförts från sina arbetsplatser till rödgardistavdelningar för att understödja konsolideringen av revolutionen runt om i landet eller för att strida mot kontrarevolutionära styrkor vid Don; att tyskarna så häpnadsväckande snabbt satt igång nya militära operationer och det oerhörda militära och politiska kaoset. Ända sedan den 10 februari hade arbetarna i Petrograd i stort fått att tro att kriget verkligen *var över*. Och eftersom tyskarnas tillkännagivande den 16 februari att militära operationer skulle inledas vid middagstid den 18 februari inte offentliggjorts förrän efter det att operationerna redan börjat, innebar det att arbetarna bokstavligen över natten fick veta att de snarast skulle skickas till fronten för att i en kamp på liv och död försvara revolutionen. Mobiliseringsordern kom dessutom vid den tidpunkt då Antonov-Ovsejenko uppnått sin första militära seger över den ”Kornilov-Kaledin-ledda kontrarevolutionen” i söder (de röda hade erövrat Rostov den 23 februari). Den offentliga debatten om krig eller fred med centralmakterna rasade som värst och det verkade också som om sovjetregeringen höll dörren öppen för möjlig-

⁵ *Izvestija*, 22 februari 1918, sid. 1; RGASPI, f. 19, op. 1, d. 67. [Hela artikeln i Lenin: [Det socialistiska fosterlandet i fara!](#)]

⁶ Fraiman, *Revoliutsionnaia zashchita Petrograda*, sid. 132.

⁷ TsGAIPD, F. 4000, OP. 5, D. 212,1. 148.

heten av att godtagbara villkor för fred skulle gå att uppnå. Arbetarna reagerade därför ofta på uppmaningarna till mobilisering och att ta värvning med förvirring och rent av panik.⁸

Under sovjetepoken framhöll ryska historiker oförtrutet att bolsjevikiska partiorganisationer vid denna tidpunkt på ett effektivt sätt hade organiserat försvaret av Petrograd.⁹ Detta är helt klart vilseledande.¹⁰ Som reaktion på den växande militära katastrofen sedan tyskarna hade återupptagit offensiven, hade Petersburgkommittén uppmanat partiets distriktskommittéer att avdela personal till fronten, och det hade de gjort på bästa möjliga sätt.¹¹ Men den 24 februari hade Petersburgkommittén utfärdat direkta order till aktiva partimedlemmar att ställa sig till distriktssovjeternas förfogande, något som ytterligare åderlät partiets distriktskommittéer på resurser.¹² Även om de bolsjevikiska partiorganisationernas militära roll i Petrograd under det värsta hotet om tysk ockupation i februari 1918 minskades för att i stället ge lokala institutioner som distriktssovjeterna en mer aktiv militär roll, bildade vänstersocialistrevolutionärerna egna partikontrollerade plutoner, som bolsjevikerna uppmuntrade att inta en viktig roll i försvaret. Den 26 februari överlämnades Litovskijregementets kaserner och vapenförråd till dessa plutoner. Samma dag tog vänstersocialistrevolutionärerna, på order av de bolsjevikiska myndigheterna, över alla vapen i Pageskolan (*Pazjskij korpus*), en tidigare militärakademi i Petrograds centrum och använde den, med bolsjevikernas goda minne, som sitt högkvarter. Så länge krisen varade var vänstersocialistrevolutionären Michail Levinson biträdande chef för kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd, och stridande enheter från vänstersocialistrevolutionärerna tillhörde de mer pålitliga militära styrkorna inom kommittén.¹³

Vid sidan av vänstersocialistrevolutionärerna och deras stridsenheter kunde kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd förlita sig på distriktssovjeter, där motståndet mot att gå med på de tyska fredsvillkoren till en början varit stort. Det förklarar Petersburgkommitténs beslut att ställa tillgänglig kader till deras förfogande. Många distriktssovjeter hade på egen hand inlett försvarsförberedelser. Sovjeten i Petrograddistriktet bestämde sig för att bilda en egen kommitté för revolutionärt försvar. Resolutionen antogs vid ett möte med lokala fabrikskommittéer och representanter för garnisonsenheter.¹⁴ Distriktssovjeten på Vasilijön skred också till handling och beslutade om militärtjänstgöring för alla sina deputerade, medlemmar i lokala fabrikskommittéer och revolutionära partier, allt utifrån vilka krav som försvaret ställde. Man beslutade också att avbryta permitteringar av fabriksarbetare mellan 18 och 50 år och om sex timmars arbetsdag, så att de båda återstående timmarna skulle kunna användas till obligatorisk militär träning av arbetarna. Kvinnliga arbetare i distriktet uppmuntrades att ägna två timmar om dagen till sjukvårdsutbildning. Sovjeten i Vasilijöns distrikt beslutade också att bilda brigader av medborgare ur medelklassen för att gräva skyttegravar.¹⁵

Sovjeten i Rozjdestvenskijdistriktet uppmanade fabrikskommittéerna att införa övervakning dygnet runt på lokala fabriker och registrera alla personer som kunde bära vapen eller gräva

⁸ Se exempelvis *Znamja Truda*, 24 februari 1918, sid. 3.

⁹ För exempel, se Fraiman, *Revoljutsionnaja zasjtjita Petrograda*, sid. 122.

¹⁰ Bolsjevikernas militärorganisation, som förberett enheter inom Petrogradgarnisonen för revolutionärt agerande 1917, och som hade de röda styrkorna med sina första militära ledare och politiska kommissarier, bl a Podvojskij, Krylenko, Antonov-Ovsejenko och Jeremejev, var nu på upphällningen. Den upplöstes formellt i slutet av mars 1918. Se *Petrogradskaia Pravda*, 26 mars 1918, sid. 1.

¹¹ Se exempelvis, TsGAIPD, f. 10, op. 1, d. 12, 11. 5-6, om det positiva svaret på denna appell vid ett allmänt möte med bolsjeviker och sympatisörer till bolsjevikerna i Ochtinskijdistriktet den 24 februari.

¹² TsGAIPD, f. 4000, op. 7, d. 814, 1. 91.

¹³ Se exempelvis, TsGASP, f. 9618, op. 1, d. 229,183. I slutet av mars hade bolsjevikernas Petersburgkommitté sent omsider börjat organisera liknande partiavdelningar. Deras utveckling skulle emellertid under en tid hämmas av organisatoriskt käbbel och av att medlemmarna av dem rekryterades till Röda armén och, senare, till avdelningar för att skaffa fram livsmedel, TsGAIPD, f. 4000, op. 7, d. 64,11. 5, 6-6 ob., 12, 23, 37, 58-60, 215-218.

¹⁴ Fraiman, *Revoljutsionnaia zasjtjita Petrograda*, sid. 91.

¹⁵ *Izvestija*, 26 februari 1918, sid. 3, och Fraiman, *a.a.*, sid. 91.

skyttegravar och intensifiera rekryteringen till Röda armén, som då bara befann sig i sin linda.¹⁶ Efter att ha diskuterat problem med rekryteringen till Röda armén beslutade sovjeten i Peterhof-distriktet att bilda en egen militäravdelning för nära samarbete med det lokala rödgardist-högkvarteret vad gällde rekryteringen.¹⁷ Andra distriktssovjeter beslutade samtidigt att avdela särskilt dugliga deputerade till fronten och försöka få någon ordning på trupperna ur den gamla armén. Detta var fallet med sovjeten i Novoderevenskijdistriktet i utkanterna av huvudstaden.¹⁸

På kvällen den 22 februari började kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd försöka samordna allt detta. I ett krypterat budskap gav den distriktssovjeter och regementskommittéer vid garnisonen i uppdrag att omedelbart rekrytera personal till avdelningar av Röda armén som skulle förflyttas ut ur Petrograd senast den 24.¹⁹ Men distriktssovjeterna vakade svartsjukt över sin handlingsfrihet och deras svar på direktiv uppifrån berodde vanligen på deras egen självständiga bedömning av läget.

Fackföreningarna skulle också kunna användas till att mobilisera arbetarna. Den 22 februari samlades Petrograds fackföreningsråd, som fortfarande leddes av vänsterkommunisten Rjazanov, till ett akut sammanträde för att diskutera frågan om krig eller fred.²⁰ Bland dem som närvarade på detta möte fanns representanter för 20 av de största och mest aktiva fackföreningarna i Petrograd. Sedan Rjazanov hållit ett engagerat tal där han uppmanade fackföreningarna att få arbetarna att inse vikten av största möjliga disciplin, energi och självupppoffringar för att slå vakt om revolutionen, samt att använda sin organisatoriska struktur för att bidra till bildandet av en stark, socialistisk Röd armé, uppmanade rådet fackföreningarna att sluta upp bakom centrala exekutivkommittén och Sovnarkom för att på liv och död försvara revolutionen. Bland de fackföreningar som vid denna tid aktivt drogs in i försvarsförberedelserna återfanns metallarbetarfacket, transportarbetarfacket, livsmedelsarbetarna och träarbetarna.²¹

I större skala startade Petrogradsovjetens exekutivkommitté på eftermiddagen och den tidiga kvällen den 23 februari en blyxtkampanj av rekryteringsmöten på teatrar och andra samlingsplatser runt om i huvudstaden. Bland talarna återfanns Bucharin, Zinovjev, Lunatjarskij, Volodarskij, Raskolnikov och Slutskij för bolsjevikerna, och Kamkov, Sjteinberg och Trutovskij för vänstersocialistrevolutionärerna. Tidningsrapporter om stämningarna bland Petrograds arbetare på dessa möten talar om att ”den tillfälliga paniken gett vika för stigande känslor av revolutionär plikt”.²² Ändå gick inte den revolutionära entusiasmen att omvandla till stridsvilja. Dessa möten gav relativt få nyrekryteringar till Röda armén och samma sak gällde för distriktssovjeternas ansträngningar.²³ Uppmaningarna från kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd till alla massorganisationer natten mellan den 24 och 25 februari, som kom omedelbart efter att tyskarna erövrat Pskov, antyder att panikstämning rådde. De uppmanade ”alla sovjeter, varenda en, varenda en” att proklamera allmän mobilisering av alla arbetare och soldater och snabbt forsla dem till Smolnyj, kartlägga alla skyfflar och beslagta alla personbilar och föra även dem till Smolnyj. Alla invånare i Petrograd beordrades att förbereda sig på omedelbara flygräder och gasattacker från fienden.²⁴

* * *

¹⁶ *Izvestija*, 23 februari 1918, sid. 3.

¹⁷ TsGA SPb, f. 101, op. 1, d. 38,1. 120.

¹⁸ TsGA SPb, f. 150, op. 1, d. 3,1. 121.

¹⁹ TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 240,1. 19.

²⁰ För protokoll från detta möte, se TsGA SPb, f. 6276, op. 3, d. 163,1 5-6.

²¹ Fraiman, *a.a.*, sid. 93. Om metallarbetarna se A L Fraiman, ed., *Krakh germanskoj okkupatsii na Pskovshchine: Sbornik dokumentov*, Leningrad, 1939, sid. 73; om transportarbetarna se TsGA SPb, f. 6276, op. 3, d. 123.11.6-7; om livsmedelsarbetarna, f. 6261, op. 2, d. 2,1.29 samt f. 5937, op. 2, d. 4,1.49.

²² *Izvestija*, 23 februari 1918, sid. 1; 26 februari 1918, sid. 6.

²³ Se exempelvis, Fraiman, *Revoljutsionnaja zasjtjita Petrograda*, sid. 88-89.

²⁴ TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 240,1. 30; f. 2421, op. 1, d. 4,11. 18-19.

De bolsjevikiska myndigheterna försökte få bukt med motviljan mot rekrytering, motivera tillslagen mot kontrarevolutionär verksamhet i Petrograd och öka säkerhetstjänstens makt genom att i folkopinionen koppla samman den tyska offensiven med de allt mer intensiva försöken från den ryska bourgeoisin, socialistrevolutionärerna och även mensjevikerna att störta sovjetmakten inifrån. Enligt bolsjevikerna manade de moderata socialisterna till gemensam kamp mot den tyska imperialismen, till exempel på centrala exekutivkommitténs möte natten mellan den 23 och 24 februari, bara för att de hoppades att bolsjevismen skulle krossas i ett krig som inte gick att vinna. Påståendet att mensjevikerna var inblandade i inrikespolitiska konspirationer och ville utnyttja fiendens framryckning till att störta sovjetregeringen var särskilt missvisande, i och med att det mensjevikiska partiet aktivt motsatte sig sådant agerande. Ändå visar åtskilliga dokument att kontrarevolutionära grupper i Petrograd verkligen fått ny energi av upplösningen av konstituerande församlingen i början av januari 1918 och därefter av Sovnarkoms fredsförhandlingar och godkännandet av Brestavtalet.

Redan under andra halvan av januari hade Smolnyj drabbats av rädsla för bombhot.²⁵ I slutet av månaden hade tjeikan framgångsrikt avslöjat en sammansvärjning för att störta sovjetregeringen, där det uppgavs att flera tusen välutrustade officerare, sannolikt med brittiskt stöd, ingick. Ivan Polukarov, chef för tjeikans avdelning för att bekämpa kontrarevolutionen, hävdade senare att denna sammansvärjning var den farligaste tjeikan haft att ta itu med under första halvåret av sin existens, eftersom, som han uttryckte det, ”medlemmarna av den fanns överallt”.²⁶ Bland de opublicerade samtida dokument, som kastar ljus över denna kontrarevolutionära verksamhet ingår ett brådskande meddelande från Dzerzjinskij till distriktssovjeterna i Petrograd den 27 januari, samt protokoll från urtima möten med exekutivkommittén i distriktssovjeten på Vasilijön den 28 januari och distriktssovjeten i Peterhof och dess exekutivkommitté den 28 och 29 januari. Där framgår att tjeikan hållit ett krismöte med företrädare för distriktssovjeterna runt om i staden på kvällen den 27 för att skicka ett SOS till personalen och diskutera direktiv om hur sammansvärjningen skulle kunna kvävas.²⁷ Alla distriktssovjeter i Petrograd ålades full verksamhet dygnet runt, att mobilisera sina resurser, rapportera om de framsteg som skedde i att slå ned rörelsen i deras egna områden, samt bilda tjeikaavdelningar på distriktsnivå.²⁸

När den tyska offensiven återupptogs några veckor senare och man fruktade att målet var att ockupera Petrograd blev följden en avsevärd utvidgning av tjeikans befogenheter att agera efter eget gottfinnande. Som tidigare framhållits publicerades ett av de mest militanta uttalandena, ”det socialistiska fosterlandet i fara”, strax efter att fiendens framryckning hade påbörjats, och man förklarade också att vanliga kriminella och kontrarevolutionärer fick skjutas direkt på platsen. Det hade tillkommit på initiativ av provisoriska exekutivkommittén utan någon diskussion i Sovnarkom.²⁹ Följaktligen uppstod vid Sovnarkoms möte den 22 februari en debatt mellan vänstersocialistrevolutionärerna och bolsjevikerna om denna in blanco-check för summariska avrättningar. Vänstersocialistrevolutionärerna krävde att denna prejudicerande regel skulle upphävas, men som väntat förlorade de omröstningen.³⁰ Sjteinberg skulle senare framhålla att detta första officiella dokument där summariska skjutningar av påstådda politiska fiender godkändes hade ”banat väg för tjeikans terror”.³¹ Tjeikan utnyttjade omedelbart sitt mandat till

²⁵ GARF, f. 130, op. 2, d. 1098,1. 8.

²⁶ Se Polukarovs uttalande om detta på öppningssammanträdet med Tjeikans första allryska konferens den 11 juni 1918, TsA FSB, f. 1, op. 3, d. 11, 1.4.

²⁷ TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 266,1. 6; TsGA SPb, f. 47, op. 1, d. 28, 11. 32-32 ob.; f. 101, d. 30,1. 119; d. 38,11. 2-3 ob.

²⁸ Distriktssovjeterna på Vasilijön och Peterhofdistrikten bildade tjeikor vid denna tid. TGA SPb, f. 47, op. 1, d. 28,11.32-32 ob.; f. 101, op. 1, d. 38, II, 2-3 ob. Andra distrikt i Petrograd kan också ha gjort det.

²⁹ Se RGASPI, f. 19, op. 1, d. 67.

³⁰ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 68,1.2.

³¹ Sjteinberg, *In the Workshop*, sid. 146.

att den 22 februari meddela att den ”vid en tidpunkt då kontrarevolutionens hydra för varje dag blir allt fräckare ” inte hade ”någon annan utväg för att bekämpa kontrarevolutionärer, spekulanter, skurkar, huliganer, sabotörer, och andra parasiter än genom att utan nåd avrätta dem på brottsplatsen”.³²

Andra organ förutom tjeikan, bl a distriktssovjeterna i Petrograd och Högkvarteret för undantagsåtgärder inom militärdistriktet i Petrograd, använde sig av uttalandet för att rättfärdiga avrättningar direkt på platsen.³³ Den 22 februari hade det sistnämnda följt efter i tjeikans fotspår och godkänt att Röda arméns styrkor fick verkställa avrättningar ”direkt på plats”, ett mandat som snart drogs tillbaka. Icke desto mindre blev hastigt rekryterade soldater inom Röda armén från och med nu ett gissel i Petrograd.

I ett meddelande som spreds den 23 februari tillkännagav tjeikan att man avslöjat ännu en landsomfattande sammansvärjning av den ryska bourgeoisin för att hjälpa tyskarna och hugga sovjetmakten i ryggen genom att organisera väpnade uppror i Petrograd, Moskva och andra ryska städer. Tjeikan varnade distriktssovjeterna i Petrograd och andra arbetarorgan för att många kontrarevolutionära gäng hade förskansat sig i förment humanitära grupper för att bistå officerare som sårats under kriget. Detta innebar att så gott som alla civila organisationer som inte regeringen kontrollerade hamnade i onåd. Sovjeternas uppgift bestod i att leta upp, arresteras och skjuta alla som var inblandade i kontrarevolutionära sammansvärjningar. De kontrarevolutionära organisationer som detta meddelande syftade på var Organisationen för kamp mot bolsjevikerna och Skicka trupper till Kaledin, Allt för fosterlandet, Vita korset och Svarta pricken. Vid ungefär samma tidpunkt hade några officerare och kadetter, som motsatte sig Brest fått fäste i den nyligen återupplivade Michailovskijs artilleriakademi. Därifrån bedrev de anti-sovjetisk agitation bland soldater och arbetare och skaffade vapen åt sina anhängare. Denna grupp leddes av högersocialistrevolutionärer, bl a Vladimir Perel’tsveig, som vi kommer att få höra mer om.³⁴

Tjeikans tillkännagivande den 22 februari att man tänkte skjuta kontrarevolutionärer ”på stället” återgavs i tidningarna. Det kan med fog betecknas som ett exempel på förekommande statlig terror. Att sovjetiska säkerhetsorgan var verkligt oroade för ”kontrarevolutionens hydra” framgår av icke publicerade dokument, som aldrig var avsedda för allmänheten. I ett memorandum den 24 februari, med stämpeln ”hemligt” och ”ytterst brådskande” beordrade Kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd distriktssovjeterna att bilda rörliga [*letuchie*] enheter för förflyttning till fronten.³⁵ Den 26 februari fick distriktssovjeterna order om att omedelbart organisera genomsökningar av misstänkta organisationer, inrättningar och enskilda borgares hem i jakt på vapen.³⁶ Ytterligare ett brådskande hemligt meddelande till distriktssovjeterna, daterat 27 februari, avspeglade kommitténs oro över att tyska trupper fortsatt framryckningen från Pskov. Där hette det: ”Omedelbara åtgärder måste vidtas mot maskinskrivna anslag som satts upp runt om i staden med rubriken ‘Ryssland har sålts till tyskarna’. Alla som grips i färd med att klistra upp dessa anslag ska skjutas på stället.”³⁷ För en del representanter för distriktssovjeterna på Interdistriktskonferensen gick detta för långt. Man spred ett direktiv till de sovjeter som ingick, där ”skjutande på stället” begränsades till fall där de misstänkta gjort

³² *Iz istorii VTjK*, Moskva, 1958, sid. 95-96.

³³ *Pravda*, 22 februari 1918, sid. 2.

³⁴ AU FSB SPb i LO, N° N-47037. Om Perel’tsveig, se kapitel 12.

³⁵ TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 226,1. 43.

³⁶ TsGA SPb, f. 101, op. 1, d. 53,1. 14; d. 226,1.39.

³⁷ TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 240, 1. 59. Även om avrättningar på platsen faktiskt inte verkar ha verkställts blev många personer arresterade och ställdes inför Petrogradsovjetens revolutionära domstol för spridande av anti-sovjetisk propaganda under krisen. Se GARF, f. 336, op. 1, dd. 69, 149, 216.

väpnat motstånd.³⁸ Detta direktiv kan med fog ses som ett försök på gräsrotsnivå att sätta stopp för de överdrifter som den provisoriska exekutivkommitténs uttalande den 21 februari lett till.

* * *

Under tiden ledde befolkningens svar på mobiliseringsansträngningarna sedan Pskov fallit den 24 februari till en kortvarig uppgång för rekryteringen av arbetare till armén. Dessa blygsamma framsteg avspeglades i rapporter från Viborg, Narva, Ochtinskij, Första Staden, Andra Staden och Rozdestvenskijdistriktet om rekryteringar till Röda armén, utrustningen av rekryterna och om de politiska stämningarna bland arbetarna lokalt mellan den 23 och 26 februari.³⁹ Hur ofullständiga dessa rapporter än var så ger de tillsammans en hyggligt representativ bild av stämningarna i Petrograd.

Rapporten från distriktssovjeten i Viborg är särskilt intressant på grund av den historiska betydelse distriktet haft som fäste för bolsjevikerna 1917, men också på grund av att det nu var ett område i industriellt förfall. Det framgår att fram till den 26 februari hade 3 600 frivilliga anmält sig till Röda armén, nästan samtliga arbetare. Distriktssovjeten var i stånd att förse dessa rekryter med vapen och ammunition. Livsmedel var en betydligt besvärligare fråga. Men rapporten andades ändå optimism om att den svårigheten skulle kunna lösas. Den allmänna stämningen bland arbetarna bedömdes som ”så revolutionär den någonsin kunde vara”. Kontra-revolutionär verksamhet i distriktet hade ”knipsats vid rötterna”. Orienteringsmöten för arbetare ägde rum och dessa ”fick stor anslutning”. På det hela taget var läget ” normalt ” ute på gatorna.⁴⁰

Rapporten från det ekonomiskt och politiskt blandade Narvadiistriktet, söder om stadens centrum, antydde att det var svårt att få fram precisa uppgifter om antalet rekryteringar till Röda armén, eftersom det fanns flera områden med rekryteringsstationer i distriktet. Men det sades ändå att det med säkerhet rörde sig om ”över tvåtusen”. Det fanns tillräckligt med vapen [men] inga livsmedel. En förteckning över ”borgare” i området hade gjorts och de skulle ges försvarsrelaterade arbetsuppgifter ”vid första tillfälle”. Rapporten varnade för att även om stämningen var god bland arbetarna vore det vilseledande att påstå att detta avspeglade någon entusiasm för att strida. Bland invånarna i största allmänhet var stämningen ”kontrarevolutionär” och anti-sovjetisk agitation höll på att öka.⁴¹

Informationerna från det delvis industrialiserade Ochtinskijdistriktet på högra sidan av floden gjorde gällande att tusen nya rekryter till Röda armén redan hade anmält sig (de flesta arbetare och ett mindre antal veteransoldater). Stämningen bland arbetarna i området betecknades som ”hoppfull”, medan den bland de mer välbärgade [*obivateli*] kännetecknades av ”feghet”. Rapporten avslutades med att ”livet fortskrider normalt – det finns inga tecken på vare sig panik eller kontrarevolutionär verksamhet”.⁴²

Rapporterna från inte fullt så industrialiserade, mer ”välbärgade”, handelsinriktade, administrativa distrikt och bostadsområden i stadens centrum var inte lika uppmuntrande som de som gällde områden med en högre andel arbetare. Exempelvis pekade rapporten från distriktssovjeten i Första staden, där det fanns några stora och nyligen nedlagda statliga fabriker som arbetat åt försvaret, på att rekryteringen till Röda armén var ”rätt livlig” och stämningen i arbetarkretsar var ”stolt”, rent av ”uppåt”. Men till följd av kontrarevolutionär agitation var samtidigt stämningen bland invånarna i allmänhet ”uppgiven ... förvirrad”. Författaren till denna rapport uppgav att det var svårt att ge några exakta siffror om antalet rekryteringar till

³⁸ TsGA SPb, f. 47, op. 1, d. 44,1.85.

³⁹ För en sammanställning av dessa rapporter, se GARF, f. 393, op. 2, d. 70,11. 137-138 ob.

⁴⁰ GARF, f. 393, op. 2, d. 70,1. 138 ob.

⁴¹ *Ibid.*, I. 137 ob.

⁴² *Ibid.*, II. 137 ob-138.

Röda armén. Ändå uppgav han att 250 nya rekryter skickats iväg till fronten samma morgon (26 februari) och att ytterligare 250 var redo för avfärd på kvällen.⁴³ Den allmänna situationen i Andra stads-distriktet liknade den i Första stads-distriktet, även om rapporten därifrån inte innehöll några siffror.⁴⁴ Som väntat var läget i Rozjdestvenskijdistriktet, ett mycket litet centralt beläget och strategiskt viktigt område eftersom både Smolnyj och Tauriska palatset låg där, än mindre lovande. Enligt rapporten från distriktssovjeten fanns inga som helst listor över nya värvningar åt Röda armén.⁴⁵

Sammanlagt rapporterades 10 320 nya rekryter åt Röda armén från dessa sex distrikt under den tredagarsperiod rapporten omfattade (23-26 februari) – en inte särskilt imponerande siffra med tanke på att fienden såg ut att hota Petrograd omedelbart. Det är emellertid inte säkert att detta var hela sanningen. Uppgifterna tyder på att även fabriksarbetare som var villiga att strida föredrog att enrollera sig i tillfälliga partisanavdelningar på sina egna fabriker eller via arbetarorganisationer, i stället för att behöva finna sig i de mer långvariga och hårdare krav det innebar att gå med i Röda armén.⁴⁶ Dessutom ingick inte nya medlemmar från vänstersocialistrevolutionärernas stridsenheter i Röda arméns siffror.

Men rent allmänt är det svårt att göra någon riktig bedömning av arbetarnas inställning till att försvara revolutionen mot tyskarna. I de memoarer Fedor Dingelstedt – medlem av bolsjevikernas Petersburgkommitté, vänsterkommunist och bolsjevickisk agitator i Petrograd – gav ut 1927 skrev han att vid en bedömning av responsen på rekryteringsuppmaningarna under Brest-krisen måste man skilja på lokala partiledare och ”arbetaraktivister” å ena sidan och vanliga arbetare å den andra. Enligt Dingelstedt var de flesta aktivisterna sympatiskt inställda till revolutionärt krig och verkligen inställda på att slåss mot tyskarna, även om en del börjat omvärdera sin inställning redan när den tyska framryckningen såg som mest hotfull ut. Vanliga arbetare hade däremot redan från första början varit ovilliga att strida.

Dingelstedts minnen är särskilt värdefulla, eftersom de baseras på den dagbok som han förde under denna tid. Som vänsterkommunist var det också osannolikt att han skulle överdriva arbetarnas passivitet när det gällde att strida mot tyskarna. För att belysa sina argument tar han upp två möten på den stora Pipefabriken, där han talade den 23 februari. På det första, inför en samling bolsjeviker på fabriken, erinrar sig Dingelstedt att han märkte av en ”underbar” entusiasm. På det andra, ett stormöte med arbetare, noterade han raka motsatsen – en stark demoralisering bland de politiskt icke anslutna massorna, något som kom till uttryck i knot och missnöje med den förvärrade ekonomiska situationen och hotet om ett nytt krig. ”Uppenbarligen kan den bilden ses som mer eller mindre karakteristisk för breda skikt av arbetare i Petersburg under dessa dagar”, löd hans sammanfattning. För att ytterligare belysa detta skildrade han ett möte på vagnstillverkningen vid maskintillverkaren i Aleksandr den 27 februari, då han mötte liknande reaktioner.⁴⁷

I motsats till Dingelstedt noterade de flesta samtida som skrivit om ämnet en relativt snabb svängning från att man inledningsvis varit för revolutionärt krig till senare krav på omedelbar fred både från partiaktivister på distriktsnivå och fabriksarbetare i allmänhet. I ett tal på bolsjevikernas sjunde allryska partikongress den 7 mars påpekade Kiril Sjelavin, en av de få inom Petersburgkommittén som stött fred redan från början, att folkets inställning till revolutionärt krig svängt 180 grader från det ögonblick tyskarnas offensiv blivit en fråga om liv eller död.

⁴³ *Ibid.*, 1, 137.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ V I Startsev, *Otjerki po istorii Petrogradskoj krasnoi gvandii i rabotjei militsii*, Moskva-Leningrad, 1965, sid. 244-246.

⁴⁷ F Dingelstedt, ”Iz vospomiananii agitatora Petrogradskogo komiteta RSDRP (b) (s sentiabria 1917 g. po mart 1918 g.)”, *Krasnaja letopis'*, 1927, n° 1 (22): 65-68.

För två veckor sedan stödde arbetarna revolutionärt krig ... [Men] när de insett att fienden inte bara var vitgardister utan skräckinjagande [trupper] utrustade med alla möjliga moderna vapen ... började det ena kollektivet efter det andra att anta resolutioner om det omöjliga i att föra ett revolutionärt krig och om [nödvändigheten av] att sluta fred ... Den tiden är förbi när arbetarna i Petersburg, på signal från fabriks sirenerna, gick ut för att försvara revolutionens Petersburg.⁴⁸

Just det slags förändring som Sjelavin beskrivit verkar ha inträffat i fackföreningar och distriktssovjeterna under trycket från medlemmarna. Som tidigare konstaterats hade fackföreningsrådet i Petrograd vid ett extra möte den 22 februari antagit ett resolutionsförslag från Rjazanov, som yrkade på fullt stöd för revolutionärt krig. Vid ett möte den 28 februari, sedan Sovnarkom hade gått med på Tysklands nya och mer förödande fredsvillkor, antog rådet åter ett vänsterkommunistiskt resolutionsförslag från Rjazanov, men det skulle bli hans sista framgång.⁴⁹ Den 9 mars, på en konferens som rådet inkallat för att sondera medlemsförbundens åsikter, led Rjazanovs ståndpunkter nederlag. En majoritet av de 500 fackliga företrädarna röstade för en ratificering av avtalet.⁵⁰

En liknande svängning bort från stöd till revolutionärt krig kunde noteras bland distriktssovjeterna i Petrograd. Om de flesta av dem hade lutat åt vänsterkommunismen i början av tyskarnas framryckning, vilket verkar ha varit fallet, var detta inte längre sant i mars. Stämningarna i Viborgdistriktet, där rekryteringskampanjen till Röda armén inledningsvis varit relativt framgångsrik och där den lokala sovjeten i slutet av februari bedömt stämningen bland fabriksarbetarna som ”så revolutionär den någonsin kunde bli”, avspeglade denna förändring.⁵¹ I början av mars då det såg ut som om tyskarna förberedde ett angrepp på Petrograd, som inte skulle gå att hejda, inriktade sig sovjeten i Viborgdistriktet på praktiska åtgärder inför evakueringen, att förstöra egendom som inte kunde flyttas, försvar från hus till hus om det skulle bli nödvändigt, och planer på hur man skulle ta sig an bourgeoisin i det läge som höll på att uppstå.

Den sortens frågor tycktes uppta alla vid ett möte med exekutivkommittén i distriktssovjeten i Viborg den 4 mars, dagen efter undertecknandet av fredsavtalet i Brest-Litovsk, men i ett läge då tyskarnas framryckning fortfarande inte visade några tecken på att bedarra och Kommittén för revolutionärt försvar av Petrograd fortfarande höll på med att stärka försvaret av staden. Aleksandr Kuklin, en f d medlem av Petersburgkommittén som satt ordförande på mötet, yrkade, med hänvisning till tyskarnas brutalitet mot fabriksarbetarna i Pskov och Narva, på att alla transportmedel skulle ställas till förfogande och alla arbetare organiseras i röda garden. Han talade öppet om hur försvaret skulle organiseras om inte arbetarna kunde komma undan i tid. Men att genomföra detta systematiskt, utan att samtidigt orsaka panik, var ett bekymmer, som en annan talare uttryckte det, eftersom ”det var meningslöst att sitta och vänta på direktiv från ledningen eftersom ledningen väntar på oss lika mycket”. Man övervägde på allvar att isolera alla motståndare till sovjetmakten ”från butiksägare till professorer” på en plats där det gick att kontrollera dem. Till sist enades man om att lägga fram resolutionsförslag inför hela sovjeten om sådana åtgärder som mobilisering av alla arbetare mellan 18 och 50 år utan avseende till politiska sympatier, förstöra allt som kunde vara av värde för tyskarna och avrätta alla kontrarevolutionärer om de gjorde minsta motstånd.⁵² Vid ett plenarsammanträde med sovjeten kompletterades listan med evakuering av alla arbetarfamiljer.⁵³

* * *

⁴⁸ *Sed' moi ekstremnyi s'ezd*, sid. 90.

⁴⁹ Rjazanovs resolutionsförslag återfinns i TsGA SPb, f. 6276, op. 3, d.6,1. 12.

⁵⁰ *Ibid.*, 1. 14 ob.

⁵¹ TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 191,11.44-64.

⁵² *Ibid.*, 11. 45-47.

⁵³ *Ibid.*, 11. 57-58.

Under denna ebb i befolkningens vilja till strid gav majoriteten i Petersburgkommittén, trogen sin radikala och självständiga tradition, sitt bergfasta stöd till revolutionärt krig. Den 25 februari, dagen efter att de nya tyska fredsvillkoren hade accepterats, kallade man till möte med representanter för partiets distriktskommittéer. På detta möte antogs en resolution som tog avstånd från regeringens agerande, eftersom detta inte kunde hejda den tyska framryckningen och där man uttalade att det inte fanns något annat alternativ än självförsvar ”med vapen i hand”.⁵⁴ Petrogradbolsjevikernas fjärde stadskonferens hade avbrutits den 20 februari efter att ha krävt att godtagandet av tyskarnas fredsvillkor skulle upphävas.⁵⁵ Konferensen samlades igen den 1 mars för att göra en ny värdering av inställningen till krig eller fred och välja representanter från Petrograd till bolsjevikernas sjunde allryska partikongress, som var planerad att äga rum en vecka senare.⁵⁶

När detta möte ägde rum hade både oron för framryckningen mot Petrograd och Sovnarkoms förtvivlade försök att försvara staden, om det nu var möjligt, ytterligare intensifierats. Denna nya rädsla ledde i början av mars till något som gränsade till det komiska. Det verkar som om Lev Karachan, den nye sekreteraren vid ryssarnas fredsdelegation i Brest, den 1 mars hade skickat två telegram till Sovnarkom i Petrograd: det första var kodat och beskrev de diplomatiska frågor som hade att göra med undertecknandet av freden, det andra, i klarskrift, innehöll en begäran om att ett tåg skulle skickas för att hämta upp delegationen. Det avspeglade delegationens önskan att slippa ifrån den fientliga stämningen bakom tyskarnas linjer som väntades uppstå så fort freden var undertecknad. Olyckligtvis fick Lenin det andra telegrammet först och han drog den förhastade slutsatsen, som *Pravda* tillkännagav den 2 mars, att förhandlingarna brutit samman. I tillkännagivandet utfärdade Lenin en varning ”till alla sovjeter, till alla” att förbereda sig på en omedelbar tysk stormning av Petrograd.⁵⁷ *Pravdas* redaktörer gick ett steg längre med förstasidesrubriken: ”Vår fredsdelegation på väg tillbaka till Petrograd. Frågan om krig eller fred avgjord. Krig! ... Den gamla kapitalistiska världen angriper oss av alla krafter.”⁵⁸ Det var förmodligen ingen tillfällighet att Lenin just vid denna tidpunkt undertecknade ett dekret där allt kommando över Sovjets militära styrkor centraliserades i ett nytt organ, Högsta militära rådet.

Morgonen *efter* diskussionen om krig eller fred på fortsättningen av Petrogradbolsjevikernas fjärde stadskonferens (1 mars) blev rädslan för ockupation allt intensivare och kunde därför inte ha påverkat konferensens överläggningar. Och eftersom konferensdelegaterna dessutom samtliga blivit valda i mitten av februari är det också osannolikt att delegaternas uppfattningar skulle ha avspeglat de senaste förändringarna av arbetarnas inställning till freden. Framträdande ledare på nationell nivå – Radek och Bucharin för vänsterkommunisterna, Sverdlov och Zinovjev för leninisterna – talade på konferensen. Radeks huvudargument för revolutionärt krig var att idén med en andningspaus var ”nonsens”, eftersom läget var sådant att Ryssland skulle tvingas till ”antingen den ena eftergiften efter den andra eller inleda ett nytt krig om två eller tre veckor”. ”Det finns ingen tredje väg”, fastslog han. Sverdlovs argument var å andra sidan det rakt motsatta. Hans huvudargument var att det inte var praktiskt möjligt att ta strid nu – ”när vi ville skicka avdelningar till fronten kunde vi inte räkna med en enda person”. ”När fredsavtalet är klart kommer vi att organisera en Röd armé”, sade han. ”Inför hela folket tillkännager vi att vi undertecknat denna avskyvärda fred [enbart] för att få en kort frist.” Sverdlov var obeveklig

⁵⁴ RGASPI, f. 1, op. 4, d.113, 11. 7-9 ob; se även f. 1, op. 1, d. 67.

⁵⁵ Se ovan, kapitel 6.

⁵⁶ TsGAIPC, f. 1, op. 4, d.113, 11. 7-9 ob; se även f. 1, op. 1, d. 67.

⁵⁷ *Pravda*, 2 mars 1918, sid. 1.

⁵⁸ *Ibid.*

om att vänsterkommunisternas nej till fred ”innehöll frön till en splittring [av partiet]” och han uppmanade de församlade att avvisa denna inriktning.⁵⁹

Sverdlovs påstående att vänsterkommunisterna höll på att orsaka en splittring retade Bucharin. Han gjorde den helt självklara invändningen att det var Lenin som stått för risken för splittring genom att hota att avgå när en majoritet i centralkommittén varit för revolutionärt krig.⁶⁰ Zinovjev, som var siste talare, baserade sina argument till förmån för ratificering på sin tolkning av stämningarna bland arbetarna, som de kommit till uttryck i Petrogradsovjeten. Efter att ha lyssnat till vänsterkommunisternas ”revolutionära fraser”, hade deltagarna där stått fast vid att det var nödvändigt att gå med på fred. Även om han inte fullständigt ville avfärda vänsterkommunisternas påståenden att det gick att hitta revolutionär entusiasm bland arbetarna hävdade han att ”om arbetare och alla bolsjeviker skickas till fronten ... kommer det att leda till att partiet och blomman av proletariatet krossas fysiskt”.⁶¹ Vid denna tidpunkt höll vänsterkommunisterna på att förbereda utgivning av en egen tidning, *Kommunist*.⁶² Zinovjev avslutade med att uppmana dem att avstå från detta. Sverdlovs och Zinovjevs argument gjorde emellertid inget större intryck på de församlade. De ställde sig bakom vänsterkommunisterna och valde en delegation till sjunde partikongressen, och en ny Petersburgkommitté, där vänsterkommunisterna var i majoritet.⁶³ Första numret av *Kommunist* utkom den 5 mars.

I detta läge trodde vänsterkommunisterna i Petrograd sig fortfarande ha stöd av partiets distriktskommittéer och ett stort antal vanliga arbetare. Men när sjunde partikongressen inleddes den 8 mars var det förtroendet rubbat, vilket vänsterkommunisterna öppet medgav. I *Kommunist* den 14 mars hette det således, efter en bedömning av de negativa effekter stängningen av fabriker och mobiliseringen till Röda armén hade haft för partistrukturen och aktiviteten i Petrograd, framför allt i tunga industriområden som Viborg, att ”synen på frågan om krig eller fred ute i distrikten har förändrats. Om representanter för distrikten tidigare, som avspeglade av stämningarna där, var för revolutionärt krig är det nu ratificering av fredsavtalet som dominerar”.⁶⁴ Protokoll från bolsjevikernas distriktskommittéer i mitten av mars bekräftar denna förändring.⁶⁵

Fredsfrågan hade diskuterats vid ett plenarsammanträde i Petrogradsovjeten den 5 mars. Efter en sammandrabbning mellan Zinovjev och Kamkov avvisades ett resolutionsförslag som gick emot Brest, med stöd av mensjeviker, socialistrevolutionärer och vänstersocialistrevolutionärer, till förmån för ett förslag från bolsjevikerna att ställa sig bakom ratificering – och detta trots Petersburgkommitténs långvariga stöd för revolutionärt krig. I själva verket hade ett möte före plenarsammanträdet med bolsjevikernas grupp i Petrogradsovjeten, under Zinovjevs ledning, tagit avstånd från redaktörerna för *Kommunist* och krävt val av en ny Petersburgkommitté.⁶⁶ Enligt *Krasnaja gazeta* hade röstsiffrorna vid omröstningen om denna ytterst speciella resolution varit ”ett par hundra mot en”.⁶⁷ Det var ytterligare bevis för att stämningen bland gräsrotterna nu svängt ordentligt till förmån för en ratificering och mot vänsterkommunisterna.

* * *

⁵⁹ TsGAIPD, f. 1, op. 4, d. 113, 11.7-8 ob.

⁶⁰ *Ibid.*, 1. 9. Bucharin avsåg det centralkommittémöte den 23 februari som skildrats i kapitel 6.

⁶¹ *Ibid.* 1. 9 ob.

⁶² Inte att förväxla med den teoretiska tidskriften med samma namn, som bolsjevikernas oblastbyrå i Moskva utgav mellan april och juni 1918.

⁶³ *Kommunist*, 5 mars 1918, sid. 4. Se även *Kommunist*, 14 mars 1918, sid. 2

⁶⁴ *Kommunist*, 14 mars 1918, sid. 3. Det fanns undantag. Vid ett möte med partikommittén i Narvadistriktet den 14 mars röstade majoriteten för revolutionärt krig. Se *Kommunist*, 15 mars 1918, sid. 4; 17 mars 1918, sid. 4.

⁶⁵ För exempel på detta, se TsGAIPD, f. 2315, op. 1, d. 3, 1. 83 och f. 8, op. 1, d. 2, 11. 1-1 ob.

⁶⁶ TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 201, 1.3.

⁶⁷ *Krasnaja gazeta*, 6 mars 1918, sid. 2.

I början av mars medförde tyskarnas till synes omedelbart förestående ockupation av Petrograd att Petersburgkommittén vände sig till centralkommittén med en begäran om att bolsjevikpartiets sjunde allryska kongress, som var planerad att samlas den 5, skulle flyttas till Moskva.⁶⁸ På Petersburgkommitténs initiativ vidarebefordrade Zinovjev också en angelägen begäran till centralkommittén om ett extra anslag på flera hundratusen rubel till stöd för stadens partiorganisations fortsatta verksamhet om den skulle tvingas att gå under jorden vid en ockupation.⁶⁹ Vid denna tidpunkt hade bolsjevikernas distriktskommittéer redan börjat förbereda sig på att gömma sig. Trots att det redan då fanns avancerade planer på att regeringen skulle flytta till Moskva avlogs båda kraven. Det är rimligt att spekulera om att centralkommitténs svala känslor för Petersburgkommitténs problem påverkades av att den senare öppet och med kraft hade motsatt sig ratificeringen av Brestavtalet. Symptomatiskt för denna inställning var att centralkommittén den 9 mars, vid sitt sista sammanträde i Petrograd, röstade för att Petersburgkommittén skulle upplösas. Zinovjev, Smilga och Lasjevitj, som lett revolten mot Petersburgkommittén i bolsjevikernas fraktion i Petrogradsovjeten, utsågs till att verkställa beslutet och, antagligen, se till att det bildades en mer foglig, Brestvänlig, Petersburgkommitté.⁷⁰

Det mest anmärkningsvärda med bolsjevikpartiets sjunde allryska partikongress, vars främsta syfte var att ta ställning till ratificeringen av Brestavtalet innan fjärde allryska sovjetkongressen, var måhända att den över huvud taget gick att hålla. På grund av svårigheterna med att ta sig till Petrograd – tyskarna stod ju när allt kom omkring bokstavligen vid ”stadsportarna” och järnvägstransporterna var kaotiska – hade bolsjevikernas centralkommitté på förhand enats om att denna partikongress skulle betraktas som legitim om bara antalet närvarande delegater översteg hälften av det antal som varit med på sjätte partikongressen i början av augusti 1917.⁷¹ Av de som deltog i denna kongress hade 157 haft full rösträtt och 110 ”konsultativ rösträtt”. Följaktligen krävdes minst 79 delegater med rösträtt för att sjunde kongressen skulle vara beslutsmässig, även om man bortsåg från delegater med konsultativ rösträtt. Bara 17 delegater med rösträtt hade infunnit sig den 5 mars, när kongressen skulle inledas. Dagen därpå var 36 delegater med rösträtt på plats och ytterligare några rapporterades vara på väg.⁷² Detta var knappt hälften av vad som krävdes för beslutsmässighet, men kongressen fick ändå fortsätta. Den troliga orsaken till denna avvikelse från stadgarna var att Lenin inte ville veta av några fler dröjsmål. Han tänkte neutralisera vänsterkommunisterna och få mandat av partiet att ratificera Brestavtalet för att sedan kunna få bukt med det starka motståndet mot avtalet från vänster-socialistrevolutionärer och moderata socialister på fjärde allryska sovjetkongressen, som snart skulle äga rum. Dessutom verkade tyskarna på väg att inleda stormningen av Petrograd när som helst.

Lenin utnyttjade sin inledande rapport för centralkommitténs räkning till att staka ut gränserna för debatten om ratificering. Först framhöll han i vilken utsträckning det ovedersägliga debaclet

⁶⁸ TsGAIPD, f. 1, op. 4, d. 128,1. 3.

⁶⁹ TsGAIPD, f. 1, op. 1, d. 3, 1. 2. På egen hand skickade Petersburgkommittén en liknande begäran till centralkommittén. TsGAIPD, f. 1, op. 1, d. 105,1. 1.

⁷⁰ *Protokoly tsentral'noho komiteta RSDRP (b)*, sid. 165. Protokollet från detta möte lades till i den version av centralkommitténs protokoll åren 1917-1918, som utgavs 1958. De var emellertid daterade 19 januari, vilket, som den sovjetiske historikern E V Klopov, först konstaterade 1966, var klart felaktigt. Den franska historikern Eva Berar hävdar att 19 januari var rätt datum för detta möte. Även om hon på ett övertygande sätt argumenterar för vikten av att undkomma fortsatta kontrarevolutionära sammansvärjningar i Petrograd som en faktor som påverkade evakueringen av regeringen är det uppenbart att mötet faktiskt ägde rum den 9 mars. För de olika argumenten, se E V Klopov, ”Daty zasedanii TsK RKP (b) neobchodimo utotjnit (9 marts 1918)”, *Voprosy istorii KPSS*, 1966, n° 11:118-119; och Eva Berar, ”Pochemu bolsjeviki pokinuli Petrograd?”, *Minuyshee: Istoritjeskii al'manakh*, 1993, n° 14:226-250.

⁷¹ *Sed'moi ekstrennyi s'ezd*, sid. 1.

⁷² *Ibid.*

vid fronten hade bekräftat hans uppfattning att omedelbar fred varit nödvändig redan i januari, varefter han behandlade vänsterkommunisterna som oregerliga ungdomar och bannade dem för de långt mer kostsamma fredsvillkor som revolutionen nu hade påtvingats. Lenin gav också Trotskij en stor del av skulden för det läge Sovjetrysslands hamnat i. Trotskijs inledande försök att utnyttja förhandlingarna i Brest till att befrämja revolutioner utomlands hade varit storartade, men hans ovilja att gå med på tyskarnas första villkor, när de framställdes i form av ett ultimatum, och i stället komma med sin strategi ”varken krig eller fred”, hade varit ett oförsvarligt misstag, och Lenin lät antyda att den överenskommelse som de båda haft hade brutits. Men även om alla Lenins förutsägelser om Rysslands militära svaghet besannats och landet hade fått se sig besekrat på elva dagar av ynkliga fiendestyrkor, var allt ändå inte förlorat. Visserligen såg det ut som om Petrograd var dömt. Det var Lenin säker på och, vilket vi nu känner till, agerade också utifrån detta antagande. En ratificering av avtalet även i dess nuvarande form skulle emellertid ge ett andrum på åtminstone några dagar, och kanske mer, vilket skulle kunna utnyttjas till att fortsätta evakueringen av huvudstaden, upprätta en ny armé, etablera lag och ordning på hemmaplan, organisera ekonomin, reparera järnvägarna och utföra andra nödvändiga försvarsmässiga förberedelser. Kort sagt klargjorde Lenin att en ratificering av avtalet var det pris man fick betala för att kunna överleva, hur kostsamt och smärtsamt det än kunde vara.⁷³

Bucharins återhållsamma replik för vänsterkommunisternas räkning kontrasterade skarpt med Lenins öppningssalva. Som svar på Lenins upprepade påståenden att vänsterkommunisterna envist vägrat ta hänsyn till verkligheten och nödvändigheten av reträtt påminde han Lenin om att vänsterkommunisterna tvärtom konsekvent hållit fast vid principen att den ryska revolutionen endera skulle räddas av revolutioner utomlands eller krossas av kapitalistmakterna. Vänsterkommunisterna hade dessutom alltid utgått från att Rysslands konflikt med imperialismen skulle börja med nederlag. Enligt Bucharin var den grundläggande skillnaden mellan de båda sidorna att vänsterkommunisterna trodde på att en internationell arbetarrevolution var nära förestående. I motsats till Lenins pessimistiska syn på utsikterna till avgörande omedelbara revolutioner utomlands ansåg vänsterkommunisterna att den internationella arbetarrörelsen just befann sig på väg mot en avgörande förändring i riktning mot revolution, vilket bekräftade den inriktning de föreslagit.

Bucharin avvisade också Lenins påstående att bara några dagars andningspaus var allt som behövdes för att genomföra försvarsförberedelser i den omfattning och av det slag han talat om – något som Uritskij kraftfullt återkom till senare under debatten. Vad beträffar Bucharin och Uritskij trodde de inte att något kort uppehåll i kriget med Tyskland skulle räcka för att åstadkomma några större förbättringar av Rysslands militära förmåga. Hur skulle revolutionen kunna optimera sina möjligheter att överleva? Lenins svar var andningspausen, som han nu framställde som en helt utvecklad teori. Bucharins svar var revolutionärt krig. När de tyska trupperna trängde allt längre in i Ryssland skulle alltfler arbetare och bönder, slagna och förtryckta av invasionsstyrkorna, göra uppror. Till att börja med skulle oerfarna partisanavdelningar råka ut för bakslag, men under denna kamp skulle arbetarklassen, som befann sig i upplösningstillstånd på grund av det ekonomiska kaoset, enas bakom parollen om heligt krig mot militarism och imperialism. Arbetare och bönder skulle lära sig att hantera vapen, de skulle bygga upp en armé och, till sist, skulle de segra.⁷⁴ Enligt Bucharin var den ryska och den internationella revolutionens öde beroende av att man antog denna strategi.

Den häftiga debatten om Brest på sjunde partikongressen varade tolv timmar och sträckte sig över två dagar. Förutom Lenin och Bucharin deltog 17 delegater i debatten – 10 var för

⁷³ *Ibid.*, sid. 7-24. [Lenins tal finns på svenska: [RKP\(b\):s sjunde, extra kongress den 6-8 mars 1918](#) – se särskilt slutordet i debatten om verksamhetsberättelsen]

⁷⁴ *Ibid.*, sid. 24-40.

ratificering och 7 emot. Resultatet av omröstningen om ratificering slutade med 30 för, 12 emot och 4 nedlagda.⁷⁵ Detta blev droppen för Rjazanov, som ansåg Lenins inställning till Brest-freden vara ett förräderi mot världsproletariatet och en kränkning av sina djupast liggande revolutionära principer. Han meddelade nu demonstrativt att han lämnade partiet.⁷⁶ Krestinskij hade retat sig på Lenins våldsamma kritik av Trotskij för dennes strategi av ”varken krig eller fred” och lade nu fram ett resolutionsförslag till stöd för den. Som han med rätta påpekade hade Trotskijns hållning omfattats av en stor majoritet i partiledningen. Ändå led Krestinskijns resolution nederlag. Trotskij tog detta som en förolämpning och drog förståeligt nog slutsatsen att han gjordes till syndabock för den omöjliga situation partiet hade hamnat i och att avvisandet av Krestinskijns resolutionsförslag innebar ett misstroendevotum mot honom själv. Han reagerade med att avgå från alla poster i regeringen.⁷⁷

Zinovjev försökte blidka Trotskij. En rad resolutionsförslag om Brest lades fram och gick till omröstning. Åtminstone en del av dem tolkade Lenin som nya understuckna försök att få parti-medlemmarna att på sovjetkongressen stödja revolutionärt krig. Det motsatte han sig naturligtvis. Till sist fick ett förslag av Zinovjev flest röster, där den sovjetiska delegationens allmänna strategi i Brest fick beröm, men med indirekt kritik av att den inte velat gå med på de tyska villkoren när de framställdes i form av ett ultimatum.⁷⁸

Vid sista sammanträdet på kongressen natten till den 8 mars godtog delegaterna Lenins argument att partiets formella namn, Rysslands socialdemokratiska parti (bolsjevikerna), var föråldrat och borde ändras till Rysslands kommunistiska parti (bolsjevikerna), i förkortning RKP (b).⁷⁹ Hur man lyckades få Trotskij att dra tillbaka sitt beslut att avgå är okänt. Vid valet till centralkommittén i slutet av kongressen fick bara han och Lenin maximalt antal röster, 34. Fem av de 39 delegaterna lade ned sina röster.⁸⁰ Kanske bidrog denna starka uppbackning till att läka lite av blessyrerna från kritiken av hans misslyckade strategi i Brest. Hur det nu än må vara med den saken började en del nationella regeringsorgan, medan delegaterna på bolsjevikernas sjunde partikongress höll på att avsluta överläggningarna, redan att installera sig i Moskva och hemliga och långt framskridna arrangemang var redan i görningen för att Sovnarkom, centrala exekutivkommittén i allryska sovjetkongressen och bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas centralkommittéer omedelbart skulle flytta dit.

* * *

Den 26 februari, samma dag som man beslutade att fly från Petrograd, gav Sovnarkom order om omedelbar evakuering av sedeltryckeriet och guldreserven.⁸¹ Viktiga regeringskommisariat och utländska ambassader satte skyndsamt i gång med att förbereda flykten. Ministeriet av lägre rang, som Lunatjarskijns folkkommisariat för upplysning och kultur, skulle bli kvar i Petrograd så länge som möjligt. USA:s ambassad, som leddes av David Francis, evakuerades till staden Vologda cirka 40 mil öster om Petrograd vid den direkta järnvägsförbindelsen med hamnstaden Archangelsk i norr. Personalen vid de brittiska och franska ambassaderna försökte ta sig ut via Finland, men bara britterna lyckades. Den franske ambassadören Joseph Noulins och hans medarbetare anslöt sig snart till amerikanerna, i likhet med mindre allierade beskickningar, i

⁷⁵ *Ibid.*, sid. 127-128.

⁷⁶ *Ibid.*, sid. 128.

⁷⁷ *Ibid.*, sid. 129.

⁷⁸ *Ibid.*, sid. 137.

⁷⁹ *Ibid.*, sid. 176-177. [Se ”Resolution om ändring av partinamnet ...” i [RKP\(b\):s sjunde, extra kongress den 6-8 mars 1918](#)]

⁸⁰ *Ibid.*, sid. 170.

⁸¹ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 70,1. 1.

Vologda.⁸² Allt detta plus förutsägelser i näringslivskretsar att de tyska styrkorna skulle kväva revolutionen fick priserna att stiga på den sjunkande aktiemarknaden i Petrograd.⁸³

I slutet av februari ledde Zinovjev en delegation på hög nivå till Moskva för att börja arbetet med att hitta lokaler åt regeringen där.⁸⁴ För att frigöra kontorsutrymmen och bostäder åt nykomlingarna gavs order om att icke nödvändiga institutioner och invånare omedelbart skulle evakueras från Moskva. Redan innan Zinovjev den 4 mars var tillbaka i Petrograd hade en del regeringsorgan sökt sig till den nya huvudstaden. Trots att en operation av denna storleksordning inte kunde hållas hemlig, och när dessutom den icke sovjetvänliga pressen detaljrikt rapporterade om den, meddelade den centrala exekutivkommitténs presidium den 1 mars att alla rykten om att Sovnarkom och centrala exekutivkommittén tänkte fly från Petrograd var fullständigt grundlösa, att såväl Sovnarkom som centrala exekutivkommittén var kvar i staden för att förbereda starkast tänkbara försvar av huvudstaden; och att frågan om en evakuering bara kunde bli aktuell om Petrograd skulle utsättas för värsta sortens omedelbara hot, något som ännu inte var fallet.⁸⁵ Den sortens dementier skulle fortsätta ytterligare en vecka.⁸⁶

Bakom kulisserna oroade sig lokala bolsjeviker för de negativa följder som regeringens flykt kunde få bland fabriksarbetarna i Petrograd. Detta framkom på ett möte med Petersburgkommittén den 6 mars 1918.⁸⁷ Fenigstein rapporterade att evakueringen redan hade påbörjats och att den genomfördes på ett olämpligt sätt, där regeringsinstitutioner stod först i kön för att få ge sig av. Massorna riskerade att bli utan ledare och om detta inträffade skulle risken för en framgångsrik kontrarevolution öka kraftigt.

Vid den tidpunkten hade tyskarnas meddelande om att man hade godtagit sovjetregeringens kapitulation nått fram. Och på grund av detta uttalade Stanislav Kossior sin övertygelse om att den evakueringsplan som börjat genomföras borde ändras. Men också han protesterade mot ”den panikartade evakueringen”. Sjelavin, som i motsats till Fenigstein och Kossior inte var vänsterkommunist, delade deras onda aningar. Han föreslog att evakueringen skulle ske i enlighet med följande principer: 1. Värdefull fabriksutrustning skulle prioriteras i stället för regeringsinstitutioner; 2. Att evakuera sovjeterna gick inte för sig, eftersom det skulle beröva staden organ för att sköta ekonomin och en brådskande evakuering av regeringsinstitutioner var inte tillrådligt; 3. Evakueringen av partiet måste ske långsamt; och 4. om det blev nödvändigt måste man prioritera evakuering av centrala exekutivkommittén, VtsIK, och bolsjevikerens Petersburgkommitté. Dessa principer godkändes med tillägget att befolkningen måste informeras i förväg om alla former av evakuering och att evakueringen inte fick ske på något panikartat, plötsligt sätt. Detta vidarebefordrades till centralkommittén men fick ingen märkbar effekt på sättet att genomföra evakueringen, även om det omedelbara hotet om en omedelbar tysk attack mot Petrograd nu hade minskat.

Den 7 mars meddelade till och med *Krasnaja gazeta*, som dagen innan ihärdigt hade förklarat att inga regeringstjänstemän ”hade några som helst planer på att åka någonstans över huvud taget”, plötsligt att en förflyttning av regeringsorgan var i görningen. Åtgärden motiverades med att det skulle vara omöjligt att återuppbygga politiska och ekonomiska institutioner och styra staten med fienden så nära. Tillkännagivandet sockrades med uppgifter om att Petrograd

⁸² Om Vologda som diplomatisk huvudstad i Ryssland, se A Bykov och L Panov, *Diplomatitjeskaia stolitsa Rossii*, Vologda, 1998.

⁸³ *Izvestija*, 27 februari 1918, sid. 2.

⁸⁴ *Nasje uremia*, Moskva, 7 mars 1918, sid. 3; *Krasnaja gazeta*, 6 mars 1918, sid. 4.

⁸⁵ *Znamja Truda*, 1 mars 1918, sid. 3.

⁸⁶ Så sent som den 6 mars gav Petrogradsovjetsens presidium order om att individer som spred falska rykten om att regeringen var på väg att fly skulle arresteras. TsGA SPb, f. 9618, op. 1, d. 240,1.80. Se även TsGA SPb, f. 47, op. 1, d. 42,1.49.

⁸⁷ TsGAIPD, f. 1, op. 2, d. 3,11. 1-5.

skulle utropas till en fri stad och att denna status innebar obegränsade ekonomiska fördelar. Enligt *Novoje vedomosti* såg till och med en del företagsledare fram mot att Petrograd skulle bli ”ett andra New York”.⁸⁸ Dagen därpå, fredagen den 8 mars, rapporterade *Krasnaja gazeta* att Folkkommisariatet för rättsliga frågor skulle flytta till Moskva nästa dag och öppna på nytt på måndag. Det är värt att notera att tjeikan utnyttjade Sjteinbergs oro för flytten till att avrätta några politiska fångar. När Sjteinberg fick vetskap om detta bara några timmar innan han själv skulle avresa till Moskva krefsade han ner en order till biträdande folkkommisarien Aleksandr Schreider om att sätta stopp för avrättningarna.⁸⁹

I Sovnarkoms ursprungliga beslut att evakuera regeringen hade det specificerats att i flytten till Moskva skulle ingå ett minimalt antal ämbetsmän och deras familjer från den centrala administrationen samt, underförstått, bara mycket viktiga arkiv och utrustning.⁹⁰ I praktiken utnyttjade de flesta kommissariaten möjligheten att undkomma tyskarna och skickade ett stort antal ämbetsmän och deras familjer till Moskva, från topp tjänstemän till kontorister, samt enorma mängder möbler och utrustning, bokstavligen talat ”ända ner till köksbänkarna”. Denna massomflyttning lade en tung börda på Rysslands redan orimligt överfyllda järnvägsvagnar och tåglinjer, för att inte tala om vad det innebar för bostadsmarknaden i Moskva. Det stred också mot Sovnarkoms tillkännagivande att evakueringen var temporär och att den i vilket fall som helst krävde ett godkännande av fjärde allryska sovjetkongressen. Långa listor över föremål som forslats till Moskva illustrerar detta. Bland de 1 806 föremål som fanns med på listan för marinens generalstab återfanns exempelvis arkiv, kartor, kontorsutrustning och möbler, men även ikoner (högst upp på listan på de flesta kontoren), gardiner, mattor, speglar, askfat, spisar, köksutrustning, porslin, bestick, samovarar, matsalsmöbler, handdukar, filtar och ett otal andra föremål. Ett femtiotal rum tömdes helt.⁹¹ För att kunna frakta sitt eget stora bibliotek och andra personliga tillhörigheter lade Bontj-Bruevitj beslag på två stora lastfordon som var avsedda för att föra över partilitteratur till Moskva.⁹² Tjeikan rensade också sina kontor sedan ledningen den 8 mars beslutat att evakuera hela organisationen och dess stab, ”och inte lämna någon efter sig”.⁹³ Samtidigt som den höll på att forsla allt sitt arkivmaterial om Petrograd till Moskva lämnade tjeikan hundratals fångar vind för våg i Goročovaja 2 och Korsfängelset (Kresty), utan någon som helst dokumentation om orsaken till att de arresterats.⁹⁴ Evakueringen av landets regering var oerhört komplicerad och sträckte sig till långt fram på västkanten. Allt detta fogades till de redan förfärliga problemen för de sovjetiska myndigheter som blev kvar i Petrograd. Inte helt förvånande skickade ledningen för bolsjevikerna i Petrograd i slutet av mars ett brev till centralkommittén där man protesterade mot de omständigheter under vilka landets regering lämnat staden. Man var särskilt upprörd över tjeikans agerande, som ”fört bort dokument [och] utredare, men lämnar kvar fångarna”.⁹⁵

De högsta regeringsinstitutionerna – Sovnarkom och den centrala exekutivkommittén – samt bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas centralkommittéer lämnade Petrograd i skydd av mörkret natten mellan den 10 och 11 mars. Färden hade planlagts minutiöst av Vladimir Bontj-Bruevitj. Enligt topphemliga instruktioner skulle regerings- och partitjänstemän, och deras familjer och personliga tillhörigheter, omedelbart avresa till Moskva på ett avstängt spår på Nikolajevskij-järnvägen mellan Petersburg och Moskva. Minst tre olika

⁸⁸ *Novoje vedomosti*, 21 mars 1918, sid. 4.

⁸⁹ GARF, f. 6148, op. 1, d. 2. Utgivet i *Puti revoliutsii (stat'i, materialy, vospominaniia)*, Berlin, 1923, sid. 357.

⁹⁰ ERGASPI, f. 19, op. 1, d. 116,11.34-56 ob.

⁹¹ TsA VMF, f. r-342, op. 1, d. 116,11.34-56 ob.

⁹² Iz perepiski E D Stasovoi i K T Novgorodtsevoi (Sverdlovoi), mart-dekabr' 1918 g., ”, *Voprosy istorii*, 1956, n° to:91-92.

⁹³ A L Litvin, *Levye esery i VTjeka: Sbornik dokumentoy*, Kazan, 1996, sid. 51-52.

⁹⁴ *Novaja Zjizn'*, 14 mars 1918, sid. 1. VTjekan lämnade Petrograd vid middagstid den 9 mars.

⁹⁵ RGASPI, f. 446, op. 1, d. 1,11.2-2 ob.

tågsätt, skyddade av de lettiska skyttesoldaterna, hade samlats ihop för resan. Lenin, Krupskaja, Lenins syster Maria Iljitjna och medlemmar av Sovnarkom och deras familjer färdades i det första tåget. Det åtföljdes med flera minuters intervall av tåg med centrala exekutivkommittén och de styrande partiernas centralkommittéer ombord.

Allt gick smidigt tills konvojen nått fram till den lilla järnvägsstationen Malaja Visjera, cirka tolv mil sydost om Petrograd. Där stoppades konvojen av ett oväntat möte med ett godståg fullastat med bångstyriga och beväpnade matrosar från Östersjöflottan. Matroserna neutraliserades på några timmar och regeringen kunde sedan fortsätta utan fler incidenter. Redogörelser för incidenten i Malaja Visjera, som publicerades under Sovjeteran, avfärdade det hela som ett verk av anarkistiska matrosar som utan tillstånd bestämt sig för att åka hem och råkade befinna sig i området.⁹⁶ Kringströvande band av plundrande soldater och matrosar var vanligt förekommande på de ryska järnvägarna vid denna tid, och det kan alltså vara hela sanningen. Men det går heller inte att utesluta att matroserna varit ute efter att sätta stopp för evakueringen av regeringen. Hur som helst anlände konvojen säkert på kvällen den 11 mars.

Matroserna från Kronstadt hade en tendens att vara särskilt entusiastiska och uthålliga anhängare till revolutionärt krig. Deras självständighet och radikalism avspeglades i det starka inflytande som vänstersocialistrevolutionärerna (i allians med en liten radikal utbrytargrupp ur socialistrevolutionärerna, de socialistrevolutionära Maksimalisterna) fått i Kronstadtsovjeten i början av 1918. Ett typiskt uttryck för stämningarna i Kronstadt vid denna tid var ett brev, som publicerades på framträdande plats *Izvestija Kronsjtadtskogo soveta* den 2 mars.⁹⁷ ”Har vi störtat den ryska tsarismen och bourgeoisin bara för att strypare utan strid få böja oss inför tyska?”, undrade brevets författare, för att sedan svara: ”Nej, och tusen gånger nej! ... Skam över de ynkryggar som flyr från det Röda Petrograd!” Och Kronstadtsovjeten fortsatte att kräva att Sovnarkoms fredspolitik skulle avvisas och att kriget mot Tyskland återupptas långt efter att folkopinionen och de flesta sovjeterna i Petrograd övergått till att stödja ratificering. Följden var, som Aleksandr Brusjvit – vänstersocialistrevolutionär från Kronstadt – konstaterade vid vänstersocialistrevolutionärernas andra nationella kongress i april: ”I bolsjevikretsar har Kronstadt blivit något suspekt; de [bolsjevikerna] går inte längre omkring och skryter med att det är revolutionens ära och stolthet.”⁹⁸

* * *

Den fjärde allryska sovjetkongressen samlades i Moskva på kvällen den 15 mars, tre dagar efter att huvuddelen av dess nationella representanter hade kommit dit. Kongressdelegaterna stod inför fullbordat faktum när det gällde huvudfrågorna på dagordningen, dvs ratificeringen av Brestfreden och flyttningen av huvudstaden från Petrograd till Moskva. Enligt den officiella förteckningen var 814 av de 1 172 delegaterna med rösträtt bolsjeviker (av vilka de flesta före kongressen ställt sig bakom att stödja ratificering), 238 var vänstersocialistrevolutionärer och 114 tillhörde småpartier eller saknade partitillhörighet.⁹⁹ Deltagandet från enskilda sovjetar var slumpmässigt, främst beroende på att det saknades klara och bestämda regler för val av delegater, dåliga kommunikationer och transportsvårigheter. Men åtminstone vad beträffar fördelningen mellan ”leninister”, vänsterkommunister och vänstersocialistrevolutionärer förefaller det inte som om kongressen var snedvriden. Trots att Sjteinberg före kongressen offentligt hade lovat att granska delegationerna för att se om det fanns ”döda själar”, ifrågasattes närvarorätten

⁹⁶ För exempel, se V D Bontj-Bruevitj, *Perezd Sovetskogo praviterstva iz Petrograda v Moskvu (po litjnym vospominaniiam)*, Moskva, 1926, sid. 16-18; samt V Jakovlev, ”Malo-Visherskii epizod (Perezd Sovnarkoma v Moskvu v 1918 g.)”, *Krasnaia letopis*, 1934, n° 1 (58): 94-102.

⁹⁷ *Izvestija Kronsjtadtskogo soveta*, 2 mars 1918, sid. 3.

⁹⁸ *Partiia levych sotsialistov-revoluutsionerov: Dokumenty i materialy*, sid. 261.

⁹⁹ *Stenografitskii ottjet 4-go tjezvytjainogo s"ezda sovetov rabotjich, soldatskich, krest'ianskich i kazatj'ich deputatov*, Moskva, 1920, sid. 83.

bara för 14 bolsjevikiska delegater med rösträtt.¹⁰⁰ Varken under kongressen eller efteråt ifrågasatte vänstersocialistrevolutionärer eller vänsterkommunister kongressens legitimitet.

De enkäter om inställningen till krig eller fred som Sovnarkom och centrala exekutivkommittén begärt in från sovjeterna runt om i landet visade på ett mycket starkare stöd för revolutionärt krig än vad som märktes bland kongressdelegaterna. Men i mitten av mars togs inte längre sådana uppgifter på särskilt stort allvar, eftersom en stor andel av dem härrörde från tiden innan den 3 mars, då det preliminära fredsavtalet mellan Sovjetryssland och Tyskland undertecknades, och även innan delegaterna till fjärde sovjetkongressen hade valts på regionala och lokala möten.¹⁰¹ Det som mest påverkat bolsjevikgruppernas ställningstaganden under dessa förkongressmöten var förmodligen den starka uppslutningen bakom en ratificering på bolsjevikpartiets sjunde allryska kongress, plus meddelandena om fortsatta bakslag vid fronten.

Det överväldigande stödet för ratificering bland bolsjevikernas delegater på den nationella sovjetkongressen hade framgått vid de inledande gruppmötena den 13 och 14 mars. Vid dessa möten beslutade man, sedan Lenin talat för ratificering och partiorganisationerna ute i landet rapporterat, att Lenin skulle presentera partiets syn på frågan på kongressen. Efter ett nytt nederlag samlades vänsterkommunisterna på ett separat möte för att fatta beslut om sin strategi.¹⁰² Vid detta möte beslöts att vänsterkommunisternas kritik av Brestfreden, och deras framtida agerande, skulle läggas fram som en formell deklaration till kongressen. Men av hänsyn till partidisciplinen skulle vänsterkommunisterna inte delta i debatten på kongressen om ratificering och de skulle också avstå från att delta i omröstningen i frågan.

Vänstersocialistrevolutionärernas kongressgrupp, som hade ett möte samtidigt, fick lyssna till rapporter från sina representanter i lokala sovjeterna, av vilka en majoritet hade avvisat freden. Kamkov och Sjteinberg kom med glödande appeller om fortsatt motstånd mot ratificering av fredsavtalet och efter en längre debatt ställde sig gruppen bakom detta. Vid denna tidpunkt handlade debatten bland vänstersocialistrevolutionärerna mindre om huruvida man skulle motsätta sig en ratificering än om beslutet från partiets centralkommitté att kräva att dess representanter i Sovnarkom skulle avgå från sina poster om Brestavtalet godkändes för att partiet skulle ha full frihet att ställa sig i spetsen för fortsatta ”resningar” mot den tyska imperialismen.

På grund av allt detta blev förhandlingarna vid fjärde allryska sovjetkongressen som väntat mest en formalitet. Huvuddelen av första sammanträdet den 15 mars upptogs av ett långt, svepande anförande av Lenin till förmån för ratificering. Eftersom striden mot motståndarna till ratificeringen redan var vunnit undvek Lenin att i onödan provocera vänsterkommunisterna i hopp om att så fort som möjligt kunna återställa någon form av enighet inom partiet. Ett centralt tema i hans anförande var att imperialismens och finanskapitalets attack på den ryska revolutionen hade startat med tyskarnas offensiv i mitten av februari, och eftersom man inte hade någon möjlighet att slå tillbaka den, berodde den fortsatta utvecklingen av den ryska revolutionen på att det europeiska proletariatet gjorde en framgångsrik resning.¹⁰³

Eftersom vänsterkommunisterna hade bestämt sig för att tåga var det Kamkov och Sjteinberg som stod för huvudinläggen från motståndarna till ratificeringen. Kamkov förlöjligade själva idén med att fråga kongressen om fredsavtalet skulle ratificeras och framhöll områden i det forna ryska imperiet, som Ukraina, där den tyska framryckningen möttes av hårt motstånd. Som

¹⁰⁰ *Ibid.*, sid. 82. Om Sjteinbergs inlägg, se *Novyj Vjetjnyj tjas*, 14 mars 1918, sid. 1.

¹⁰¹ Se exempelvis, D V Oznobisjin, ”Leninskii svod otvetov mestnych sovetov na zapros SNK o zakliutjenii Brestskogo mira” i *Istotjnikovedenie istorii sovetskogo obsjtjstva*, nummer 2, Moskva, 1968, sid. 189-243.

¹⁰² *Sotsial demokrat*, 15 mars 1918, sid. 2.

¹⁰³ *Stenografitjeskii ottjet 4-go tjezvytjainogo s”ezda sovetov rabotjich, soldatskich, krest’ianskich i kazatj’ich deputatov*, sid. 18-22. [Lenins rapport och slutord ingår i samlingen [Fjärde extraordinarie allryska sovjetkongressen](#)]

han såg det befann sig Sovjetryssland fortfarande i krig med Tyskland. Och Tyskland skulle fortsätta att komma med förödande krav på Ryssland oavsett om avtalet ratificerades och följaktligen skulle en ratificering oundvikligen leda till att den ryska revolutionen kvävdes och till ett fullständigt nederlag för allt som de arbetande klasserna uppnått det senaste året.

I sitt tal hade Lenin inte gått in närmare på idén om ”andningspaus”, som ju varit så central i hans argumentation på sjunde partikongressen och i hans skriftliga inlägg från denna period. Kamkov lät inte sig hejdas av det. Han gjorde klart att för honom var förhoppningen att en ”fred” på tyska villkor skulle kunna ha något strategiskt värde rent löjeväckande. Till exempel skulle det vara omöjligt att bygga upp någon armé om tyskarna fick bestämma. Hur man än vände på saken, betonade Kamkov, skulle inte en ratificering lösa någonting alls. Samtidigt förstörde han heller inte upp möjligheterna för den ryska armén att göra framgångsrikt motstånd och lade mycket mindre vikt vid traditionell militär kamp än vid partisankrigföring och på sannolikheten av att nära förestående och avgörande socialistiska revolutioner utomlands skulle komma till det revolutionära Rysslands undsättning, såvida man inte förstörde allt genom att kapitulera för den tyska imperialismen. Om man ratificerade Brestavtalet skulle Sovjetryssland inte bara förinta sig självt, utan man skulle också göra sig skyldig till en djupt svekfull handling gentemot det revolutionära proletariatet utomlands. Det skulle kväva det internationella folkliga uppror, som skulle komma vid åsynen av ett kämpande, kanske döende men obesekrat, revolutionärt Ryssland i stället för det besegrade, nedtryckta, krypande och förnedrade land som skulle bli den oundvikliga följden av den kapitulation Lenin förespråkade.¹⁰⁴

Avslutningsvis skisserade Kamkov den strategi som vänstersocialistrevolutionärerna skulle följa om freden med Tyskland ratificerades. De skulle göra allt som stod i deras makt för att se till att fredsvillkoren inte efterlevdes och de skulle föra över sina styrkor till alla ställen där ryska arbetare och bönder fortsatte kampen mot tyskarna, förvissade om att den internationella revolutionära rörelsen till sist skulle komma till undsättning.¹⁰⁵ Sjteinberg öste också sitt förakt över Lenin och framhöll att tyskarnas ambitioner inte gav Sovjetryssland något annat alternativ än att strida och genom sitt exempel ge kraft åt revolutionära resningar runt om i världen. Om freden ratificerades meddelade han att vänstersocialistrevolutionärerna skulle lämna Sovnarkom och därefter skulle de bästa delarna av de arbetande klasserna under ledning av vänstersocialistrevolutionärerna, sida vid sida med sunda delar inom bolsjevikpartiet, fortsätta kampen.¹⁰⁶ Denna kommentar av Sjteinberg var enda tillfället på kongressen som vänstersocialistrevolutionärerna uttalade några förhoppningar om samarbete med vänsterkommunisterna.

Mellan talen av Lenin, Kamkov, Sjteinberg och Zinovjev fick sovjetkongressen också lyssna till inlägg av Martov för mensjevikerna, Michail Lichatj som representerade för höger- och center-socialistrevolutionärerna, Aleksandr Ge för anarko-kommunisterna, Grigorij Rivkin för SR-maximalisterna och Valerian Pletnev för Förenade socialdemokratiska internationalisterna. Alla de sistnämnda var starka motståndare till ratificering och lade fram resolutionsförslag av den karaktären. Med undantag för anarko-kommunisterna och SR-maximalisterna krävde dessa resolutionsförslag också att bolsjevikerna skulle bort från makten och att konstituerande församlingen skulle återsamlas, val av en ny regering genom allmän rösträtt, och en rejäl förändring av det rådande sovjetsystemet. Den stora majoritet som röstade för ratificering blev något av en antiklimax, eftersom resultatet kunnat förutsägas på förhand. Först när det bokförts lät Sverdlov vänsterkommunisterna tillkännage sitt fortsatta motstånd mot Brestavtalet. På sista dagen av kongressen (16 mars) förklarade vänsterkommunisterna i ett formellt uttalande, som uppenbart hade skrivits för att presenteras före omröstningen, att avtalet inte borde ratificeras utan i stället ersättas med en appell om heligt försvar av den socialistiska revolutionen.

¹⁰⁴ *Ibid.*, sid. 23-31.

¹⁰⁵ *Ibid.*, sid. 48-51.

¹⁰⁶ *Ibid.*, sid. 40-43.

Uttalandet, som hade undertecknats av 58 vänsterkommunister med rösträtt och ytterligare nio vänsterkommunistiska medlemmar av sovjeternas centrala exekutivkommitté slutade med förklaringen att även om de kände sig förpliktade att öppet ge uttryck för sina åsikter skulle en [formell] splittring av bolsjevikpartiet vara farligt för revolutionens sak och efter att ha läst upp sin deklaration tänkte de därför lägga ned sina röster vid omröstningen om ratificering. Kort sagt gjorde vänsterkommunisterna det klart att de även om de både tog avstånd från ratificeringen och ville undvika en direkt splittring av partiet, tänkte de ändå fortsätta att kritisera separatfreden och arbeta för att mobilisera försvaret av det revolutionära Ryssland.¹⁰⁷

Efter att man hade fattat beslut om ratificering övergick kongressen till en lika summarisk diskussion om att flytta huvudstaden till Moskva. Det ankom på Zinovjev, som fortfarande var ordförande för Petrogradsovjeten, att lägga fram bolsjevikernas syn på den frågan. Enligt honom föranleddes flyttningen av huvudstaden av att Petrograd strategiskt sett befanns sig i ett ytterst kritiskt läge (då ropade en av delegaterna på högerkanten: ”Vadå, menar du att ni inte har tillräckligt med resväskor?”). Zinovjev bekräftade att omlokaliseringen av huvudstaden inte handlade om ”veckor eller månader”, och hävdade att det skulle gå relativt fort. Det resolutionsförslag han lade fram, och som antogs nästan enhälligt, stipulerade bara att den ryska socialistiska federativa sovjetrepublikens huvudstad ”tillfälligt” skulle flytta från Petrograd till Moskva, på grund av Petrograds förändrade militära läge.¹⁰⁸

* * *

Vänsterkommunisterna och vänstersocialistrevolutionärerna verkställde sina hot om att avgå från Sovnarkom om Brestavtalet ratificerades. Den 18 mars på Sovnarkoms första möte i Moskva, några dagar efter att fjärde allryska sovjetkongressen hade avslutats, var ”den allmänna ministerkrisen” huvudämne på dagordningen. Då hade både vänstersocialistrevolutionärerna och vänsterkommunisterna Aleksandra Kollontaj, Vladimir Smirnov, Valerian Obolenskij (Osinskij) och Pavel Dybenko avgått. I hastigt nedskrivna noter hänvisade så gott som alla avgående vänstersocialistrevolutionärer till beslut av deras centralkommitté.¹⁰⁹

Bedömare må förlåtas om det börjar gå runt i huvudet på dem genom den snabba förändring av relationen mellan bolsjeviker och socialistrevolutionärer som sedan följde på nationell nivå. Vid tredje allryska sovjetkongressen i januari hade Lenin talat hänfört om alliansen mellan bolsjeviker och socialistrevolutionärer och förklarat att den blev bara starkare, inte dag för dag utan timme för timme, och att inom Sovnarkom löstes de flesta frågor genom enhälliga beslut.¹¹⁰ Knappt två månader senare, efter fjärde allryska sovjetkongressen, avfärdade han unionen mellan de båda partierna som ”kärlek utan känslor, där skilsmässan inte behövde upplevas som något ledsamt”.¹¹¹

Efter att de hade lämnat Sovnarkom fortsatte vänsterkommunister och vänstersocialistrevolutionärer att samarbeta i kampen mot Brestavtalet på lägre nivå och i lokala sovjetinstitutioner. Vänstersocialistrevolutionärerna trappade också upp gerillakrigföringen mot

¹⁰⁷ *Ibid.*, sid. 64-65.

¹⁰⁸ *Ibid.*, sid. 70-73.

¹⁰⁹ RGASPI, f. 19, op. 1, d. 77, 11.9-14. Bland de vänsterkommunistiska folkkommissarier som avgick var det bara Aleksandra Kollontaj, folkkommissarie för statlig välfärd, som motiverade sitt agerande skriftligt. Hon förklarade att hennes stöd för revolutionärt krig, och hennes övertygelse om att ratificering av överenskommelsen med de ”österrikisk-tyska imperialisterna” försvagade världsproletariatets revolutionära kraft och undergrävde sovjetmaktens stabilitet i Ryssland och att det därmed inte fanns något annat alternativ för henne än att avgå. RGASPI, f. 19, op.1, d. 79, 1. 10.

¹¹⁰ *Tret'ii vserossiiskii s'ezd*, sid. 23.

¹¹¹ *Vetjernye vedomosti*, 18 mars 1918, sid. 4.

tyskarna i Östersjöregionen och i Ukraina. Dessutom började de utöva terrorism mot högt uppsatta representanter för Tyskland.¹¹²

Under tiden hade kampen om den politiska ledningen mellan leninister och vänsterkommunister brutit ut i Petrograd. Den 9 mars hade bolsjevikernas Petersburgkommitté röstat om att inkalla en extra partikonferens i staden den 20 mars, Petrogradbolsjevikernas extra femte stadskongress. Syftet med konferensen var att ta reda på vad vanliga partimedlemmars ansåg om att bolsjevikernas sjunde allryska partikongress hade ställt sig bakom ratificeringen av Brest-Litovsk-avtalet.¹¹³ Tydligt diskuterade Petersburgkommittén först den kritiska resolution som partigruppen i sovjeten antagit vid ett möte den 12 mars, under det korta intervallet mellan sjunde partikongressen i Petrograd och fjärde allryska sovjetkongressen i Moskva. Den nya Petersburgkommitténs svar på partigruppens attack på *Kommunist* och det exempellösa kravet på val av en ny Petersburgkommitté var anmärkningsvärt återhållsamt, till stor del beroende på att den hade tappat självförtroendet. Kommittén upprepade bara sin plan på en extra partikonferens för staden, där alla kontroversiella ämnen skulle behandlas, och påminde partifractionen i sovjeten om att vänsterkommunisternas teser hade godkänts vid fortsättningen av Petrogradbolsjevikernas fjärde konferens den 1 mars.¹¹⁴

Detta tillkännagavs i *Kommunist* den 14 mars.¹¹⁵ Den vänsterkommunistiska majoriteten i Petersburgkommittén hoppades utan tvekan på att bolsjevikerna ”ute i distrikten”, efter att ha tänkt igenom och diskuterat och med hjälp av *Kommunist*, skulle sätta sig över sjunde partikongressens beslut att stödja Brestavtalet, och även den formella ratificeringen av det på fjärde allryska sovjetkongressen, om man där skulle fatta ett sådant beslut. Med andra ord hoppades de att bolsjevikerna på lägre nivå i partiorganisationen i Petrograd skulle förbli trogna sina revolutionära principer, som vänsterkommunisterna definierade dem, och att de skulle rösta i enlighet med detta vid valet av delegater till stadskonferensen. Men så skedde inte. I debatten om krig eller fred på Petrogradbolsjevikernas femte extra stadskonferens den 20 mars gick Radek, som representant för vänsterkommunisternas Petersburgkommitté, till skarp attack mot Brestfreden som ett allvarligt bakslag för den socialistiska revolutionen och krävde ett slut på eftergifterna åt tyskarna. Zinovjev, som talade för de som stödde ratificering, öste kritik över vänsterkommunisterna, krävde att *Kommunist* skulle läggas ned och att vänsterkommunisterna skulle börja samarbeta i partiorganisationerna. Denna sammandrabbning resulterade i ett helt annat röstresultat än det 1 mars. Radeks resolution mot Brest fick sju röster, medan Zinovjevs till stöd för ratificering fick 57.¹¹⁶

* * *

Omedelbart efter att Tyskland den 18 februari återupptagit sina militära operationer hade sovjetmyndigheterna i Petrograd inlett förtvivlade försök att stärka stadens försvar. Detta motverkades emellertid av den djupa demoraliseringen av trupperna i garnisonen och det instabila läget bland fabriksarbetarna, som var missnöjda med vad Oktoberrevolutionen hade gett ekonomiskt, härjade av förflyttningar av folk ut ur staden och förvirrade av det oväntade tyska anfallet. Varken de bästa försöken av distriktssovjeterna i Petrograd, dit många av bolsjevikernas mest erfarna ledare på lokal nivå alltmer koncentrerades, eller uppmaningar av bolsjevikernas och vänstersocialistrevolutionärernas mest kända namn nationellt, ledde till någon större ökning av antalet rekryter till Röda armén. Krisen för sovjetmakten i Petrograd vid

¹¹² Se nedan, kapitel 11. [ingår ej här]

¹¹³ Se *Kommunist*, 10 mars 1918, sid. 1 om Petersburgkommitténs tillkännagivande av denna konferens och syftet med den.

¹¹⁴ TsGAIPD, f. 4000, op. 7, d. 814, 11. 82-83.

¹¹⁵ *Kommunist*, 14 mars 1918, sid. 2.

¹¹⁶ TsGAIPD, f. 1, op. 1, d. 69, 11. 2ob.-8; M Lur'ë, ”Iz istorii bor'by s kommunistami v Petrogradskoi organizatsii bolsjevikov”, *Krasnaja letopis'*, 1934, n° 2 (59): 105-111.

denna tid förvärrades dessutom av en ökad subversiv aktivitet av inhemska kontrarevolutionära grupper, trots att säkerhetstjänsten intensifierade sina ansträngningar att slå ned dem. Tyskarnas erövring av Pskov den 24 februari ledde till en blygsam förbättring av rekryteringen av soldater, framför allt om tillströmningen till de improviserade partisanavdelningar och vänstersocialistrevolutionärernas stridsenheter förenades med rekryteringen till Röda armén. Men när allvaret i bakslaget för ryssarna vid fronten blev mer allmänt känt, och när arbetarna drog slutsatsen att ett försök att bekämpa tyskarna var lika med en säker död, upphörde också den blygsamma ökningen av rekryteringen.

Under tiden var den vänsterkommunistiska ledningen för bolsjevikernas partiorganisation i Petrograd fortfarande starkt emot Brestfreden och ståndaktiga anhängare till revolutionärt krig, vilket framgår av deras hållning när Petrogradbolsjevikernas fjärde stadskonferens återupptogs den 1 mars och första numret av *Kommunist* utkom den 5 mars. Men vänsterkommunisterna i Petrograd tvingades mycket snart inse att det folkliga stödet för deras åsikter var litet. Petersburgkommitténs självständiga hållning ledde också till att den leninistiska partigruppen i Petrogradsovjeten bestämde sig för att ta itu med den och till centralkommitténs beslut att ersätta kommittén. Slutet för en självständig vänsterkommunistisk rörelse i Petrograd kom vid Petrogradbolsjevikernas extra femte stadskonferens den 20 mars då vänsterkommunisterna anförda av Radek led ett svidande nederlag mot leninisterna under Zinovjevs ledning.

Under tiden hade Brestfreden ratificerats av bolsjevikernas sjunde allryska partikongress i Petrograd, med minimalt deltagande, och därefter hade sovjetregeringen tagit sin tillflykt till Moskva. Trots att avtalet också godkändes vid fjärde allryska sovjetkongressen fortsatte striderna om avtalet att rasa, och samma sak gällde de negativa verkningarna av det. På nationell nivå lämnade både vänsterkommunister och vänstersocialistrevolutionärer Sovnarkom och många av dem slog in på en egen kurs. Och dessutom var det så att om nu Lenin ansåg att Petrograds betydelse sedan regeringen hade lämnat staden främst låg i de mänskliga och ekonomiska tillgångar, som kunde räddas undan tyskarna och användas på andra håll, var detta ett synsätt som definitivt inte delades av de bolsjevikledare som blivit kvar. I deras ögon hade det "Röda Petrograd" fortfarande status som högkvarter och fanbärare för den annalkande världsrevolutionen. Framför allt stod de inför den skrämmande uppgiften att se till att sovjetmakten kunde överleva i Petrograd i en alltmer fientlig och komplicerad omgivning.

Översättning: *Björn Erik Rosin*

Lästips - mer om Brest-Litovsk-förhandlingarna

E H Carr: [Om Sovjetunionens utrikespolitik under den första tiden efter revolutionen](#) (utdrag ur hans "Ryska revolutionen 1917-1923, del 3")

Isaac Deutscher: [Den väpnade profeten](#) (kapitel 11, "Brest-Litovskdramat")

Louis Fischer: [Om fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk](#)

Lenin om Brest-Litovsk-förhandlingarna (tal, artiklar) finns samlade i [Lenin: Verk i tidsordning](#) (1918 januari-maj).